



© "Yoshlik" № 1 (253) 2012-y.

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,
"Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakati muassisligidagi
yoshlarning adabiy-ijtimoiy jurnali
1982-yildan chiqa boshlagan.



Jamoatchilik kengashi raisi:

Abdulla ORIPOV

Jamoatchilik kengashi:

Najmiddin JIYANOV
Feruza MUHAMMADJONOVA
Abulqosim MAMARASULOVI
Ahmad OTABOYEV
Minhojiddin MIRZO
Shuhrat SIROJIDDINOV
Ahmad USMONOV

Bosh muharrir:

Sobir O'NAR

Bosh muharrir o'rinbosari:

Luqmon BO'RIXON

Mas'ul kotib:

Akbarali MAMASOLIYEV

Tahrir hay'ati:

Bobur ALIMOV
Iqbol MIRZO
Abduqayum YO'LDOSHEV
Abdusaid KO'CHIMOV
Sirojiddin SAYYID
Alisher NAZAR
O'rozboy ABDURAHMONOV

Sahifalovchi: Saodat RUSTAMOVA

Ushbu son "Yoshlik" jurnali tahririyatining
kompyuter markazida sahifalandi.

Manzilimiz:

Toshkent, sh.
O'zbekiston shohko'chasi, 16-"a" uy.

E-mail: yoshlik-xatlar@rambler.ru

Tel/fax: (8371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

MUNDARIJA

MUHARRIR MINBARI

Sobir O'NAR. "Uyda tinchi bo'lsin yigiting avval..." 2

ADIB XONADONIDA

Suyima G'ANIYEVA. Ko'ngil shamchirog'i. 4

MULOQOT

Qozoqboy YO'LDOSHEV. Xolis e'tirof ehtiyoji. 7

NAZM

Ikrom OTAMUROD. Xayoling – sog'inchim mundarijasi. 12

Bobomurod ERALI. Aravon. 34

Muhayyo RUSTAM qizi. Ay, gullarni sog'ingan dala... 49

Dildora RAHMATOVA. Bir keling, osmonim to'ldirib keting 57

Yusuf XUDOYQUL. Ko'nglimiz ko'ngildan istadi malham. 40

Maqsud ASAD. Hayot – buvim bilmagan ertak. 60

VILOYAT. Quyosh kulib tursin osmonda. 47

NASR

Ismoil SHOMURADOV. Kultepada kechgan hangomalar. 16

Gulruh YORMATOVA. Tuman ortidagi manzillar. Hikoyalar. 42

TADQIQOT

Safo MATJON. Shoirming badiiy olami. 37

MADANIY MEROS

Dilnavoz ABDIYEVA. Uyg'un joziba. 48

BIRINCHI UCHRASHUV

Malika SAYFIYEVA. Jajji hikoyalar. 51

Mo'tabar HASANOVA. Qalbidadir mehrim chechagi. 54

Nurxon BOZOROVA. Bahorga oshiqqan yurak entikar. 63

TALQIN

Gulzoda MAHMUDJONOVA. Tasvirlarda tarix talqini. 53

JAHON HIKOYACHILIGIDAN

Hermann HESSE. Muz ustidagi oshiq. Hikoya. 55

ZAMONDOSHLAR

Xursanbek TO'LIBOYEV. Olim haqida oltin so'z. 58

ADABIYOTSHUNOSLIK

Sa'dulla QURONOV. Ibtido va modern. 61

YELPUG'ICH

Tursunboy ADASHBOYEV. Ko'rinmay gullayotganlar. 64

Bosishga 07. 02. 2012 yilda ruxsat berildi. Qog'oz formati 60x84 1/8. Nashriyot hisob tobog'i 8,7. Indeks 822.
ISSN 0207-9137. Jurnal 2007 yil 4 mayda Matbuot va Axborot agentligi tomonidan № 0253 raqami bilan ro'yxatga olingan.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda "Yoshlik"dan olindi» deb izohlanishi shart.

"O'qituvchi" NMIU bosmaxonasida chop etildi. Buyurtma № 13-12. Adadi 4800 dona.
Toshkent shahri, Yunusobod tumani, Yangishahar ko'chasi, 1-uy.



“УЙДА ТИНЧИ БЎЛСИН ЙИГИТНИНГ АВВАЛ...”

Очиғи, янги 2012 йилнинг “Мустақкам оила йили” деб аталишини сира кутмагандим ўзимча бунёдкорлик, иқтисодий барқарорлик билан боғлиқ бирор ном олишини тусмоллагандим. Чунки дунё бўйлаб ҳали-ҳануз молиявий инқироз шарпалари кезиб юрибди. Не бир ўзига ишонган, қудратли мамлакатлар ҳам эсанкираб қолди. Биз эса муҳтарам Президентимизнинг оқилона, тадбиркорона олиб

бораётган сиёсати туфайли нафақат фалокатларга чап бериб келяпмиз, балки барча жабҳаларда ўсиш, ривожланиш йўлидан бораяпмиз. Модомики шундай экан, янги йилимиз мазмун-моҳиятан шунга яқин ном олиши кўнгиллардан кечган эди. Аммо Юртбошимиз эски йил адоғида Конституция кунини муносабати билан нутқ сўзлаб янги 2012 йилни “Мустақкам оила йили” деб эълон қилди. Ва буни ўз нутқи давомида шундай изоҳлади:

“Азал-азалдан халқимиз учун муқаддас бўлиш оилани ҳаётимиз таянчи ва суянчи, жамиятимизнинг ҳал қилувчи асосий бўғини деб қабул қилишимиз замирида ҳеч шубҳасиз жуда катта маъно-моҳият мужассам. Чунки оила соғлом экан – жамият мустақкам, жамият мустақкам экан – оила барқарор...”

Чуқур ўйлаб кўрилса бу гаплар нечоғлиқ теран фалсафага, кенг маъно-мазмунга эга эканлигини англаймиз. Ва янги 2012 йилимиз бежиз “Мустақкам оила йили” номини олмаганига амин бўламиз.

Дарҳақиқат, оилада ҳикмат кўп. Шарқ халқлари оилани азал-азалдан юксак қадрлаб келишади. Алҳол, бир-бирлари билан учрашиб қолган кезлари энг аввало оила ҳақида, унинг тинчлиги ҳақида сўраб-суриштиришади. Демакки, оиланинг хотиржамлиги, фаровонлиги жамият учун ғоят муҳим аҳамиятга эга.

Талабалик давримизда бир дўстимиз бор эди. Ўта билимдон, ўта интизомли. Юриш-туришларида орасталик, ғалати бир виқор уфуриб турарди. Рус тилини худди она тилидек биларди. Ўша пайтлар, сабоқдан бўш пайтлари, адашмасам, немис тилини ҳам ўрганишга киришганди. Биз талабалар унга ҳавас билан қарардик. Ҳатто баъзи бирларимиз унга тақлид қилишга ҳам уриниб кўрдик.



Аммо эплэй олмадик. Бизнинг тахминларимизга кўра ўша ҳамсабоқ йигит келажакда камида вазир мақомидаги арбоб бўлиб кетиши керак эди. Аммо... Ўйлаганларимиз пучга чиқди. Ўқишдан сўнг не бир умидлар билан пойтахтда қолиб иш бошлаган дўстимиз уйландию, аста-секин сувга тушган тошдай чўка бошлади.

Кўп ўтмай ичкиликка берилиб кетди. Уни соқоллари ўсган, исқирт, афтодаҳол аҳволда кўча-кўйда кўриб қолардик. Охир-оқибат, ҳамсабоқ дўстимиз ишидан ҳам ҳайдалди. Айни кунларда нималар билан бандлиги бизга ноаён. Аёни шулки, уни оиласидаги нобоп муҳит, уруш-жанжаллар хароб қилди. Гулдек истеъдодига, не бир йигитлар ҳавас қиладиган иродасига, қобилиятига зомин бўлди. Қиссадан ҳисса шулки, устоз шоир, Ўзбекистон қаҳрамони Абдулла Орипов ёзганидек, "уйда тинчи бўлсин йигитнинг аввал" экан. Соғлом муҳитли, тинч-тотув оилагина жамиятга истеъдодларни, собит иродали зукко инсонларни етиштириб берар экан. Бошқача айтганда, шахснинг баркамол бўлиб етишишида оиланинг аҳамияти беқиёс экан. Умуман, бунга ҳаётдан, теварак-атрофимиздан юзлаб-минглаб мисоллар келтиришимиз мумкин. Демакки, мустаҳкам оила бор жойда баркамол авлод бор, фаровонлик, саховат бор, Оила бутун экан, жамият бутун, мамлакат барқарор, муҳтарам Юрт-бошимиз мазкур йилни "Мустаҳкам оила йили" деб эълон қиларкан, шак-шубҳасиз, шундай омилларни назарда тутган бўлса ажабмас.

Бугун Европанинг, Американинг не бир даҳолари, уламолари безовта. Улар ўз асарларида, оммавий ахборот воситалари орқали чиқишларида ўз юртлари, ички инқирозга юз тутганини баралла айтишмоқда. Бунга асосий сабаб сифатида энг аввал оилалар барбод бўлаётганини, бундай муқаддас тушунчаларни ёшлар мутлақо тан олмаётганини кўрсатишмоқда. Чиндан ҳам ғарбнинг кўплаб мамлакатларида аҳвол ғоят ачинарли. Лекин бизнинг ҳам хотиржам бўлишга сира ҳақимиз йўқ. Чунки ўзга мамлакатлардаги антиқа урф-одатлар, беҳаёлик, маънавий қашшоқлик "оммавий маданият" ниқоби остида бизнинг юртларга ҳам бостириб кириши, навқирон авлодни чалғитиши, ҳатто, турмуш тарзига айланиши мумкин. Модомики шундай экан, ҳамиша ҳушёр бўлишимиз шарт. Ўшандай бало-офатлардан мустаҳкам оилагина ҳимоя қи-

ла олиши мумкин. Зеро, маънавий инқироз ҳар қандай молиявий инқироздан даҳшатлироқ асорат қолдириши тайин. Буни асло унутмайлик.

Мамлакатимиз Президенти И.Каримовнинг мазкур йилни "Мустаҳкам оила йили" деб эълон қилишида тағин бир ҳикмат бўй кўрсатиб турибди. Ҳам илмий, ҳам диний манбалардан маълумки, ер юзидаги жамики инсон зоти асли бир ота-онадан, яъниким бир оиладан тарқаган. Демакки, улар ўзаро низога, уруш-жанжалга бориши, қон тўкиши, вайронагарчиликларга сабаб бўлиши асло мақсадга мувофиқ эмас. Аксинча, улар жипслашиб, ўзаро иттифоқ бўлиб бу жафокаш курраи заминни яшна-тиши, янгидан-янги фаровон йўлларини яратиши лозим. Зеро, бу эзгу ният мустақил Ўзбекистон давлати олиб бораётган ички ва ташқи сиёсатда ҳам яққол кўриниб турибди.

Президентимиз И. Каримовнинг жорий йилнинг 19 январидан 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузасида қуйидагиларни алоҳида таъкидлагани бежиз эмас: "Жамиятимизнинг асосий бўғини бўлган оила институтини янада мустаҳкамлаш ва ривожлантириш, бугунги кунда ёш оилаларни моддий ва маънавий қўллаб-қувватлаш бўйича амалга ошириладиган ишларни янги босқичга кўтариш, бу борада маҳалланинг роли ва аҳамиятини кучайтириш, хотин-қизлар, опа-сингилларимиз учун янада кенг имкониятлар яратиш, жисмонан соғлом, маънан етук ва баркамол авлодни тарбиялаш каби ўз олдимишга қўйган бошқа муҳим мақсадлар барчамизга яхши маълум.

Бу ўринда гап айнан шулар ҳисобидан пировард натижада оила фаровонлигини ва шу асосда бутун халқимиз фаровонлигини янада ошириш ҳақида бормоқда".

Мана, янги йилнинг илк оийи ҳам ортда қолди. Лекин у ҳаётимиздан беиз, бенишон кетгани йўқ. Кўплаб янги оилалар бунёд бўлди, янги орзу, янги режалар дунёга келди. Зеро, бизнинг юртимиз эзгу орзулар, улуғвор режалар юрти. Чунки бу ерда фаровонлик, тинчлик-хотиржамлик ҳукмрон. Мана шу осойишталик, орзу-умидларга эшлик абадий бўлиб қолишига тилакдошмиз!





Суйима **ФАНИЕВА**,
филология фанлари доктори, профессор

КЎЖАМА ШАМЪИРОФИ

Адабиётга қизиқиш болалигимдан бошланган десам бир оз муболаға қилган бўламан. Тўғри, ёшлигимда хаёлпарастлик одатларим бор эди. Аммо адабиётга бўлган чинакам ихлос талабалик йилларида сезилди. Ўқитувчиларимиз тавсияси билан шеър ёдлаш ва ифодали ўқиш машғулоти менда шеърятга, хусусан, мумтоз адабиётга ҳавас уйғотди. Мумтоз адабиётни англаганим сари хайратим, қизиқишим ортаверди ва мени адабиёт бутунлай ром этиб қўйди.

Мен 1956 йили Ленинград Давлат университетида номзодлик диссертациясини ёқладим. Ўшанда диссертациянинг автореферати китоб ҳолида чоп этилди. Илк марта қўлимга олган бу китоб мен учун жуда қадрли эди. Эсимда, бу китобимни айнан туғилган кунимда қўлимга олган эдим. Бу менинг ўзимга совғам эди.

1961 йил Алишер Навоийнинг “Мажолис ун-нафоис” асарининг илмий-танқидий матни (араб ёзувида) каттагина сўзбоши билан нашр этилди. Шунда Москва, Ленинград, Эрон, Афғонистон, Туркия олимлари бу китобга жуда катта қизиқиш бил-

дирди ва иложи бўлса юборишимизни сўрадилар. Бу каби эътирофлардан кейин менда шу асарни рус тилига таржима қилиш орзуси пайдо бўлди. Ленинградлик олим, илмий устозим Александр Николаевич Болдиревга бу ҳақда хат ёздим. Устоз бундан беҳад хурсанд бўлди ва оқ фотиҳа бердилар. Мен зудлик билан ишга киришдим ва қисқа фурсатларда таржимани якунладим. Бу таржима 1970 йилда Алишер Навоийнинг рус тилидаги 10 томлигининг 9-томида нашр қилинди. Бу ҳам менинг ижоддаги улкан ютуқларимдан бири эди.

Кейинчалик “Мажолис ун-нафоис” ҳақида ўзбек, рус, инглиз, форс, олмон, француз тилларида элликка яқин мақолам чоп этилди. Бир қатор хорижий мамлакатларда ўтказилган халқаро анжуманларда маърузалар қилдим. Аммо бу асар ҳақидаги тадқиқотларим кейинчалик ҳам давом этди. “Мажолис ун-нафоис”нинг икки форсий таржимаси 1945 йилда Эронда нашр қилинган. Британия музейида ҳам яна бир форсий таржимаси сақланар экан. Мен бунинг микрофильмини олишга муваффақ бўлдим. Ҳозир Мадрасда ва Техронда сақланаётган яна икки форсий таржимасига эришиш умидидаман.

“Мажолис ун-нафоис”нинг матни Алишер Навоий асарларининг 15 томлигида ўн иккинчи томдан, 20 томлигида изоҳлари билан ўн учинчи томдан ўрин олган. Яқинда Республикаимизнинг 20 йиллигига совға қилинган Навоийнинг мукамал асарлари 10 жилдга жамланиб, унинг тўққизинчи жилдидан ўрин олди. Бу хайрли ишларда менинг ҳам ўзига хос иштироким борлигидан беҳад мамнунман.

1962 йилда “Навоий ҳаёти ва ижоди” деб номланган китобим чиқди. Кейинчалик, 1968 йилда бу китоб қайта ишланиб, тўлдирилган ҳолда чоп этилди. Шу кунларда эса яна янги нашри кутилмоқда.



Умрим не-не улуғ зотларнинг бебаҳо меросларини варақлаш билан ўтди. Мен бу билан ҳар қанча фахрлансам арзийди. Ижодий фаолиятим давомида турли хил мавзуларда беш юздан ортиқ мақола эълон қилдим. Ўнлаб матн, йигирмага яқин таржималар ва рисоаларим чоп этилди. Оддий мисол: “Калила ва Димна” шу пайтгача олти марта нашр қилинди.

1991 йил Эроннинг Техрон шаҳрида жойлашган “Кохи Гулистон” музейида сақланаётган Навоийнинг ўз қўли билан ёзилган “Наводир ун-ниҳол” девонини тўрт тилда: ўзбек, рус, инглиз ва форс тилларида ёзилган сўз боши билан нашр этишга муваффақ бўлдим. Бу иш адабий ҳаётимизда ҳам, шахсий ҳаётимда ҳам энг қувончли воқеа бўлди. Ҳазратнинг ёшларимиз маънавиятини шакллантиришда муҳим асар ҳисобланган “Сирож ул-муслимин” 1990 йилда, ҳаёти сўнггида ёзган “Муножот”и 1991 йилда биринчи бўлиб сеvimли журналимиз “Ёшлик”да нашр этилгани мени беҳад шод қилган эди.

Адабиётдаги ютуқларимда талабаликда сабоқ берган устозларимнинг ҳиссаси беқиёс. Биз талабалар Шарқшунослик институтида урушдан кейинги анчайин оғир йилларда сабоқ олдик. У пайтларда институтларда дарсхоналар, стол-стуллар етишмас эди. Бунинг устига қишда аудиторияларнинг совуқлигидан тузук ўқий олмасдик. Янги ўқув йили бошланиши билан талабалар пахта майдонларига сафарбар этилар эди. Аини илм ўрганадиган пайтда уч ойлаб пахтазорларда сарсон-саргардон бўлардик. Мен бу гапларни бугунги талаба ёшларимиз яратиб қўйилган шарт-шароитларнинг қадрига етсин деб айтиб қўймоқдаман.

Дарҳақиқат, ўрни келганда бизларга таълим-тарбия берган улуғ устозларимнинг номларини бир эслаб қўйсам: А.Ҳамроев, С.Мирзаев, Б.Холидов, Н.А.Семенов, А.Муталлибов, Н.Ф.Солодовникова, В.Д.Шиллер, А.К.Аренда, И.Ф.Левицкий, Н.Халфин, О.Умаров, Г.А.Бондоревский ва бошқалар... Бу зотлар ўз касбининг ҳақиқий фидойилари эдилар.

Эсимда, 1950 йил Ленинград университетидан келган Александр Николаевич Болдирев институти-мизнинг Шарқ факультети 3 ва 4-курс талабаларига “Форс мумтоз адабиёти”дан бир ой дарс бердилар. Домланинг форсий шеърларни гўзал талаффуз билан ўқишлари ҳаммамизда катта таассурот қолдирди. Жумладан, устознинг сабоқлари менинг ҳам кўнглимда бир умр муҳрланиб қолди. Кейинчалик тақдир тақозоси билан Ленинград университетига аспирантурага борганимда шу домла илмий ишимга раҳбар бўлдилар. Диссертация мавзуси “Мажолис ун-нафоис” асарининг илмий-танқидий матни ва адабий манба сифатида ўрганиш масаласи эди. Бу мавзу Александр Болдиревга ҳам жуда маъқул келган эди.

Хуллас, мен энди Навоий асарларини жиддий мутолаа қилишга киришдим. 1956 йилнинг бошлари эди. Домла жадаллик билан диссертацияни ту-

гатишим зарурлигини, Навоий туғилган куни илмий ишим муҳокамага қўйилишини айтди. Мен ишни охирига етказолмай қолишдан хавотирда эканимни айтганимда, устоз бир ажиб гап айтдилар: “Бизлар ҳар йили, ҳатто Ленинградда даҳшатли уруш кетаётган пайтларда ҳам Навоийнинг таваллуд кунини катта-катта анжуманлар, навоийхонликлар билан ўтказиб келганмиз. Бу йил ҳам худди шундай бўлади. Сизнинг илмий ишингиз муҳокамаси ҳазратнинг туғилган кунига гўзал совға бўлади”.

Бу гаплар менинг ғайратимга ғайрат қўшди. Қолаверса, ишимни ҳазратнинг таваллуд кунлари муносабати билан ҳимояга қўйсам вақтдан ютар эканман. Чунки илмий ишлар муҳокамаси навбатга кўра белгиланар экан. Менинг навбатим эса бир ярим йилдан сўнг келаркан.

Натижа шу бўлдики, 1956 йилнинг 22 февраль куни академик илмий кенгашида номзодлик ишимни ҳимоя қилдим. Оппонентларим акаде-





мик А.Н.Кононов, доцент Г.Костиговалар эди. Ўша кунни сўзга чиққан олимларнинг Навоий сиймосига, унинг ижодига бўлган таважжух ва ҳурматлари йиғилганларда катта таассурот қолдирди.

Дарҳақиқат, донишмандлар айтганидек, илм, ўқиш ва ўрганиш бизни бой ўтмишимизнинг маънавий ворисларига айлантиради. Илм, китоб кўнгил шамчироғидир. Бу ҳақиқатни ҳеч қачон унутмаслигимиз керак. Фарзандлар таълим-тарбияси фақат давлат иши эмас, бу оила уҳдаси ҳамдир. Болаларимиз ўз аجدодлари қолдирган маънавий меросларни билишлари керак. Бунинг учун эса улар китоб билан дўст бўлишлари лозим бўлади. Зеро, аҳли илмлар айтганидек: “Китоблар қалбни ёритади, инсонни юксакликка кўтаради. Энг яхши орзу-истакларни уйғотади, ақлни чархлайди”.

Яратганга минг шукурки, бутун умрим илм ичида ўтмоқда. Икки қиз, бир ўғилни тарбиялаб вояга етказдим. Уларнинг бири биохимик, бири тиш доктори, бири курувчи бўлди. Олти нафар неварамнинг учтаси олий маълумотли, магистратурани тугатди. Яна олти нафар эварам бор. Болаларим менинг соҳамга қизиқишмади. Аммо илмда ҳамжиҳатмиз. Фарзандларим – катта бахтим. Яна бир бахтим – яхши муҳитда, яхши ҳамкасблар билан ишладим. Бир жиҳатдан улар, қолаверса, улуғлар руҳияти мададкор бўлиб, шундай фаровон кунларга етиб келдим.

ТАХРИРИЯТДАН: Инсон учун бошқалар уқтирган ҳақиқатлардан кўра ўзи англаганлари қадрлироқ бўлади. Бироқ бу ҳақиқатларни қўлга киритиш анчайин машаққатли. Бу йўл инсондан фидойиликни талаб этади.

Адабиётшунос олим, профессор Суйима Ғаниева ана шундай заҳматкаш ижодкорларимиздан биридир. У узоқ йиллик илмий изланишлари орқали ўзбек ўқувчисига мумтоз адабиётимизнинг буюк вакиллари таништиришдек масъулиятли ишда жонбозлик қилди. Бу йўлда ўнлаб рисола-лар нашр этди.

Маълумки, буюк аجدодларимиз ўзларининг ижодий мерослари билан жуда катта панд-насиҳат мактабини яратдилар. Энг қадимий ёзма ёдгорликлар саналмиш битиктошларни оламизми, Юсуф Хос Ҳожибнинг “Қутадғу билиг” достонини оламизми, Аҳмад Юғнакийнинг “Ҳибатул ҳақойиқ” номли беназир асарини мисол қилиб келтирамизми, буларнинг ҳар бири бадиий тафаккур ва инсоний фазилатларнинг ўзаро уйғунлигидан ташкил топган. Алишер Навоий асарлари эса бу тоифага мансуб асарларнинг энг сараларидир. Таъбир жоиз бўлса, ҳазратнинг асарлари шарқ шеърояти оламининг заволи билмас чечакларидир. Токи, оламда сўз қадрини англагувчи инсонлар бор экан, ҳар бир авлод бу чечакларнинг янгича ифторини кашф этади.

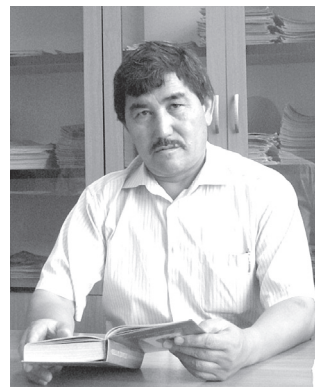
Атоқли олима Суйима Ғаниева ўз ижодий фаолияти давомида ҳазрат Навоийнинг беназир ишқномаларини ўзига хос тарзда тадқиқ этиб келмоқда. Шу кунларда Суйима Ғаниева ўзларининг муборак 80 ёшини қаршилади. Ҳурматли олимамизни ана шу қутлуғ айём билан барча адабиётсеварлар номидан муборакбод этамиз.





ЖОЛИМЕ ЭЪТИРОФ ЭҒИМЎЖИ

Адабиётшунос олим, профессор Қозоқбой ЙЎЛДОШЕВ
билан мулоқот



– Одамият жаннатдан қувилгандан бери ўзининг моҳиятини ахтаради. Бу изланиш эса унга ҳаёт, завқу шавқ ва ҳаловат беради. Инсон ўзини англаш йўлида кўп шарафли йўлларни босиб ўтди. Замон тили билан айтганда юксак тараққиётга, цивилизацияга эришди. Лекин... биласизми, инсоният муаммоларининг кўлами ҳечам ўзгаргани йўқ. Аксинча, бу муаммолар асрдан-асрга улканлашиб, боши берк кўчага кириб бормоқда. Келинг, кичгинагина бир мисол келтирамиз: тасаввур қилинг, зарурат бўлса бугун экранда танамизнинг ҳар бир ҳужайрасини кузатиш, унинг устида тажриба ўтказиш ва ҳатто ҳаракатланишини таъминлаш имкони бор. Лекин шу аппаратларга яраша касаллигимиз ҳам бор-да! Муаммо ҳамон ўша: хасталикдан қутулиш! Инсоннинг муаммосини ҳал этолмаган “қулайлик” қандай қилиб тараққиёт бўлади? Менинг назаримда, инсоният асли тараққиётдан қуйига қараб ҳаракатланаётгандек.

Шу маънода айтадиган бўлсак, инсониятнинг бадий тафаккур тарзи ҳам асрдан-асрга саёзлашиб, ғариблашиб, сийқалашиб бораётгандек. Ахир буюк Навоий Сўзининг қудратини беш асрдан бери шарҳ қиламиз. Ҳазратнинг сўзи ўнлаб, юзлаб адабиётчиларни профессор қилди. Лекин начора, бошқа Навоий туғилмади.

Минг ваҳки, бадий тафаккурнинг саёзлашиши азалий ўзанларни ҳам ўзга томонларга буриб юбормоқда. Аслида юксак хаёлот маҳсули адабиёт – инсоннинг ҳақир дунё ташвишларидан, шафқатсиз ҳаёт синовларидан ўтишида энг яқин кўмакчи, сирдош ва маслаҳатчидир. Бироқ XXI асрга келиб, том маънода адабиёт ҳам

“ер”га тушиди. Тирикчилик манбаига, турмуш дастёрига, ғоявий қуролга ва ҳақозоларга айланиб бормоқда.

Қозоқбой ака, бу тарзда адабиётнинг саёзлашишида адабий танқидчиликнинг ҳиссаси катта десам муболаға қилмайманми? Чунки адабий танқидсиз адабиёт ривожланмайди. Адабий танқидчи, адабий яратувчи ҳамдир.

– Жавобни охириги икки гапингизга тўла қўшилишимни айтишдан бошлаганим маъқулга ўхшайди. Аслида-ку, юқоридаги даъволарингизда анча ошириб юбораётганингизни ўзингиз ҳам билиб турибсиз. Суҳбат сал кескинроқ бўлиши учун шундай журналистик усул қўллаяпсиз, шекилли. Илмий тараққиётнинг жуда шитоб билан бораётгани одам умрининг узайишида, бевақт ўлимнинг камайишида, бир одамнинг ўз умри давомида жуда кўп ишлар қилиб қолиш имконияти ошиб бораётганида кўриб-билиб турибмиз. Эҳтимол, инсон маънавияти борасида таназзул кечаётгани ҳақида гапирилса, жўялидир.

Энди салкам олти асрдан буён бошқа Навоий туғилмаганига келсак, бошқа Навоий ҳеч қачон туғилмайди. Бунинг кераги ҳам йўқдир. Зеро, чин санъат ва чинакам санъаткор бетакрорлиги билан қадрлидир. Бобур ҳам, сиз биладиган Машраб ҳам, Ғафур Ғуллом ҳам, Абдулла Ориф ҳам ҳеч қачон қайтарилмайди. Сизнинг бадий тафаккур саёзлашиб бораётгани борасидаги хавотирингизга ҳам қўшилиш жуда қийин. Негаки, ҳазрат Навоий Алишер Навоийни ўқимай ижод қилган бўлса, ундан кейингилар Навоий бадийиятидан баҳра олиб улғайишяпти. Бунинг устига, ҳозирда очун кичрайиб, ахборот олиш осонлашиб, ўзга элларнинг бадий тафаккуридан ҳам баҳраманд бўлинмоқда. Бу ҳол, сўзсиз, бадий тафаккур теранлашувига хизмат қилади.

Сизнинг адабиёт тўғрисидаги “...инсоннинг ...энг яқин кўмакчи, сирдоши” деган фикрингизга тўла қўшиламан, лекин “**маслаҳатчи**” лиги борасида шубҳам бор. Асл адабиёт, менимча, маслаҳат бермайди, йўл кўрсатмайди. У кўнгилни излайди, уни тафтиш қилади, кўнгил ҳолатларини билдиради. Шу йўл билан ўқирман кўнглига ҳам таъсир кўрсатади. Кўполроқ қилиб айтгудек бўлсак, одам тирикчилиги учун адабиёт мутлақо кераксиз ҳодиса. Аммо шундай кераксиз нарсаки, усиз одам тўла маънода одам бўлмайди. Инсон тирикчилиги учун бевосита керак бўлмаган нарсаларга интилгани сари одамлашиб бораверади. Озиқланиш, чанқовни босиш, ухлаш, кўпайиш учун қўшилиш каби тирикчиликка керак нарсани ҳайвон ҳам қилади. Одам ана шулардан бошқа юксакроқ нарсаларга эҳтиёж сезганда, таннинг эмас, кўнгилнинг, руҳнинг талабларини қондириш заруратини туйганда, гўзалликка интилиш маҳсули ўлароқ адабиёт керак бўлади. Шукурки, ҳозир ҳам одамларда шунга интилиш сезилади. Ҳаёт яхшиланавергани сари бу интилиш кучаяверади деб ўйлайман.

Адабиётнинг ўз кўкидан ерга тушиб, “**тирикчилик манбаига, турмуш дастёрига, ғоявий қуролга**” айланиб бораётгани борасидаги хавотирингизда, афсуски, жон бор. Оламдаги барча нарсанинг икки жиҳати бўлгани каби адабиёт ҳам бундан мустасно эмас. Одамзод ҳамма нарсани ўзига хизмат қилдиргиси келади. Лекин бу муаммони ҳам бўрттириб юбормаган маъқул. Ҳозирги кунда ҳам гўзал бадиий асарлар кўплаб яратилаётганини ўзингиз биласиз.

Энди адабиётнинг саёзлашувига адабий танқид сабабчи деганга ўхшашроқ фикрингизга келсак, унга қўшилмаслигимни айтай. Адабиёт саёзлашаётгани йўқ, аксинча, теранлашмоқда. Олдинлари асарларда кўпроқ қаҳрамонларнинг бошидан ўтган воқеалар тасвирланса, эндиликда одамнинг руҳий тўлғанишлари, кўнгил кечинмалари, сония сайин ўзгариб турадиган сезимлари ҳам кўрсатилаётирки, уни саёзлашиш деб бўлмайди. Лекин адабий танқид – синчилик кўнгилдагидай таъсир кучига эга бўлмаётгани бор гап. Ўзбек синчилиги ўзбек адабиётининг олдида боролмаяпти, ҳатто, ёнма-ён ҳам кетолмаяпти, ортидан бораётир. Аммо бадиий адабиётга етиб олай деб жуда ҳаллослаб югураётгани ҳам йўқ. Чунки кечим ўз ҳолига ташлаб қўйилган. Йўналтириш, рағбат йўқ даражада.

Бундан кейин бу аҳвол янада оғирлашса керак деб ўйлайман. Чунки келажакда синчиликка тайёрланиши зарур бўлган аспирантлар сони ўта қисқартириб юборилди. Илмий даража учун ёқланадиган диссертациялар йўлига шундай тўсиқлар қўйилганки, кўпчилик истеъдодларнинг уларни бартараф этишга кучи етмай қоляпти.

– **Қозоқбой ака, мен цивилизацияни ёки унинг оламшумул имкониятларини рад этмоқчи эмасман. Айтмоқчи бўлганим: биз маҳлиё бўлаётган бу тараққиёт инсоният муаммоси кўламини камайтирмади, кўпайтирди, холос. Ҳазрат Навоийнинг қайта туғилмаслигини эса ҳамма яхши билади. Аммо бу улуг зотдек сўз санъ-**

аткорлари яна пайдо бўлса, бу адабиётимизга “оғирлик” қилмайди. Бунга орзу қилиш ва бу истакнинг амалга ошмаётганидан ўқиниш ҳам яхшиликдан нишондир.

Албатта, айтиб ўтганингиздек эндиликда адабиётнинг теранлашаётгани, инсон руҳиятига кириб бораётгани бор гап. Аммо мен айтмоқчи бўлган саёзлашув олдида бу “теранлашиш” андак ғариб бўлиб қолаётгандек. Сизнинг бунга адабий танқиднинг кўнгилидагидай таъсир кучига эга бўлмаётганини сабаб қилиб кўрсатишингиз, адабий танқид соҳасини бир оз аяганингиздан дарак беради.

Менинг назаримда, сўнги йилларда жилд-жилд “Танланган” ва “Сайланган” асарларнинг пайдо бўлишига аслида адабий танқиднинг оқсаб қолгани сабабчидек туюлади. Эндиликда истаган одам роман ёзиши, шеър ёзиши, китоб чиқариши мумкин бўлиб қолди. Ҳатто, бундай тасодифий китобларга катта-катта “Сўзбоши”лар ҳам илова қилинмоқдаки, беҳ-тиёр ўқиётганинг ростдан ҳам “асар” эканига ишонгиз келади. Минг афсуски, бу ҳолатга бизнинг тайёр жавобларимиз бор: ҳаммасини вақт кўрсатади! Вақтнинг кўрсатишини кутиб ўтириш шартмикин? Ахир қачонгача адабий асарларни вақтга саралатамиз. Вақт асарларни саралагунча минглаб китобхоннинг бадиий диди нима бўлади?

Биринчи синфда ўқийдиган қизим бор. Яқинда деразадан ташқарига қараб: “Дада, ана, тентак қор ёғаяпти”, деди. Мен унга дакки бердим: “Қизим, қорни тентакка ўхшатиб бўлмайди”. “Бизнинг “Муסיқа” китобимизда шунақа шеър бор”, деди. Ишониб-ишонмай китобни варақладим:

**Дехқонларга тилак қор,
Пахтаойга керак қор.
Гоҳо мени қувалаб.
Уйга қамар тентак қор.**

О-ла! Қайсидир бир кинода қаҳрамон айтади-ку: “Бу оламда нималар бўляпти ўзи?” Ака, дарсликда бундан баттарлари ҳам бор экан. Қолганини айтиб нима қилдик, шунисини “ҳазм” қилиб олайлик. Майли, бу тизмадаги дастлабки икки қаторни бир амаллаб тушунишга ҳаракат қиламиз, аммо одамни “қорнинг қувалаб кетиши”ни, “уйга қамаб қўйиши”ни энг хаёлпараст бола ҳам тасаввур қилолмаса керак. Лекин бу бола ўзи тасаввур қилолмайдиган “шеър”ни қўшиқ қилиб айтишга маҳкум! Эҳтимол, “алдагани бола яхши”дир, лекин бу болалар ўзимизники-ку! Бундай муносабат билан уларни маънавий майиб қилиб қўймаймизми? Ахир болалик қўшиқлари бир умр инсоннинг кўнглига муҳрланиб қолади. Гап ёқмаса, бугун ўқиб эртага ташлаб юбориладиган китоб ҳақида эмас, юз минглаб болаларнинг қўлидаги дарслик ҳақида

кетяпти. Тагин китобга нима деб ёзиб қўйибди, денг: “Тўлдирилган 10-нашри”! Яхшиям буниси тўлдирилган(!) экан. “Тўлдирилмаган”лари қанақа бўлган, Худо билади.

Қозоқбой ака, сиз адабий мақолаларингиздан бирида: “...муайян миллатнинг бадиий-эстетик тафаккури дарсликлар ёрдамида шакллантирилади ва шунга мувофиқ бўлади”, – деб ёзган эдингиз. Модомики, масала шу қадар жиддий экан, бу борадаги лоқайдликни қандай тушуниш мумкин? Бунга бугунги адабий савиянинг назоратсизлиги сабаб эмасми?

– Жуда назоратга ҳавасманд йигит экансиз-да, Алишербек! Тараққиёт юксалгани сари муаммоларнинг кўпайиши бор гап ва шундай бўлиши ҳам керак. Одамнинг ақлий-маънавий савияси ўсгани сари унинг талаблари кўпайиб бораверади. Биласизки, талабнинг кўпайиши муаммони урчилади. Бизнинг қишлоқда бир оқсоқол кимга бўлса ҳам: “Ташвишинг кўп бўлсин!” – деб дуо қиларди. Ундан: “Ташвишинг кўпини нима қиламан?” – деб сўрасак, бобо: “Ҳаёти яхши, соғлиғи жойида одамнинг ташвиши кўп бўлади. Бахтсиз одамда ташвиш битта бўлади: касал бўлса, фақат тузалиш, оч бўлса, фақат тўйиш, қамоқда бўлса, фақат озод бўлиш ташвишини чекади. Ҳаёти яхши одамнинг ташвишида санок бўлмайди”, – дердилар. Шунга ўхшаб муаммонинг кўплиги муаммо эмас, уларнинг ечилмаётгани муаммо.

“Танланган асарлар” ва “Сайланмалар” кўпайиб кетишида мен унчалар кўрқулик жиҳат кўрмайман. Ёзувчи бўлмаган бирор одамнинг “Мукамал бадиий асарлари” чиқиб қолишдан кўркса бўлади. Бу муаммога керагидан ортиқ эътибор қаратиш кишини асл масаладан, яъни бадиий асар моҳиятини англашиш

заруриятдан чалғитади. Ойдинларнинг иши миллат аҳлини танлаб китоб босишга эмас, балки танлаб китоб ўқишга йўналтиришдан иборат.

Ёшларда бадиий дид зўрлик ёки қоровуллик билан эмас, табиий равишда шакллантирилиши керак. Адабий синчилар жанговарроқ бўлиб, савияси паст асарларни “уриб” туришса, улар камроқ яратилган бўларди деган фикр жуда жўн қарашдир. Ижод эркинлиги истагандай ёзиш ва чиқариш эркинлиги ҳамдир. Айни вақтда ҳар бир ўқирманда танлаб ўқиш ҳурлиги борлиги ҳам эсда туриши керак.

Сизнинг миллат ёшлари бадиий дидини қарор топтириши керак бўлган дарсликларнинг савияси тўғрисидаги куйинишингизда, минг афсуски, ҳақиқат керагидан кўпроқ. Сиз келтирган мисол жудаям кўрқинчлиси эмас. Исталган синфдаги кўпчилик ўқув фанларидан тайёрланган дарсликлар бундан кўра анча аянчли мисолларни келтириш имконини беради. Ҳақиқат шундаки, миллат аҳлининг бадиий савияси дарсликлар савиясида бўлади. Чунки миллатнинг интеллектуал-маънавий қиёфаси шу дарсликлар воситасида шакллантирилади. Бинобарин, дарсликлар нимага хизмат қилиши кераклигини биладиган одамлар томонидан яратилиши лозим. Маълумки, адабиёт – ўқув фани, ёзувчи-шоир тайёрлаш учун ўқитилмайди. Менимча, расм ва мусиқа каби сабоқлар ҳам ёшларда рассомлик ёхуд кўшиқчилик қобилиятини ҳосил қилиш учун эмас, балки уларда расм санъати ва мусиқани тушунишга хизмат қиладиган дидни шакллантиришга йўналтирилиши зарур.

Дарсликлар тендер деб аталмиш усул асосида танланадиган бўлгач, умрида бировга бирор соат сабоқ бермаган одамлар ҳам дарслик ёзадиган



бўлиб кетишди. Олдинлари ўқувлик ёзиш методист олимларнинг иши бўларди, эндиликда ишбилармонларнинг “бизнеси”га айланди. Бундайлар дарслик ёзишни қойил қилишмаса ҳам товарни тақдим этиш маҳоратини яхши эгаллаган бўлишади. Натижада, уларнинг дарслиги тендерда ютиб чиқади. Танловга бир нарса деб бўладими?

Энг ёмони, ўқитувчилар тобора дарсликларнинг яхши-ёмонини фарқламайдиган, уларнинг савиясига қизиқмайдиган бўлиб қолишяпти. Улар нимани, қандай ўқитишни ўйлашдан кўра, адоғи йўқ қоғозлар оқими ичида чўкиб кетмаслик тўғрисида кўпроқ қайғурадиган ҳолатга келишди.

Академлицейлар ва коллежларнинг айрим босқичлари учун шу вақтга қадар “Адабиёт” дарслиги яратилмаганини қандай изоҳлаш мумкин? Лекин адабиёт сабоқлари ўтиляпти. XXI асда, таълим учун триллионлаб маблағ сарфланаётган юртда адабиётсиз адабиёт ўқитилаётир.

Аҳвол шу даражага етганки, адабиёт ҳафтасига уч соатдан ўқитиладиган тўққизинчи синф “Адабиёт” дарслигининг ҳажми адабиёт предмети ҳафтасига икки соат ўқитиладиган саккизинчи, еттинчи, олтинчи, боринги, ҳатто, бешинчи синф дарслигидан ҳам кичик. Бутун жамият маънавият учун курашиш ҳаёт-мамот масаласи эканини тан олиб турган бир паллада битирувчи синф ўқувчилари адабиётдан маҳрум этилаётир. Тегишли мутахассислардан нега шундайлиги сўралса, ўрта мактаб дарсликларининг оғирлиги нормадан ортиқ бўлмаслиги керак деб жавоб беришади. Лекин тўққизинчи синфдаги ўспиринларга бешинчи синф ўсмирларидан камроқ юк кўтариш белгиланган бундай мантиқсиз нормани бартараф қиладиган бирор одам йўқ.

Бундан ташқари, умумтаълим мактабларининг адабиёт дастурларига истисносиз ҳар йили ўзгариш киритилади. “Адабиёт” дарслиги журнал мақоласи, мактаб тажриба майдони, ўқувчилар синалувчи объектлар эмаслигини таълим тизими мутасаддилари тушунгилари келмаётганга ўхшайди. Кечирасиз, адабий кечим ва адабий синчилик ҳақида гапираётиб, ўқитиш ташвишларига ўтиб кетдик. Начора, бу жуда муҳим муаммо-да!

– **Муаммо, таъбир жоиз бўлса хумда турган мусалласга ўхшайди. Мусаллас қанча кўп вақт турса унинг таъсир кучи шунча ортади. У шунчалик ортадики, бир кун келиб хумни ёради. Бундан чиқадики, ҳар бир муаммо вақтида англаниши ва ўз вақтида ҳал этиш мақсадга мувофиқдир.**

Қозоқбой ака, “...миллат аҳлини... танлаб китоб ўқишга йўналтириш...” тадрижий таълим-тарбия маҳсулидир. Савиясиз ижод намуналари билан “озикланиб” улғайган болани танлаб китоб ўқишга йўналтириб бўлмайди. Шундай экан, кечирасизу, барибир яна ўша гапга келамиз: бу масалада том маънода адабиётшуносларимизнинг фидойилигига муҳтожмиз.

Яқинда Қаҳрамон шоирларимиздан бири айтиб қолди: Абдулла Қаҳҳор вафот этишидан

сал аввалроқ ўзига яқин ҳамкасбларидан бирини чақириб: “Менга қара, менинг бу дунёда дўстим ҳам йўқ, душманам ҳам йўқ. Нима қилган бўлсам, адабиёт учун қилганман”, дебди. Ҳа, ҳар бир соҳа, жумладан, адабиёт ҳам ўзининг фидойилари билан барҳаёт. Адабиётдаги фидойилик ХОЛИС эътирофдир.

Мен юқорида тасодифий китоблар ва уларга ёзилаётган катта-катта “Сўзбоши”лар ҳақида айтаётганимда, мана шу холис эътирофнинг йўқлигини назарда тутган эдим. Бу иддаога кўплаб мисоллар келтиришимиз мумкин. Ҳатто, сизнинг ижодингиздан ҳам. Сўнги йилларда “Сўзбоши” ёзиб берган ўнлаб китобларингизнинг биридаги мана бу сатрларга ва унинг шарҳига диққат қиламиз:

*Қирқ бешга жимгина, ёлғиз, бенаво,
Хотиржам киряпман, лоқайд, бепарво
Кирган каби худди қабрга...*

“Қабрга кирадиган жасадгина ёлғиз, бенаво, лоқайд, бепарво бўлади. Қирқ бешга кираётган одамнинг шундай хусусиятларга эгаллиги улкан умр фожиасидан далолатдирки, уни тасаввур қилиш ва бу ҳақда бирор тўхтамга келиш ўқирман шахсининг қанчалик баландлигига боғлиқ”.

Айнан шу мисралар таъсирида яна шундай теран мулоҳазаларни баён қилгансизки, ростки, шахсан мен шеърдан эмас, сизнинг таҳлилингиздан кўпроқ таъсирландим. Айтганингиздек, эҳтимол бу сатрларни тушуниш ҳар кимнинг “баланд”лигига боғлиқдир. Лекин бу мисралар мени ҳаяжонга эмас, ташвишга солди. Неғалигини айтайми?

Авалло, мени мутаассибликда айбламасиз деган умид билан айтмоқчиман: инсон зоти борки, қабрга хотиржам, бепарво ва лоқайд бўлиб қирмайди. Қабр – инсон учун энг кўп ташвишланадиган, энг кўп диққат бўладиган бир манзил! Бу манзилда ҳеч бир зот бепарво, лоқайд бўлолмайди. Биз бунга сидқидилдан ишонамиз ва шунинг учун ҳам мусулмонмиз. Менимча, бу сингари мисраларни фақат ҳиссиётга таянган ҳолда шарҳлаш унчалик тўғри эмас. Қўшимча маънолар ахтариш эса зўрма-зўракиликка ўхшаб кўринади. Чунки бу мисраларга “объект” бўлаётган қабр масаласида ҳақиқат битта! У ҳеч қачон иккита бўлмайди. Бу ўринда сиз шарҳингизда айтмоқчи бўлган “Рухий манзара...” ҳаққоний эмас.

Қозоқбой ака, адабиёт борасида сиз билан баҳслашмоққа журъат қилолмаймиз ва бунга ҳатто маънавий ҳақимиз ҳам йўқ. Аммо бир истиҳолом бор: “фалон китобга Қозоқбой Йўлдошев сўзбоши ёзган экан” дейилса, адабий жамоатчилик дарҳол ҳушёр тортади. Чунки адабиёт майдонида сизнинг эътирофингизнинг ўз қиммати бор. Аксарият ижодкорлар сизнинг эътиборингизга тушишни исташади. Адабиёт

ва адабиётшунослик борасидаги фикрларингиз ҳам бошқалардан фарқ қилишини биламиз. Аммо сўнги пайтларда бадиий асарлар ва уларнинг ижодкорлари ҳақида фикр билдирганда, бир оз муболағага ва юзхотирликка берилаётгандек-сиз...

– Менда гурунгимизнинг шу вақтигача бўлган қисми мана шу гапларни айтишингизга тайёргарлик, менинг этимни “ўлдириб”, эътирозларингизни билдиришга ҳозирликдай бўлиб туюлаётир ва ўз соддалигимдан нечанчи бор хижолат тортаётирман. Балки, адашаётгандирман, аммо менга бизнинг ўзбек ёпасига бир-бировини эшитишни истамайдиган улус бўлиб туюлаверади. Ўрисда: “Ҳеч қачон ҳеч қачон дема”, – деганга ўхшаш нақл бор. Биз ҳамма нарса ни дарҳол ё у ёқлик, ё бу ёқлик қилиб ташлагимиз келаверади. Мана, сиз ҳам ҳадеб: “Ҳар бир масаланинг ҳақиқати битта бўлади”, – деяпсиз. Нега энди битта бўларкан? Ўша масаладаги сиз топган битта ҳақиқат сизнинг ҳақиқатингиз. Лекин мен нега унга риоя қилишим керак? Мен бошқача ҳақиқатни топган бўлсам-у, у бировларга маъқул келмагани учун ўзгартирайинми? Ҳақиқат битта бўлади дегани, бутун миллатга битта бош етарли деганга ўхшаш гап. Ҳақиқатнинг битталигини фақат Яратганнинг битталигига нисбатангина ишлатиш ўринли. Бошқа ҳар қандай шароитда ўйлайдиган одам нечта бўлса, ҳақиқат ҳам ўшанча бўлади.

Сиз мен учун хижолат бўлган шеърий сатрлардан мен топган фазилатлар сизга ўтиришмаган бўлса, қарашларимдан воз кечайми ёки сизга таъсир қилишга уриниб кўрайми? Сизда Қозоқбой домла айтган бу гапларни “Сўзбоши” ёздирган шоирнинг ўзи ўргатган ёхуд уни мажбур қилган деган шубҳа борми? Шоир ёзганида мен айтганларни ўйлаганмикан ўзи? Бунга кафолат беролмайман. Лекин бир ўқирман сифатида шу сатрларда мен шу руҳият мавжларини туйдим ва туйганимни туйганимдай ёздим.

Сиз: **“...инсон зоти борки, қабрга хотиржам, бепарво ва лоқайд бўлиб кирмайди”**, – деб жуда тўғри айтасиз. Лекин сиз тирик одам ҳақида гапираётирсиз. Жасадга эса, жойида ётгани-ку тузук, лекин қаёққа олиб кетилаётганининг фарқи йўқ. Руҳидан айро тушган жасад буни ўйлай олмайди. Шоира айнан ўлмай туриб, жасадга айланган, ёлғиз, бенаво, лоқайд ҳолича умр манзилнинг қирқ бешига етиб келган аёлнинг оғир бир руҳий ҳолатини манзара-лаштирган.

Менинг адабиётдаги ўрним тўғрисидаги илиқ гапларингизга қуллуқ қилган ҳолда сўзбошиларимнинг бирортаси учун хижолатлик эмаслигимни айтаман. Сиз айтганларга ўхшаш эътирозларни, синчи касбдошларим-ку майли, ҳатто, сўзбоши олган баъзи ижодкорлар ҳам айтишади. Лекин эътирозларини ўзгалар ҳақида ёзилганларига қаратади, ўзларига эмас. Бизнинг адабиётимиз бошидаги улкан фожианинг илдизи айнан шу ерда, деб ўйлайман. Яъни бизнинг бировни тушунишни билмаганимиз бир сари, аммо тушунишни ҳам истамаганимиз, тушунтиришларини ёқтирмаганимиз даҳшат.

Тушунмаганимиз учун бир-биримизни билмай-миз, билмасдан туриб, тан олмаймиз, инкор қиламиз. Кейин: “Нега ўзбек адабиётини дунё танимайди?” – дея чин дилдан ўксиниб ҳам кўямиз. Биз ўзимизни ўзимиз туймасак, тушунмасак, тушунтирмасак, танимасак, ким бизни танийди? Қандай қилиб ва нега таниши керак? Мисол учун, бизда Ўктамой деган шоирани кўпчилик билмайди. Билганларнинг бир қисми тан олгиси келмайди. Ҳолбуки, кейинги тўрт-беш йилда Ҳиндистонда шу шоира қизнинг инглиз, панжоб ва ҳинд тилларида учта китоби кўп нусхада чиқди. Ҳатто, адабиёт масалалари билан шуғулланадиган Ҳиндистон Сахитя академияси Ўктамойнинг инглиз тилида чиққан китобининг юзочди (тақдимот) маросимини ўтказиб, ўз ҳисобларидан шоирани таклиф ҳам қилишди. Ҳозир шу шоира интернетга киритилган олти миш уч минг дунё шоирлари орасида 50- ўринда турибди. Кўринадики, бизда бир-бирини тушуниш ва тан олиш деган муаммо ҳам бор...

Ўйлайсизки, мен қалам чархлаб, енг шимариб ким янги китоб чиқарар экан-у унга қачон сўзбоши ёки тақриз ёзиб берар эканман деб пойлаб турибман. Мен бир нарса биламан: ҳар қандай одам тушунилгиси келади. Айниқса, ижодкор. Уни ижод қилишга ундаган нарса ҳам айнан бошқалар томонидан тушунилиш истаги эмасми?! Синчининг, умуман, адабиёт танувчиликнинг вазифаси ўқирманга ёзарман битигининг диққатга лойиқ жойларини кўрсатиб, нимадан, нима учун, қандай таъсирланишга йўналтириш деб ўйлайман. Ҳамма гап бадиий асардан нима қидиришда, ундаги бор гўзаллик ва эзгуликни кўра ва кўрсата билишда. Мен ҳеч қачон, ҳеч бир ижодкорнинг ҳеч қайси асар тўғрисида ўзимча, кўкка қараб фикр айтмадим. Ҳамиша матнга, фақат матнга таяндим ва ундан келиб чиқдим.

Ўйламанг, Ўлдошев домла ҳар қандай китобга сўзбоши ёки тақриз ёза олади деб. Кўп бўлмасаям, ҳеч нарса ёзолмаган ҳолатларим бўлган. Лекин Қаҳҳор домла айтмоқчидек, тухумдан тук қидириб, ёзувчининг бошига чертиб мақола ёзолмайман. Қандай асар ҳақида ёзган бўлсам, уни яхши кўриб қолгач, ёзишга арзийдиган жиҳатларини топгачина, қалам сурганман.

Адабиётга фидойилик унинг дарвозасида таёқ кўтариб соқчилик қилиш эмас, деб ўйлайман. Адабиёт сиёсатнинг югурдагига айланган, ўқирманлар савияси бошқарувга муҳтож даврларда соқчига эҳтиёж бўлган. Шунда ҳам юқоридаги бошқарувчилар учун. Энди бадиий асар ва унинг ижодкорини тушуниш ва тушунтириш, асарни жозибали қилган жиҳатларга ўқирман диққатини қаратиш даври келди. Мен фидойиликни шу жабҳада кўраман. Ҳали дунё тажрибасида талантсиз адибни танқид қилиб, талантли қилолган синчи ё ёзувчи бўлган эмас. Фидойилар кўп бўлган замонларда ҳам талантсизлар улардан камроқ бўлмаган. Кейин адабиёт синчи ёки адабиёт танувчининг маҳрига тушган мулк эмас, у гўзаллик чечакзори. Сайр қилгиси келган кишики бор, унга киргиси келади ва бунга ҳақдор.

– Қозоқбой ака, сиз бир оз қизишган мана шу нуқтада мулоқотимизни хотималасак. Лекин айтиб қўяй: сизнинг сўнги мулоҳазаларингизга унчалик қўшилолмайман. Сиз “...негадир ўзбек ёлпасига бир-бировини эшитишни истамайдиган улус бўлиб туюлаверади” деб жуда тўғри айтасиз. Мана сизни олайлик, баъзи бир шарҳларингизни озгина ноўринроқ эмасмикин деб фикр билдирган эдик, дарров айблашга ўтиб кетдингиз. Чунки сиз ҳам эшитишни истамайдиган шу улуснинг типик вакилисиз-да!

– Типик-ку эмасман, аммо шу улуснинг вакили эканим чин. Бинобарин, унинг фазилату иллатлари менга ҳам бегона эмасдир. Лекин қизишмадим, балки фикримни қизгинроқ исботламоқчи бўлдим. Лекин мен ўзгаларда ўзгачароқ фикр бўлишига асло қарши эмасман ва бошқачароқ фикрлашни айб санамайман.

– Тўғри, айтганингиздек ҳар бир инсоннинг ўз ҳақиқати бор. Аммо бу ҳаётда инсоннинг ақл-заковати билан ўлчанмайдиган ҳақиқатлар ҳам бор-да. Инсоннинг шахсий дунёқараши дахл қилолмайдиган масалалар мавжуд. Қабр ана шундай масалалардан биридир. Бу масала ақида илмига хос бўлиб, аввало, шунга ўхшаган сўзларни ёки ўхшатишларни келтираётган ижодкор бу муҳташам илмдан озгина хабардор бўлиши талаб этилади.

– Инсоннинг ақл-заковати билан ўлчанмайдиган ҳақиқатларга амал қилинмагани учун инсонларни айблаш қанчалик ақлдан бўлади? Шоир бечора қабрни эмас, ўз кўнглининг ўлгани борасида ёзирган.

– Шоир дўстларимиздан бири матбуотда эълон қилган шеърларидан бирида маҳбубасининг ҳаётида ўзини “парвардигорман” дебди. Яна бири маҳбубасини Расулни севгандек севшини иддао қилибди. Тўғри, бир қараганда ошиқ шоирларни тушунса бўладигандек, бироқ ҳар қандай муболағада мантиқ, ўхшатишда асос бўлиши керак. Афсуски, сўнги пайтларда айрим ижодкорларимизнинг ижод намуналарида

илоҳий атамаларни қўллаш урф бўлиб қолди. Бу ҳол масъулиятсизликдан бошқа нарса эмас.

Сиз айтасизки, инсон зоти қабрга хотир-жам киролмаслиги тўғри, лекин “...сиз тирик одам ҳақида гапирасиз. Жасадга эса, жойида ётгани-ку тузук, лекин қаёққа олиб кетилаётганининг фарқи йўқ. ...Шоир эса айнан ўлмай туриб ўликка айланган, ...лоқайд ...руҳий ҳолатини манзаралаштирган”. Аввало, тирик билан ўлик учун бошқа-бошқа қабр бўлмайди. Ҳар икки ҳолатда ҳам кўз олдимизда бир хил манзара ҳосил бўлади. Айнан шу бир хилликдан эса икки хил хулоса чиқариб бўлмайди. Қолаверса, ўлик тан учун қаёққа олиб кетилаётганининг жуда фарқи бор-да! Агар бу ҳақда гаплашсак, ўзимиз ҳам мукамал билмаган соҳаларга ўтиб кетамиз.

– Тўғри айтасиз, ўзимиз билмаган соҳаларга ўтиб кетмаганимиз маъқул. Алишербек, гап баҳсда ютиб чиқишда эмас, балки халққа фойдаси тегадиган фикрга келишда. Шунинг учун ҳам менинг айтганларимдан ўлик ва тирикка бошқа-бошқа қабр бўлади деган маъно келиб чиққан бўлса, демак, мен фикрларимни тушунтириб беролмабман.

– Дарҳақиқат, адабиётнинг миллат қалби ва руҳияти билан боғлиқлиги хусусида, жамият ҳаётида адабиётнинг ўрни нечоғлиқ эканлиги ҳақида ҳамма замонларда баҳслар, тортишувлар бўлган. Бундан бир неча йиллар муқаддам марҳум адибимиз Шукур Холмирзаев “Адабиёт ўладими?” деган савол билан матбуот орқали сўз аҳлига мурожаат қилганини яхши биламиз. Аммо адабиётнинг умри узун бўлишини, яна-ям тўғрироғи, бу умрнинг мангуликка дахлдор бўлишини истаган, ҳаётини шу мақсадга сифарбар этган инсонлар хоки туброғга айланди ҳамки, адабиёт яшашда давом этаётир ва яшаяжак. Аммо мана шу жараёнда адабий танқидчиликнинг ҳам ўз вазифаси борлигини унутмаслик керак. Бу вазифа эса китобхонга чинакам адабий асарларни саралаб беришда кўзга ташланади.

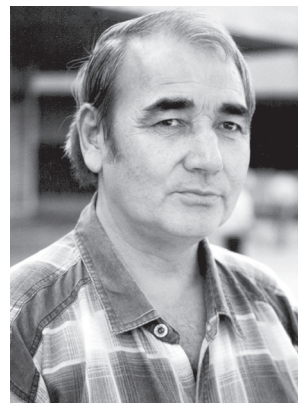
Суҳбатдош: Алишер НАЗАР





Икром ОТАМУРОД

Хаёлинг - соғинчим мундарижаси



* * *

Оқшом.
Осмон кенгликларининг тарки
очилиб,
барака энган қутлардай
ҳилолу
юлдузлар нурланар ёрқин,
даштларда кўклаган турфа ўтлардай.

Йўлим,
йўл ололмай анчадан буён,
хотирам саҳфасин титкилаб тангли,
соғиниб юрардим даштларни аён...
...Осмон кенгликлари тўлдирди канглум.



* * *

Ўтаяпман сенинг хаёлинг билан,
хаёлимда
сенинг хаёлинг фақат.
Ўзингни кўрмоқлик насибин тилаб,
дийдорга интилган
айрилиқ қат-қат.

Бирдайин битаман сабр мактубини,
канглумга муҳрини босади армон.
Хаёлингнинг
ширин тотига тотиниб,
хаёлинг-ла,
кезиб юргайман ҳар он.
Қурбимга кор келар умид нафаси,



хаёлинг –
соғинчим мундарижаси.

* * *

Деворлар ичида деворлар тиклаб,
ҳавонинг зайлини биқиқ нафасга
чуллаган майлнинг асигин тўқлаб
ҳовлилар айланар метин қафасга.

Кўчалар қарайди,
мийигида кулиб...
Тўрт фаслда тўрт хил тусда ҳаволаб:
қорлар,
ёмғирларнинг қурбони бўлиб,
зим-зимидан идраб борар деворлар.

Қушлар қўнолмайди,
сирпаниб,
тойиб,
бўйлолмас,
дарахтлар вужудида хун.
Деворларнинг совуқ тарзига мойил
кангуллар-да,
совуб борар кундан-кун.

* * *

Деразадан қарайсан йўлга,
интиқ бўлиб канглунг қанчалар?
Девор ичра соғинчинг сўлган,
нигоҳингни тўсар панжара.

Панжара ҳис этмайди, афсус,
ботинингда кечар не огинч?
Фақат самтдан топиб алхусус
канглунгга бош қўяди согинч.

* * *

Булутлар орасидан чиқиб келар ой,
интиқ деразалар умиди бўртар.
Мисоли шафақ буржи тортган ёй
булутларнинг қуроқ тўнини йиртар.

Ёритиб зулматнинг қаърин, ҳойнаҳой,
кўкнинг меҳварида фуруғ бўлиблар:
тиниқлашиб, баланд кўтарилар ой,
бойгизидай настга энар булутлар.

* * *

Эрта тонгдан кеч шомга қадар
кўчаларда ҳаллослаб юрган
кимсаларнинг беҳуда, бадар
умри шамолларга соврилган.

Эрта тонгдан кеч шомга қадар
кўчаларда таёқдай қотган
кимсаларнинг умри бесамар –
ўзлигини ўзи йўқотган.

Юҳодайин комига тортар
жодуларга тобланган татим...
...Бир кун келиб афсусин ортар
кўчаларнинг фаолияти...

* * *

Кўзларинг боқиши бирдайн
канглумни ўзига буради.
Қақраттириб дийдорни тайин,
ҳижронни порлатиб туради.

Мен –
тоқат мардонни.

Чидайман:

олисми,
ёвуқми,
одимда
кўзларинг ҳар кез кўргандайман –
жовдираган маънос ёдимда.



* * *

Дарёдай оқар ичимда дард,
дард ичимда қурир дарёдай.

Қоядай ўсар ичимда дард,
дард ичимда чўкар қоядай.

Саҳродай чексиз ичимда дард,
дард ичимда қарич саҳродай.

Дарахтдай яшнар ичимда дард,
дард ичимда чирир дарахтдай.

Хаёлдай ўзгир ичимда дард,
дард ичимда тўзгир хаёлдай.

Шамдай ёнар ичимда дард,
дард ичимда сўнар шамдай.

Ичимда дард...

... дард ичимда...

* * *

Канглум,
мени деб, сен, чекдинг қанча машаққат,
канглум,
сени деб, мен, тотдим қанча изтироб?
Иккимизга ҳам тахланган армонлар қат-қат,
иккимизга ҳам фуруғланган умидлар соб.

Канглум,
мени деб, сен, чидадинг қанча ташивиша,
канглум,
сени деб, мен, топишдим қанча имтиҳон?
Иккимизга ҳам қайғулар ўскун қалашган,
иккимизга ҳам қувончлар жизганаксиймон.

Канглум,
мени деб, сен, қолдинг қанча ноилож,
канглум,
сени деб, мен, тўлдим қанча дардга – лим?
Иккимизга ҳам барларин тутдирмади илож,
иккимизга ҳам имконлар қараб ўтди жим.

Канглум,
мени деб, сен, кўрдинг қанча асорат,
канглум,
сени деб, мен, эшитдим қанча таъна?
Иккимизга ҳам дарзларин берди касорат,
иккимизга ҳам сабрлар халил биргина.

Канглум,
мени деб, сен, бўлдинг қанча уқубатга ёр,
канглум,
сени деб, мен, ботдим қанча азобга, оё?
Иккимизга ҳам гамларин сарф этди бисёр,
иккимизга ҳам шафиқларин дариг тутди, дунё.

Канглум,
мени деб, сен, чекдинг қанча машаққат,
канглум,
сени деб, мен, тотдим қанча изтироб?
Иккимизга ҳам тахланган армонлар қат-қат,
иккимизга ҳам фуруғланган умидлар соб...

* * *

Сўзни зинҳор тўқиёлмайман,
канглум ройиши бермайди бунга.
Эн бўламан,
ҳеч қиёлмайман,
канглумда
сўз дардлари унган.

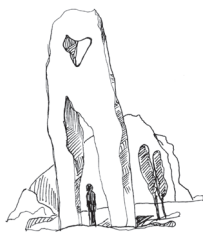


Тўқима сўз –
ёлгон имкони,
илинжга кўз тиккан мўлтираб.
Мен,
юргайман,
канглумнинг жони –
сўз дардларин руҳига қараб.

Сўз дардлари
канглунгга макон қуриб,
қачонки,
сен деб,
билса ўзни:
ёлгон сўзни бир четга суриб,
шоён этгайдирсан рост сўзни.

* * *

Йўлда бораётганлар.
Шунчаликки,
ёнма-ёнми,
дуч келарми дам-дам,
бефарқ,



безътибор югурар,
токи,
ўзича от қўйиб ҳар қайси ҳар дам.

Йўлда бир-бирини чалсаю дарров,
дарров бир-бирини тарк этса йўлда.
Фақат ўзи қолиб,
ўмарса бирров,
йўл имконин.
Нафс банди – қулдай.

Олмоқ бўлиб қўлга нўхтани ногоҳ,
ўнг,
сўлга,
аксар,
тов ураётганлар,
аслида,
билмас йўл маънисин,
э воҳ,
не эканин,
йўлда бораётганлар.

* * *

Битмасидан устунлари дарз кетиб,
бўёқлари кўпчиб тўкилган уйлар:
омонат сумбатнинг баридан тутиб,
омонат ҳолатнинг сиртидан сўйлар.

Тоб ташлаб қишининг аёз сихидан
тиргаги майишар,
беролмайин дош.
Не тонг,
қадалган чингиртоб тигидан
ёғ иссиғи қилгай янаям одош.

Ҳар гал,
не бўёқлар берса-да оро,
ҳар гал,
этгай ҳаво тутуми чамоқ.
Битмаган уйларни тиккайтар,
зеро,
қат-қат темирларни ямаган ямоқ.





Исмоил ШОМУРОДОВ

КУЛТЕПАДА КЕЧГАҲИ ҲАҲНГОМАЛАР

Қисса



А.Мамасолиев чизган сурат.

Ўролбой тракторчининг нажавандликка мубтало бўлиб, қорни ёрилишига аслида Ўроқ даллол сабабчи эди. Бировнинг бахти, бировнинг кўзини чиқарибди дейишгандай, бундан анча даромад ҳам қилган у. Наша эмас, албатта, темир-терсак сотган... Аниқроғи, бу ишда воситачилик қилган.

Нашавандлик билан темир-терсакнинг қандай алоқаси бор?

Бор экан! Жудаям яқин. Ахир Ўрол тракторчи бу жабҳага трактори билан тўғридан-тўғри девор бузиб кириб борган эди-да.

Ҳаммаси бир бошдан...

Қишлоқдаги ягона жиноятчи Нурмон – "Шиллиққурт" бешинчи марта қамалиб чиққач, тинч ҳаёт бошини тутмоқчи бўлди, ҳалол яшашни ният қилди. Бироқ тутдим деб ўйлагани аслида бош эмас, бошқа нарса эканини кейин англади... Қолаверса, унинг "ҳалол яшаш" тушунчаси жамоа қарашлари билан айро экан.

Умумий ҳисобда ўн беш йил қамоқда ўтирган эмасми, "у ёқ" жонига теккан. Энди аввалги шижоати ҳам қолмаган, илгарилари кўзини юмиб бажарадиган арзимас жиноятларда ҳам қўлга тушиб, таёқ еб, ур калтак-сур калтак бўлиб юрибди. Нормат подачининг ҳар йили қўша-қўша туғадиган қанжиғи – Рексга ўхшаб ундаям обрў қолмади.

Бир пайтлар – илк бор "ўтириб" чиққанида бутун қишлоқ кўргани келувди, тўйларнинг тўри, таомнинг зўри уники эди. Энди қишлоқдошлари дуч келса тескари ўгирилиб кетишади. Рекс эса илк болалаганда Норматнинг ҳовлисидан 48-сонли умумтаълим мактаби ўқувчиларининг, зотдор кучук боқиб олиш дардидаги тоға-ю, поччаларнинг бир ойгача оёғи узилмаган. Кейин-кейин Рекс аслида хашаки қанжиқлиги билиниб, кучукваччаларини уйига элтиб берсанг ҳам биров олмайдиган бўлган.

Шиллиққурт дастлаб бундан кўп ранжиди (Рексининг болалари дала тўлдириб, уйсиз қолганидан эмас, ўзи обрўсизланганидан) ва учраган кимсага айтиб юрдики: "Бутун дунёда қонундаги ўғриларни ҳурмат қилишади. Мана, Ал Каппон, қандай машҳур... Океаннинг нариёғида у бўлса, буёғида биз... Ҳа, энди икки кўчқорнинг боши бир қозонда қайнамайди, деганлари чин-да. Бироқ мана шу Худо урган Култетада бизни менсизмайди... Қишлоқ... ғирт қишлоқ... ҳа-ю, ҳайт, деб катта шаҳарга кетиб қолай дейман-у, яна кўнгил бўлмайди. Ҳамма обрўмандлар шаҳарга кетаверса, қишлоқни ким кўтаради?"

Албатта, унинг ўзини "биз" деб гапириши тез барҳам топди, кўча-кўйда ёш ялангдан дакки эшитиб, калтак еб, ўзи "сиз"лашга арзима қолганини билиб, буни бас қилди.

Юк оғир бўлса эшакни, эшак оғир бўлса, юкни келтириш тўғрисидаги қоидага мувофиқ Шиллиққурт қишлоқ одатларига бўйсунди. Шу ўринда уни юк эмас, эшакка менгзаш ўринлироқ бўлади. Ҳар ҳолда жонли махлуқот, ҳар ҳолда боши бор... Эшакнинг, албатта.

Ҳалол яшай бошлаганини нишонлаб, қамоқдан қайтганига шукрона учун кўни-қўшни, оқсоқоллар ва маҳалла фаолларининг маслаҳати билан бир-икки чолни чақириб, қон чиқармоқни ният қилди. Бу сафар бутун ирим-сирими билан... "У ёқ"дан учинчи

марта қайтганида Машраб луччакнинг бурнини ёриб, қон чиқарувди. Лекин бу ҳисобга ўтмади. Тўртинчи марта қўлга тушиб, яна қамалди. Ўша хатодан хулоса қилиб, тадбир учун жонлиқ маъқуллигини тушунди (ҳар ҳолда ариза кўтариб у-бу жойга югурмайди). Жонлиқсиз худойи худойими? Шу мақсадда қўшниларнинг товуғига "тушиб", калтакланди-ю, бу ишга (хайр-эхсонга, албатта, ўғрилиқка эмас-ку) уқувсизлигини тушунди.

Гап худойида эмас, чамаси. Кейин ҳам иши юришмай, кўп шаллоқ еди. Бир сафар кўчада турган велосипедни миниб, "катайса" қилмоқчи бўлгани учун, кейинги дафъа далада юрган ёввойи эчкини ушлаб келлаётганида (қайдан билсин, кўп йил "ўтирган", тоғдан ёввойи эчкилар улоқиб келгандир, деб ўйлабди-да, қўшниси Ўроқ даллолни эканини кейин, қўлга тушиб билди), бир марта эса шунчаки – дўстона суҳбат учун калтакланди. Эски синфдоши – Нор полвонга қамоқнинг гаплари билан муомала қилмоқчи бўлувди, у тушунмай, муштлаб қолди. Бу ур-сурдан ягона хулосага келди: озодликдаги одамлар ваҳшийлашибди. Муомалани тушунмайди.

Аслида ҳар қандай касбда ҳам вақт ва тажриба муҳим. Борган сари маҳорат чархланади. Унда негандир бундай бўлмади (Рексининг туғруқ тажрибасидаги каби). Шуни ўйлаб, Шиллиққурт жиноятчилик ҳам спортга яқинроқ соҳа экан, деган тўхтамга борди. Бироқ ич-ичидан ўзини кекса фоҳишадай ҳис қилапти. Одамлар етти маҳалла наридан айлиниб ўтади. Биров даврага қўшмайди. Касби касодга учраган...

Шуларни ўйлаб, ҳалол кун кечирмоқни ният қилган эди. Лекин айтишга осон. Шунча йил давлат берганини еб ўрганиб қолган...

Айни баҳор!

Отасидан қолган эски кулбаси қаровсиз, харобага айланган. Деворлар ёмғиру қордан уваланган, лой том неча йиллардан буён сувалмайди (шиферни эса тўртинчи марта қамоқдан қайтганда сотиб еган). Чим босган. Уй ичи зах, оғилни эслатади.

Нурмон ишни томорқани чопиб, бирор экин экишдан бошламоқчи. Қўшнисидан капча сўраб чиқди. Даллол эчкисига тажовуз қилганидан буён аразлашиб юрувди... Шиллиққурт эса хафагарчилик, уят, андишани билмайди. Ҳолбуки, шу эчки можаросида унинг ўзи кўпроқ жабр кўрган. Бурни синган. Даллолни ва унинг бақироқ эчкисини биров ҳатто чертмаган ҳам.

Шунга қарамай, Шиллиққурт минг йиллик қадрдони ёнига боргандай тиржайди.

– Капчангизни бериб туринг.

– Нима ташвиш? – деб сўради ғижиниб Ўроқ.

Унинг хавотири капчадан – бу нобоп қўшни бирортага сотиб, пулини ишлатиб қўйиши мумкин. Билади-да. Ўзиям темир-терсак оламан, деб неча-неча болаларни алдаб, бобо-момоларининг обдастаю, дастўйларигача музқаймоққа алмаштирган. Бу-ку бола эмас, музқаймоққа учмайди, лекин капчани бир-икки ютим носга алишиб юбориши мумкин.

– Томорқани беллаб, деҳқончилик қилмоқчи эдим, – деди Нурмон ориқ, заҳил бармоқларини ўйнатиб.

Ўроқ даллол буларнинг "деҳқончилиги"ниям, жаргониниям билади. Шу боис қизиқсиниб сўради.

- Кўкнорими?!
- Биласизми?! – Шиллиққурт ҳам ажабланди.
- Нимани?
- Етиштиришни-да?
- Билмайман...

– Унда... мен ҳам билмадим, – деди Нурмоннинг ҳафсаласи қайтиб. – Бирор даромадлироқ нарса экарман... Кўкнорни қўйишмас, деб ўйлайман... Мен яна икки йил участкавой назоратида бўламан... Қамокда бунақа деҳқончиликка қўл урганлар кўп эди. Шундан биламанки, кечиришмайди... Уйни созлаш, мошин олиш керак... Охирги марта қамалар пайтимда тамаки пул эди, икки той тамаки сотаман, деб қўлга тушувдим.

– Тамаки сотганни қамашмайди, – аниқлик киритди қўшни.

– Бировники эди... – Шиллиққурт жимиб қолди. Қанчалар фахрланмасин, ўғрилиқ қилганини тан олгиси келмайди. – Шундан эксамми, деб турибман.

– Нима? Тамакими? Эсинг жойидами? Ҳозир унга итам қарамаяпти-ку...

– Нега? – ҳайрон бўлди Шиллиққурт. – Ана бир пачка сигарет неча пул туради.

– Қандай тушунтирсам экан... Буям Тиркаш алкашнинг ишига ўхшаб кетади. Бир шиша ароқ қанча туради? Унча қиммат эмас, лекин уни ичган Тиркаш юз баробарга қимматроқ ғалвани бошламаса, кайфи тарқамайди... Ҳозир егулик пул бўлган... Картошка эк.

Ўроқ даллол ўйда қолган. Кўнгли айтяпти – бунга капча берса қайтмайди. Нимадир баҳона топиш керак. Аксига олгандай бу матоҳ ана, кўз ўнгида қадалиб турибди.

– Қизиқ гапларни айтасиз-ку! Уйда егулик бўлса, қорним тўйиб юрмасмиди... Картишкам бўлса, қовуриб емасмидим... Капчани бераверинг-чи, олдин ерни юмшатиб қўяй, кейин бир гап бўлар.

Қўшни ўйланди, баҳона қидирди. Ўзим ишлатаман деса, гапини исботлаш, буни шубҳалантирмаслик учун кечгача томорқада куймаланиш керак. Ахир кўзи тушади-ку. Телевизорда эса сериал бераётувди. Нурмоннинг заҳил, суяклари бўртиқ юзига бир қур назар солиб, бу одам капчани кўтара олишига ҳам шубҳаланди.

– Сенга бир яхши маслаҳат, – деди Даллол гап топиб, – у ёққа кетганинга анча йил бўлди, замондан беҳабарсан, ҳозир ҳеч ким капча билан ер белламайди. Ўролнинг трактори бор, шунга айтиб ҳайдаттиради.

– Йўғ-э, – Нурмон саросималаниб қолгандай бўлди. Эшитганлари унга хўб ёқди. Ўзиям томорқага қараб, буни қачон чопиб чиқаман, қўшни капчасини бермаса яхши бўларди, деган ўйда бу ёққа чиққанди.

Нурмон ўз-ўзича ғудранган кўйи Ўролникига жўнади.

2

Умар чиноқ туман газетида ишлайди. Шундан ўзини қишлоқнинг олд зиёлиси санайди. Лекин кейинги пайтлар омади юришмагандан юришмаяпти.

Бугун ҳам ишга бормади. Мана, икки ҳафтадан буён қишлоқдан чиқмайди. Муҳаррирдан ранжиган. “Сен чаласаводни ишдан ҳайдаб, ўрнингга бирор ҳарф танийдиганни оламан”, деб дағдаға қилганди у.

Ҳамма ўпка-гина кичкина бир англашилмовчиликдан бошланди. Газетада маҳаллий шоирнинг “Мулла Холий юрма энди сиқилиб”, деган мисрасида хато кетган. Арзимас! Қайсидир ҳарфнинг бир чети учган, биров пайқашди душвор. Инжиқ шоирнинг ўзи “одамларнинг кулгисидан кейин сиқилиб кетдим”, деб жанжал қилиб келганидан кейингина муҳаррир ҳам хатога эътибор берган экан. Шу арзимас хатони деб Умарнинг ойлик маошини қирққан эди, араз ўшандан. Адолатсизлик бўлган-да! Ярим миллиметрлик думчага юз минг сўм! Ойлик тўлашда ўлчов бошқача бўлади – ҳисоблаб чиқди, ўртача битта ҳарфга икки сўмдан тўларкан. Ўша икки сўмлик ҳарфнинг ярим миллиметри “учиб” кетса юз минг сўм жарима соладими? Қани адолат?!

Энди ўзига келиб, арази ариди. Бошлиқдан ранжиш мумкин эмаслиги, нафақат маошдан, балки буткул ишдан айрилиб қолиш мумкинлигини ўйлаб, юзига бирор нима тутиб, муҳаррир ёнига бош эгиб бормоқчи. Ахир шусиз ҳам жойида зўрға илашиб турган бўлса... Муҳаррир ялиниб келар, деб кутганди, адашибди. Орада усиз иккита сон чиқиб кетди, ҳеч кимдан дарак йўқ.

Иждокорнинг олдига нима кўтариб бориш мумкин? Албатта, бир-икки қоғозлик мақола-да. Зора эски гиналар унутилса. Аслида юзига икки шиша ароқ тутиб келганда хўп иш бўларди-ку, Носир носфуруш бу матоҳни пластик карточкага сотмайди. Бунда эса нақд пул йўқ.

Ҳозир Чори сорининг уйига келиб турибди. Маошгача озроқ қарз олса иш жўнашиб кетади. Бироқ...

– Ҳа, – деди Чори сори уни дарвозада қарши оларкан. – Сўфи кетини ювмасдан нима қилиб юрибсан?

Бу одам кайфияти яхши бўлганда сўфини эсламайди. Унинг айрим аъзоларини-ку инчунин. Умар чиноқ тушунди – бундан ёрдам кутиш фойдасиз.

– Сиз ҳақингизда газетага мақола қилмоқчи эдим, – деди шошиб, – кўпни кўрган, тажрибали одамсиз, сизларни кўтарадиган вақт келди. Қачонгача панапастқамда юрасиз?

– Газетада?! – Чорининг капалаги учди. – “Уришган”, бир сафар яхшилаб “уришган”. Муроднинг ҳозир Тошкентда ишлайдиган боласи қаттиқ танқид қилган. Шу сабаб бўлганми, раислиқдан олиб ташлашган. Ўшандан бери газетани кўрсам кўнглим айнийди... Ҳозир ҳам сенга қараб, яхши нарсаларни ўйлаётганим йўқ.

– Биляппан... Лекин бизнинг газетада фақат яхши гап бўлади. Танқид билан ғаламисликни билмаймиз. Ана, олдинги сонда бир артисни ёмонламоқчи эдик, минг айлантириб ёзсак ҳам мақтов чиқаверди.

Чори ака олайди. Ҳали остонасини ҳатлаб бирор журналист келмаган. Тўғри, буни журналист деб бўлмайди, лекин, тан олиш керак, ўзиям Майкл Жексон эмас. “Шу акамга шу чечам ҳам бўлаверади”, деган гап ўтди кўнглидан.

– Хўш, – деди салмоқланиб. – Нимамни мақтамоқчисан?

Умар шошди. Нимасини мақташ мумкин бунинг? Қандай гап айтса, ҳеч иккиланмай қарз бериб юборади?

– Масалан... хоббингизни мақтаса бўлади... Кучук боқасиз-ку, тўғрими?

"Ўзингизга ўхшаган", деган гапни айтиб юборишдан шу жойда аранг тийилди. Албатта, ити ва Чорининг сариқлиги учун Умар айбдор эмас, лекин ҳақиқат йўқ-да дунёда, мабодо Худо уриб, оғзидан чиқиб кетса, ҳаммасига ўзи гуноҳкор бўлади.

– Рексми? – деди Чори аввалига севингандай. – Рекс зўр кучук... Қишлоқнинг олди... Ўзимизнинг гап-ку, шу Сувоннинг ули Қувондан кўра ақллироқ... Тунов кун кўй боқиб юрсам, сўррайиб олдимдан ўтиб кетди. Кўйларни қайтариб юбор, десам, унамади. Рексга бир оғиз айтувдим, чопқиллаб бажариб келди, оғринмадиям.

Шу ерга келганда Чори бир оз ўйга чўмди, сўнг хаяжон билан давом этди:

– Ўйласам, шу жонивор болаларимдан ҳам ақллироқ экан. Бирор марта уларга ўхшаб "ҳаммасига менми" демайди-я... Ҳеч қачон кўзимга тик қарамайди. Қанча сўк, қанча уриш, бошини эгиб тураверади. Ёки думини қисиб нари кетади... Болаларга шунақа қилайчи... Шулар думини қисадими? Эҳ-ҳэй, ўзимни еб кўйгудай чақчаяди... Рекс бошқа-да... Ана фаҳм, ана фаросат, ана тарбия!

Шу ерга келганда Чори "Одобнома"дан дарс берадиган Салим малимдай кўзларини ним юмиб, бошини сарак-сарак қилди.

Бироқ бу қилиги узоққа бормади, бирдан бошининг маънили силкиниши тўхтади, сўнг кўзлари ярқ этиб очилди, унда қандайдир айёрликка ўхшаш бир нима йилтиллаб турарди.

– Шошма, – деди хезланиб Чори, – бу билан нима демоқчисан? Мен олтмиш йил яшаб, шу олти ёшлик Рексчалик ҳурматга лойиқ бўлмадимми? Рекс-ни мақташ учун келдингми бу ерга? Биз энди газетга бир тийинга қиммат сариқ кўппакнинг орқасидан чиқамизми? Ўзимизнинг мақтаса бўладиган ишимиз йўқми?

Умар шаталоқ отиб қочишни ўйлади, лекин шаштидан қайтди. Пул ололмаслигига-ку кўзи етди, лекин материал сўраб яна кимнинг олдига боради? Бу газетаси қургур япалоқдай бўлсаям, рўзгоридан ёмон – тўлатиб бўлмайди.

– Қандай фарқи бор? – деди Умар ҳар эҳтимолга қарши ўзини бир оз ортга тортиб. – Сиз нима-ю, Рекс нима?

– Ие, сен мени кучукка тенглаяпсанми?

– Ўша кучукни шунчалар билимдон қилиб тарбиялагансиз-ки, одам адашади, – деди Умар шошиб. У яна қандай хушомад қилишни билмай каловланди. – Ўзингиз ҳам тан олиб турибсиз-ку ақллилигини.

Шу гапдан Чорининг шашти пасайди.

– Рексга тил теккизма, – деди ниҳоят гап топган бўлиб, юмшаб, – биз тарбия беришни биламиз!

– Ўзи аслида ҳаёт йўлингизни мақола қилмоқчи эдим, сермазмун, сермаҳсул ва ғоятда бой ҳаёт йўлингизни... – гапни тўғрилади Умар.

Кейинги сўзлар Чори акага мойдек ёқди. Ўқийди, эшитади, бунақа гаплар фақат газетада, радиода, телевизорда ишлатилади. Мана унинг ўзига ҳам насиб этиб турибди-я?!

– Мана бу ерга чўк-чи, – буйруқ берди мухбирга дарвоза ёнидаги катта харсангга имо қилиб. – Бир бошдан айтиб бераман.

Улар шу ердаги, усти силлиқланиб, оқариб қолган тошга ўтиришди.

– Нимани айтиш? – сўради мезбон.

– Ўқишдан бошланг, – деди бақрайиб мухбир.

– Биринчи синфданми?

– Институтдан бошлайқолинг, – қисқароқ ва қизиқарлироқ бўлади.

Ўқиш зўр бўлган, беш йил ўқиганман... Кириш имтиҳонида иккита уч, иккита тўрт олганман. Битиришда ҳам зўр топширганман. Икки уч, икки тўртга... Шундай қилиб, диплом қўлга теккан.

– Шошманг, – Умар ҳайрон. – Киришдаям шу баҳо, битиришдаям шу, беш йил нима иш қилдингиз?

– Ўқидим, – деди мезбон.

– Баҳо ўзгармабди-ку?!

Чори сори унга олайиб боқди. Лекин газетда чиқиш истаги алангаланиб, яна мулойим тортиди, оғриниброқ бошқа мавзуга ўтди.

– Ўқишни қўй, майли, тушунмас экансан, биладиганингни ёз. Мана, яқинда зўр иш қилдик. Ўролга айтиб, қишлоқнинг атрофини ёнғинга, селга қарши чегара билан ўрадик. Ана энди, сел келсаям, ўт кетсаям лип этиб, қишлоқни айланиб ўтаверади.

– Ўтиб кетади, – ҳайрон бўлди Умар. – Куни кеча тепа қишлоқдан тушган оқова селга айланиб Ғойиб аканинг ҳовлисини босиб кетибди-ку!

– Қўйсанг-чи, – деди Чори. – Ғойиб иғво сув йўқлигидан уч ойдан буён ғусул қилолмайди-ку, уйини сел босармиди?.. Бунинг устига қишлоқда гап ётмайди? Нариги чеккасидан икки оғиз гапни қўйиб юбориб, бериги томонига келиб турсанг, икки соатдан кейин минг оғиз бўлиб этиб келади... Иғвонинг уйини сув босса эшитардим.

– Мана эшитиб турибсиз-ку, – Умар оҳиста сўзлади.

Чорининг кўнглига ғулғула тушди: Ғойиб иғво шунақа нарсаларни кутиб юради-ку! Хат-қалам қилиб, тумангами, ундан юқориқоқами югуриб қолмаса гўргайди.

– Ахир мен бу ишлар бажарилди деб туманга ҳисобот бериб юборганман, – деди Чори тумшайиб. – Наҳотки Ўрол уч шиша ароқни олиб, ишни бажармаган?

3

Армияга бир юз олтмиш саккиз сантиметрлик бўй билан кетиб, шу билан қайтган, ҳозир сал-пал чўккан, тепакал Ўрол қоронғи уйга кириб, сериал кўряпти. Ёнида уч кун бурун Чори сори "Қишлоқ атрофини ҳайдайсан", деб хизмат ҳақиға бериб кетган уч шиша ароқнинг сўнги, яримлаб қолганди.

Уям қизиқ, бўлмаса айтди, "трактор ароқ эмас, соляркада юради" деб. Кўнмади. "Бир амаллайсан", эмиш. Мана, уч кундан бери ёлғиз ўзи юз-юз қилиб, амаллаяпти.

Нурмон бақариб кирганида Ўролнинг кайфияти бузилди. Қандай аҳмоқ шу маҳалда бировнинг эшигига боради-я?! Ташқарига чиққиси келмай ётган жойида овоз берди:

– Кўркмай кираверинг, ит йўқ.
– Ит бўлганда дурустроқ эди, келишса бўларди,
– тўнгилади Нурмон ва эшикдан бош суқди. – Пуф-
ффф, намунча сассиқ?
– Ие... – Ўрол довдиради, буни кўрмаганига ўн
йил бўлдиёв, пешвоз чиқар экан, кучоқлашиб кў-
ришишимиз, кўришмасликкимиз билмади. – Келинг!
Ниҳоят Ўрол қўл узатиб кўришди. Шуниси маъ-
кулроқ. Афт-ангоридан ўпка касалга ўхшайди, юқмасин.
– Уй, дейман, сасиб кетибди-ку, а?
Нурмон нописандлик билан гапирди. Унинг азал-
дан кўрс эканлигини Ўрол яхши билади, лекин бунча-
лар оғир ботар даражада деб ўйламовди.
– Озроқ ароқ ичувдим, – деди Ўрол айбдордай.
– Молнинг иси келяпти, – баттар дағал гапирди
Нурмон.
– Ҳа, уми... Отам оғилини бузиб, ёғочидан шу
уйни солиб берган, шунга сал ҳид бўлиши мумкин...
Лекин биз ўрганиб кетганмиз, сезилмайди.
– Жўра, мен иш билан келдим, ўтиришга эмас.
Тракторинг бор экан, шуни қўшсанг, бизнинг томорқани
хайдаб берсанг, экин-тикин қилмоқчийдим.
Ўролнинг оғзи ланг очилди. Бу нима деяпти?
Қанақа экин-тикин? Бир умр қамоқда ўтирган одам
деҳқончиликнинг фаҳмига борармиди?
"Биламиз сенинг деҳқончилигингни, – деди ичи-
да. – Кўкнор эқмоқчи бўлсанг керак-да. Сен ўйлаган
андилардан эмасман..."
– Ака, биласиз, колхоз йўқолиб кетганига неча йил
бўлди... – деди овоз чиқариб. – Колхоздан қишлоққа
Раим раис мерос қолган бўлса, менга шу трактор...
Ҳозир у ўзимники, ёқилғи йўқ. Неча кундан буён занг
босиб ётибди. Тунов куни Темир фермер ҳам йигирма
гектар еримни хайдаб бер, деб илтимос қилиб кел-
ди. Кўнмадим, гектарига йигирма мингдан тўламоқчи
бўлди... Бу дунёда пул билан битмайдиган ишлар ҳам
бор-да.
Шиллиққуртнинг ҳафсаласи қайтди. Ўзича ғуд-
ранди:
– Гектарига йигирма минг?! Менинг томорқамни
хайдаш учун қанча пул керак бўлади?.. Ҳозир...
Нурмон бошини осмонга қаратиб, нималарнидир
пичирлаб санади.
– Икки минг сўмми, икки юз минг сўмми?.. Бил-
мадим... Отам раҳматли "ҳовлимиз ўн сотих" дерди.
– Шиллиққурт Ўролга боқди. – Бир гектар каттами, ўн
сотих?
– Буларни бир-бири билан солиштириб бўлмайди,
– деди ақллилик билан Ўрол. – Мана, сизнингча, бир
кило тош оғирми, бир кило пахта?
– Тош-да, – тиржайди Нурмон Шиллиққурт. – Шу-
ниям билмайсанми?
– Шундайликка шундай, – маъқуллади Ўрол, –
лекин буларни бир бирига солиштириш керак эмас...
Одамни адаштиради.
– Майли-да, – деди Шиллиққурт. – Барибир тоза
иш қилишнинг ҳеч имкони йўқ экан-да, а? Бу аҳволда
ҳалол одам нашага пулни қайдан топади, шуни тушу-
насанми, ўзи?
Ўрол оғзини ланг очиб тураверди. У ўйлагандики,
ғиёҳванд моддалар етиштириш билан шуғулланиш

қонунга хилоф, ҳатто бу ҳақда гап кўзгаган заҳоти
одамни дарҳол қамоққа олишади. Бироқ не ажабки,
уларнинг ёнида на Ражаббой мелиса ва на яқиндагина
Академияни тугаллаб келган ёш лейтенант пай-
до бўлди. Атроф боз-бояги, бобомнинг таёғи – сув
қуйгандай жим-жит. Ёни-берига ўгринча қаради, ҳеч
нима ва ҳеч ким йўқ! Наҳотки?!
– Менинг уйимда бунақа гапни гапирманг, ғалвага
тоқатим йўқ, – гўё огоҳлантирди Ўрол.
– Тушунмадим, ҳалоллик тўғрисида гапириш
мумкин эмасми? – деб Нурмон Шиллиққурт тумшай-
ди. – Замон ўзгариб кетибди-да, а?
Ўрол нимани назарда тутаётганини тушунтир-
моқчи бўлди-ку, лекин кўп вақт кетишими ўйлаб
шаштидан қайтди. Ичкарида сериалнинг энг қайноқ
нуқтаси бошлаган, пиёлага қуйилган сўнгги томчи
ароқнинг спирти ҳам ҳавога сингиб бормоқда. Тезроқ
қайтмаса куруқ сув қолади. Бу сўтак эса остонада ту-
рибди: на кетади, на ичкарига киради.
– Сериал зўр бўляпти, кўрмаяпсизми?
– Телевизор йўқ... – Нурмон Шиллиққурт хона ич-
карисига олазarak боқди. – Болалар қани?
– Далага хайдадим, ўт юлиб келишади... ўзимман.
Нима эди?
Нурмон ниманидир ўйладими, ўз-ўзидан мезбон-
ни чеккага суриб ичкарига кирди.
– Кирсак кирайлик-чи, гугуртинг борми?
– Ароқ қолмовди, – деди иккиланиб Ўрол.
– Гугурт дейман... Меники ўзим билан...
Ўрол икки кўзи телевизорда, тоқчадаги чироқ ёни-
дан гугуртни олиб, меҳмонга узатди-да томошада да-
вом этди.
Нурмон эски костюми чўнтагидан ялтироқ оқиш-
кулранг қоғоз чиқарди, сўнг шу ерда думалаб ётган
нос солинган шиша оғзига босиб, ундан чўмиччага
ўхшаш матоҳ ясаб, ёнига қўйди. Кўйлаги чўнтагини
ковлаб, пластмасса трубкacha ва тўртбурчак қилиб
ўралган, дорихоналарда сотиладиган қўлбола анти-
гриппин дорисига ўхшаш, кичик оқ қоғоз олди. Очиб,
ичидаги майда тузсифат, сарғиштоб нарсани бояги
"чўмичча"га солди ва остидан гугурт чақиб, оҳиста
қиздирди.
– Манавини ушла, – деди у икки кўзи телевизорга
термулган Ўролни туртиб.
Ўрол "чўмичча"ни олиб, анқайиб қолди. Ости-
дан ёқилган оловдан "туз" тутаётган эди. Шиллиққурт
трубкачадан чиқаётган тутунни ичига тортиб, нафас
олмай турди, сўнг ҳаво чиқарди. Кўзлари ўйнаб, уй
эгасига қаради:
– Ҳавасинг келяптими?
– Йўқ.
– Ўларсан... Майли, манавини ушла, тутунни бе-
корга кетказмай, ичинга торт... Тез бўл, бунинг бир
грамми ўнта ароқдан қиммат... Тозасидан... Дарё ор-
тидан эски танишлар жўнатган.
Ўрол рад қилмоқчи эди, меҳмоннинг қатъий гапи
ўрин қолдирмади. Ноилож трубкани олиб, тутунни
ичига тортган эди, ўпкасига югуриб, ўқчиб йўталди.
– Намунча аччиқ...
– Сафар жўранинг ичида бир суткадан ортиқ
бўлиб чиққан... Аччиқ бўлмай, асал бўлиши керакми?

– Ичида? Нима деганингиз... Жаргон гапми бу?
– Жаргон-паргонни билмайман, ичида олиб ўтган-да. Сув билан ютган.
– Ютган бўлса, ичидан чиқариб бўлмайди-ку?!
– Вой, қишлоқи, шуниям билмайсанми! – Нурмон кўзини сузиб, лабини маймуннинг оғзидай чўзиб, бекорга ҳавога сингиб бораётган тутунни ичига тортмоқчи бўлди. – Шу бўлишинга дунёга келдим, одам бўлдим, деб юрибсан-да. Эссиз... Бошқатдан бошлаймиз...
– Бўлди, керакмас, – томоғи қичиб бораётган Ўрол рад этди. – Ҳаммасини тушундим... Иштаҳам қайтди.
– Ҳали менга раҳмат дейсан... Секин, совуқ сувни сипқиригандай торт, тутун товонгача тушиб борсин... Ичкарида озроқ ушлаб тур, ҳамма кайфи шунда.
– Кўнглим айнияти, керакмас...
Орадан озроқ вақт ўтиб, Ўрол ўзини ва атрофни англамай қолди – ҳаёт ўзгармоқда, ўзини космонавтдай ҳис қилди, бир пасда Ньютоннинг бутун олам тортишиш қонуни бузилгандай бўлди. "Бекорга бу ярамас Шиллиққуртни "қонунбузар" дейишмас экан, – деган ўй ўтди кўнглидан. – Физик ўн йилдан бери ўқитаётган бутун олам тортишиш қонуниниям бир деганда бузиб юборди-ку!"
– Ер қимирляпти, уй бузиладиёв, ўзим осмонга учиб кетаман... – хавотир билан ёнидаги, аллақачон деворга орқаси билан суяниб, боши хом ошқадидай осилган Шиллиққуртга қаради.
– Ваҳима қилма, тутиб қоламан... Оғилнинг тўртта балорини ушлаб қололмасам, нима қилиб шунча йил ўтириб чиқдим.
Ўрол гапга эътибор бермади, атрофда ғалати воқеалар бўлмоқда, ҳаёт тез ўзгармоқда. Хона вертолёт паррагидай айланди, сўнг пуфакдай шишдики, ичига бутун қишлоқ жо бўларлик, ўрнидан туриб, кўчага қочиб чиқмоқчи бўлди, бироқ эринди, хона эшиги ҳозир Хўжа тўпнинг узумзоридан бир чақирим узоқда.
"Энди хонага эртаги картишка эксам бўлади, – деб ўйлади у. – Худога шукур, ер мўл. Фермерларга ер сўраб ялинмайман!"
– Ўрол, тур, тракторни қўш, бизнинг томорқани ҳайдаймиз, – тилга кирди Нурмон.
– Эртага, – деди Ўрол. – Бугун чарчадим, эшикни кўряпсизми, қайга қочиб кетди. Етиб борганча кеч бўлади. Эртага келинг, Шиллиққурт ака.
– Бунақа номардлик қилма, икки кунликни чакиб кўйдинг-ку, "эртага" дейсан.
– Бўлмаса улов топиб келинг, миниб олмасам, оёғимда жон йўқ.
Шиллиққурт кўчага чиқди, атрофга аланг-жаланг боқди. Узоқдан бир эшак, арқонини судраб, нўхтасини силтаб, шаталоқ отиб югуриб келиб, ариқ лабидан ажриқ кемираверди. Нурмон пойлаб бориб, арқонидан ушлаб, хона томон судради. Эшак анча бамаъни экан, эшиқдан ўтишда тихирлик қилди, Нурмон зўрға тортиб кирди.
Ўрол Шиллиққурт билан келаётган алламбало махлуқни кўриб, қочмоқчи эди, оёғида ҳамон жон йўқ, ҳолсизланиб ўтириб қолди.
– Бу нима?!
– Эшак...

– Шу эшакми?! – негадир Ўролнинг ич-ичидан кулги келаверди. – Ҳе-ҳэ-ҳэ, эшак... Эшакмиш... Шу эшак бўлса, мен ҳўкиз эканман-да...
– Сиз нима десангиз – шу...
– Бу... бу... – Ўрол ўзини тўсатдан уй тўрига, кўрпачага таклиф қилишларининг сабабини тушунмай, кўзлари жўлайиб турган жониқорга бармоқ нуқтаб, нима дейишини билмади. – Бу... Динозавр... Бу, аждар!
Ўрол қиқирлаб кулди.
– Аждар бўлса, аждар-да. Ўзиям менга ўхшаб қиш бўйи овқат емаганми, тери билан қовурғаси қолибди, учиб кетаман деяпти, қаноти йўқ, холос. Мин, кетдик!
Шиллиққурт эшакни туртиб, уй соҳибига яқинлаштирди. Бироқ мезбон бирдан чўчиб ўзини ортга ташлади.
– Минмайман, – деди кўзлари олайиб. – Кўрқаман...
У шундай деб Шиллиққуртга боқди. Уни илк бор кўриб тургандай бир сесканиб олди.
– Шиллиққурт ака, бу ерда нима қияпсиз?
Меҳмоннинг тоқати тоқ бўлмоқда. Бироқ уй соҳибига негадир тиржайди, сўнг бир маромда кулди. Кулги орасида тиззасига шапатлай-шапатлай, қийқириб гапирди:
– Шу исмни отангиз кўйганми?! Шиллиққурт!! Вэ-хэй!!! Чиройлигини!!!
– Энам кўйган!
Нурмоннинг жаҳли чиқди, эшакни итариб юбориб, Ўролнинг қўлтиғидан олиб, ташқарига судради.
Тоза ҳавода Ўрол бир оз ўзига келди, барибир, трактори турган кўча қочиб бораётган эди. Етишлари қийин бўлди.
Бора-бора Ўрол қорни темир бочкадай бўлиб бораётганини ҳис қилди. Бўм-бўш, оғзи катта, армияда чўққаларга ювинди ташийдиган бочкадай, бироқ бўш. Кўнгилда уни тўлдириш истаги уйғонди.
– Нон-пон борми, – деди у Шиллиққуртни туртиб. – Қорним оч.
– Уйда еймиз, тракторни қўш, тезроқ борайлик, ер кутяпти.
Шиллиққурт анча ҳушёр, эски наставанд эмасми, унча-мунчаси таъсир қилмайди. Нияти манави овсар ўзига келгунча, тракторни ҳовлисига олиб бориш, кейин бир гап бўлар.

4

Умар чиноқ шу кун яна ишдан қолишга рози бўлди. Барибир қуруқ қўл билан борганда муҳаррир унинг шаккоклигини кечирмайди. Чори раис иккаласи қишлоқ четидаги селга ва ёнғинга қарши ариқни кўргани кетмоқда.
Раис Ғойиб ифвогардан хавотирда, бошини хам қилиб боряпти. Тўғриси, туманга қилинмаган ишни "бажарилди", деб ахборот юбориб ўрганган. Шу одати бир кун панд бериши мумкин. Ҳойнаҳой Ғойиб устидан ёзганга ўхшайди...
Ўрол тракторчига бекор ишонган экан. Уч шиша ароқ билан алдадим, деб ўйловди. Мана, ким-кимни алдагани энди маълум бўлмоқда.
Чори раис Умарга ўхшаган мухбирлардан кўрқмайди. Э-ҳе, у оқсоқол бўлганидан бери маҳаллага

қанча текширувчилар келиб кетди, айбини тополгани йўқ. Топгандаям, ё йиғлаб беради, ёки "ишдан бўшайман, чарчадим", деб нолийди. Текширувчининг раҳми келиб, уялиб бир сўз демай қайтади. Лекин ёзиш-чизиш бўлса ёмон-да.

Бу ёғи сайлов ҳам яқинлашиб қолган, Райим анчадан буён унинг ўрнига кўз олайтиряпти...

Уф-ф, ана, қишлоқ атрофи теп-текис. Ўрол бир кадам ҳам шудгор қилмаган. Норматнинг эшаги ўн кунча бурун бўшалиб, тоққа қочган, шунинг ипидан қолган из ҳам ҳамон чўзилиб ётибди.

– Мана, мен нима девдим, – хитоб қилди Умар хурсанд. – Ҳеч бало йўқ. Энди юринг, Ғойиб аканинг олдига борамиз.

Чори раис ўз ихтиёри билан бошини арқонга суқмоқчи эмас. Нима қилишини билмай турганда шу томонга Ўрол тар-тарнинг аёли, ориқ бир эшакни судраб келаётганига кўзи тушди. Қувонди. Ўзи бўлмаса, хотинини уришиб хумордан чиқади.

– Биз томон келяпти, – деди Умар. – Бир гапи борга ўхшайди.

Аёл ҳаллослаб етиб келди, эшакнинг ҳам бўйни чўзилиб қолган. Нўхталанган иягини чўзиб турибди.

– Раис бова, – мурожаат қилди у кўлидаги арқонни силтаб, эшакни яқинроқ тортар экан. – Эрим йўқ.

Чори унга синчиклаб разм солди, сўнг эшакка боқди.

– Шунга нима? – Ёлғончи эринг, уч шиша ароқни ичиб, бир гўрда думалаб ётгандир.

– Эрим йўқолиб қопти, – ҳиқиллаб гапида давом этди аёл. – Ароқни олдин ичувди... Қайси уйинг куйгур уч шиша ташлаб кетган экан. Уч кун оғзи сасиб юрди.

– Қайга йўқолади? – Уни биз ҳам қидираётувдик...

– Биз даштга кетувдик, ярим шиша ароғини кучоқлаб, кино кўргани уйда қолувди, келсак йўқ, – куйинди аёл.

– Шунга шунчами, – Чори раиснинг жаҳли чиқди. – Ғойиб иғвонинг қизи бешинчи эрини ташлаб, ким биландир қочганига олти ой бўляпти, шикоятгүй бўлишига қарамай Ғойиб бир оғиз ҳам бу ҳақда бизга гапирмади... Ана, Норқул. Сигири икки кун йўқолиб кетсаям "ғиқ" дегани йўқ... Эринг шулардан ортиқ бўп кетдими?

– Йўқ, унгамас, – уялди аёл. – Биз келсак эримнинг ўрнида уйда манави турибди. Телевизор ёниқ... Дастурхонда битта бўш шиша... Ҳаммаёқ тезак...

Чори раис ва Умар унга савол аломати билан боққан эди, аёл гапига аниқлик киритди:

– Эшакнинг тезаги...

– Йўғ-э! – дея бош чайқади Чори, – отам раҳматли "шуни ичма, эшак бўп қоласан", деб кўп айтарди, қулоғимга олмасдим. Рост чиқди... Лекин ароққа дуо солдирганим йўқ. Мендан кўрма. Хоҳлаган тақдирим-даям, ҳозир унақа, одамни эшакка айлантирадиган муллалар йўқ. Мулла Маъмурнинг кенжаси бўлса "корелни ворд қилиб бераман", деб мақтаниб юрибди. Нималигини билмайман-ку, лекин кўлидан келмаса керак. Отасиям бир нарсани ёлчитмаган.

– Эрим эшакка айланиб қолибди, демоқчимисиз? – Умар ҳам ҳайратини билдирди, мақола учун ғаройиб мавзу топганидан хурсанд. – Наҳотки?!

– Ҳеч нарса демоқчимасман, лекин эримнинг ўрнида эшак телевизор томоша қилиб турибди...

– Тавба, ростдан ҳам Худо борми дейман! – эски атеист Чори ҳайратланишда давом этди. – Эринг аввалдан эш-шак эди, бир илтимос қилганимга ўзини товоққа солди... Яхши бўпти, ўз ҳолига қайтибди. Бу иш учун уч шиша ароққа розиман.

Шу жойда эшак ҳанграб берди, ҳамма чўчиб тушди.

– Сенга буям кам, – деди Чори унга боқиб. – Кўп додлама! Ароқни нима қилдинг?

– Нима деяпсиз, раис бова, эсингиз жойидами? Эрим бошқа!

– Бўлмаса нега буни судраб юрибсан? – сўради Чори жаҳл билан.

Умарга суҳбатнинг бундай кетиши ёқмади. У ёлғон бўлса ҳам бу иккови Ўролнинг эшакка айланганига ишонинини истаётувди. Ахир зўр мақола қилмайди, бунақасини ҳатто интернетда ҳам топиб бўлмади. Хотини билан маҳалла раиси бир инсоннинг эшакка айланиб қолганини гапириб турса! Бундан ортиқ сенсация бўладими?! Бунақа сенсация учун шундан ортиқ ишончли манба топиб бўладими?! Шундайин ишончли далиллар билан битилган мақолага шубҳа билдирган муҳаррирни ишдан ҳайдаб, ўқувчининг қулоғини кесиш керак эмасми?!

– Балки ростдан ҳам эшакка айлангандир, – ўтга керосин сепмоқчи бўлди корректор. – Нима дедингиз, Чори ака? Илгаритдан бор нарса бу, одамнинг махлуққа айланиши... Бир ривоятда болакай кўлдан сув ичиб, эчкига айланади. Бир мультфильмда қиз кечаси тролл бўп қолади... Ҳа, энди бизда троллар йўқ, эшак бўлса, марҳамат, оппа осон. Эшак деҳқончиликда... Кўп демоқчиман... – бақрайиб турган Чори раисга изоҳ беради. – Ўғлингизни ҳисобга кўшаётганим йўқ, олайманг... – Сўнг аёлга юзланди. – Мен энтомологликка ўқиганман, жониворлар ҳақида билимим етарли, домламиз айтардики, жуда зарур бўп қолса, бир турнинг иккинчисига айланишига фан йўл беради.

– Эй, қўйсангиз-чи, бўлмаган гапни, – деди аёл. – Нимага фанингиз эримга келганда шундай қилади? Бошқаларга бўлса, индамайди... Ўргилдим сизнинг кўнгилчан фанингиздан... Кимдир эримни ўғирлаб, ўрнига манавини ташлаб кетган. Бу билан нима демоқчи ўзи... Раис бова, олдингизга келаётувдим, энди нима қилай?

Аёлнинг гапи Умарга ёқмади. Шундайин мистик воқеа оддий оилавий машабага айланмоқда, ахир. Энди буни ортга қайтариш имкони йўққа ўхшайди. Аёл ўқимишли чиқиб қолди. Ҳеч ким ўйламайди, Ўрол тракторчининг хотини шунақа нарсаларга тушунади деб.

– "Бошма бош" бўпти-да эмасам, – масхара қилди у. – Ютқазмабсиз, янга. Буниям боқса, трактор ҳайдашни ўрганолмасаям, сув-пув ташиб туради. Лекин Ўрол акаям тракторни ёлчитиб ҳайдагани йўқ. Бир кун соз бўлса, бир ҳафта бузук. А, нима дедингиз, Чори ака?

Раис эса ўйга чўмган. Унга кўплар турли масалаларда ёрдам сўраб келади, лекин бунақасига илк дуч келиши, нима дейишнIAM билмайди. Шу эшак сенинг эринг, дейин деса расмий одам, тўғри келмайди. Бу сенинг эринг эмас деса, Ўролни топиш керак!

– Эрингни ким ўғирлайди? – деди ниҳоят. – Маст бўлиб, кўчага чиқиб кетгандир?

– Сериал пайтида уйдан трактор билан ҳам суд-
раб чиқариб бўлмасди, – аёл куйинди, – эй, эсим
курсин... Яна бир гап, бир ойдан бери жойидан жил-
маган трактор ҳам йўқ.

– Ҳа, энди тушунарли, – гапга суқилди Умар. –
Эшакни тракторнинг ўрнига ташлаб кетишган... Эрин-
гизга буни алмаштиришмасди. Кўзига қаранг, анча
ақлли экан...

Чори ака "сен жим тур", дегандай олайди.

– Хат-пат қолдирмабдими? – деди аёлга боқиб.

– Хат ёзишни билмайди, – деди аёл. – Ўзи мак-
табдаям ёлчитиб ўқимаган. Менга "яхши кўраман"нинг
ўрнига "яхши хўраман" деб ёзган. Бунинг устига ҳозир
ҳаммаёқ лотинча бўлса... Лекин "хўра"лиги хато
бўлсаям тўғри экан, буни тўйдан кейин билдим.

– Ҳозир кимни гапирдингиз? – тиржайди Умар. –
Эшак ҳақидами ё эрингиз ҳақида?

Аёл унга еб кўйгудай олайди.

– Ёзишни билмагани дуруст. Бундайлар қанча
кам бўлса, шунча яхши, – гапга суқилди Чори раис.
– Битта Ғойиб ифвогардан қандай қутулишни билмай
турибмиз... Буям унга шогирд тушаман деб куйди-
рарди.

У негадир Умар мухбирга олайиб боқди.

5

Икковлон трактор соясида қанча ўтиргани номаъ-
лум, биринчи бўлиб Нурмон гап бошлади:

– Бўлди, Ўрол, тур, тракторингни тириллат, бориб
ҳовли ҳайдаймиз.

Ўрол кўзини очиб, ёнига боқди.

– Ҳалиям шу ердасизми? – Бир йилдан бери
ўтирибсизми?

– Ўтирибман, ўтирибман, – тур, тириллат!

– Ёқилғи йўқ, солярка қуйиш керак, – деди Ўрол.

– Қуй, – Шиллиққуртни муаммо қизиқтирмади.

– Солярка йўқ, олиш учун пул керак.

– Ҳозир бориб, Рамазон акадан қарзга оламингиз...
Ҳосилни бозорга солсак, узилишиб кетармиз.

Нурмон амаллаб Ўролни ўрнидан турғизди.

– Ўзингиз бориб келинг, оёғимда жон йўқ, – деди
Ўрол.

– Шу қишлоқнинг одамлари менга бирор нарсани
қарзга берганида, сарсон бўлиб, ер ҳайдаб, нимадир
экиб юрмаган бўлардим, – деди Нурмон.

Иккаласи довдираб йўлга тушди.

Рамазоннинг уйи ёнида, кичик ўтиргич устида бир
елим идиш сарғиш-кўнғиртоб суюқлиги билан ялти-
лаб турибди. Буни кўриб, Шиллиққуртнинг феъли бу-
зилди. Атрофга олазарақ боқди. Ўролни туртди.

– Овозингни чиқарма, – пул тўлаб нима қиламиз,
ана бир баклашка солярка, секин гум қиламиз.

– Керак эмас, – деди Ўрол. – Фойдаси йўқ.

– Фойдаси бор-да... Мен бир умр шундай яша-
ганман... Икки минг сўм чўнтақда қолади... Ё та-
лантимга ишонмайсанми, шундай ўмараманки, ҳеч
ким ҳеч балони пайқамайди. Туяни ютсам думини
кўрсатмайман... Сен мени билмасакансан. Ўн беш йил
бекорга ўтирганим йўқ.

– Албатта, бекорга эмас, эплай олмаганингиздан
ўтиргансиз...

Бу гап Шиллиққуртнинг иззат-нафсига тегди:

– Нега эпломасканман? Ҳозир кўрасан, баклаш-
ка кўз очиб юмгунингча гум бўлади.

– Бир баклашка билан тракторим Чори раиснинг
ҳовлисигаям етиб бормайди.

– Нима бўлсаям-да, буни қўйнимга яшираман, яна
бир баклашка сотиб оламингиз, какраз ҳовлигача етади.

– Муаммо бошқа жойда, – деди бамайлихотир
Ўрол. – Бу солярка эмас.

– Бензинми? – Шиллиққурт баклашкага синчик-
лаб разм солди. – Ўхшамаяпти... Жуда қуюқдай, ранги
ҳам кўнғиртоб.

– Кеча Рамазон Носир носфурушнинг сув ара-
лаштириб, нос кўшган пивосидан ўлардай ичган, бу
шундан...

– Бунга Рамазон билан пивонинг нима алоқаси
бор? – тушунмади Шиллиққурт. – Ёки қолган пивони
олиб чиқиб қўйганми? Демак, ўғирласак, барибир зар-
рар қилмасканмиз... Ичиб олсак, "Алтай" тракторинг-
ни итариб кетсак ҳам бўлади.

– Бу ўғирлайдиган нарсаси эмас... Нималигини ай-
толмайман, – деди Ўрол. – Рамазон ака қилиб юрган
ишини айтишга тил бормайди...

Шиллиққурт ҳеч вақони тушунмагандай анграйди.

– Одамлар бунчалар шум бўлмаса... Менга ўх-
шаган бечораларга нон йўқ экан-да энди...

Шу пайт дарвозадан Рамазоннинг боши кўринди.
Заҳил тус, қоқсуяк Нурмонга кўзи тушиб, таъби тирриқ
бўлди.

– Солярка керак, – деди Шиллиққурт. – Ер ҳайда-
моқчиман...

– Солярка йўқ, – деди Рамазон ака. – Сен ҳали
ер ҳайдайдиган бўлдингми? Ўзингни ҳайдамасимдан
бурун, бу ердан туёғингни шиқиллатиб қол-чи.

Шиллиққурт Ўролни туртди.

– Йўқ деманг, – деди Ўрол. – Ростдан ҳам бу ки-
шининг ҳовлисини ҳайдаймиз... Икки баклашка сол-
ярка қарз бериб туринг. Эртага ўзим ҳовлингизни ҳай-
даб бераман.

Рамазон ака ҳушёр тортди. Ўрол доимий мижози,
унга ўзининг ҳам иши тушади. Бир сўз демай, ортга
қайтиб, қўлида икки баклашка солярка билан чиқди.

– Аммо, манави қилган ишингиз яхшимас, –
деди Шиллиққурт "реклама"ни кўрсатиб. – Ҳеч бўл-
маса ўғлингизникини қўйсангиз бўлмайдимиз, ҳар
ҳолда тозароқ, уятсизроқ эди. Бу нима шарманда-
гарчилик?

– Ўғилча биздай бўлганча, эҳ-ҳэй, қанча қовун
пишиғи бор, – деди мақтаниб Рамазон ака ва мағрур
нигоҳини идишга қадади. – Буни ярим қилиш учун ор-
тидан икки кун ялиниб юриш керак...

Шиллиққурт эса бунинг нимаси мақтангулик эка-
нини тушунмади.

6

Чори раис эшак, Ўрол ва трактор можаросига
аралашишни истамади. Уйига қайтмоқчи бўлди.

– Менинг масаламни ҳал қилиб бермайсизми? –
сўради аёл.

– Қанақа масала, – Чори ҳайрон. – Эринг бир-ик-
ки мушт урганда ёрдам берардим, эшак тепсаям, май-

ли, аралашардим, лекин ҳеч нима бўлмаган-ку! Эринг йўқолган бўлса, ана Ражаббой мелисага бор! Агар ростдан ҳам Ўрол эшак бўп қолган деб ўйласанг, мана Умар, айтасан, мақола ёзади, газетага чиқиб, сен ҳам, эринг ҳам, эшак ҳам машхур бўп кетасанлар.

– Эй, нима дейсиз? Артис бўппанми, газета чиқиб?... Мен ўламан десам, сиз куламан, дейсиз, – жувонга гап ёқмади.

– Унда, эрингни эшакбозорга солиб, пулла, менга уч шиша ароқнинг пулини қайтарасан... Бунгаям кўнглинг бўлмаса, мулла Маъмурга борсанг дуо билан уни одамга айлантириб беради. Шу билан ҳамма хурсанд, ҳамма рози.

Умар ортга лаллайиб қайтишни истамаётган эди. Аёлни тезлади:

– Бизга фарқи йўқ, артис топмасак эшакниям чиқараверамиз... "Эрим эшакка айланди", деб бир оғиз айтсангиз бас, эртага газетада чиқариб юбораман. Ёзаверайми?

Аёлнинг жаҳли чиқди, қўл силтади, мавзунинг нишони бошқа томонга кўчганини пайқагани ҳаманоқ, оёғини қўлига олиб, қишлоқ томон кетиб бораётган Чори аканинг ортидан бақирди:

– Ҳеч бўлмаса, бу кимнинг эшагилигини айтиб кетинг. Буни нима қилай?

– Уйингга элтиб бойлаб қўй, эгасининг ўзи боради, – деди Чори раис йўлида давом этиб. – Жуда бўлмаса эрингга алмаштириб оласан.

Аёл эшакни судраб ортга қайтди, Умар эса жойида ўйланиб қолаверди. Омад қуши бошга кўндим деганда, учиб кетди. Учгандаям тезак қилиб, сўнг учди. Шундай ажойиб, мақола қилса бўладиган материал бўлаётувди-да. Бунақаси мухбирнинг умрида бир марта ё учрайди, ёки йўқ. Муҳаррир ҳам ўн беш кунлик аразини бир ўқишда унутиб юборарди...

Умар қишлоқ хўжалик коллежини битирган, олий маълумоти бўлмаса, газета чиқаришни тушунмаса-да, муҳаррирнинг кайфиятини нима билан кўтариш мумкинлигини билади. Энтмолог-да! Икки шиша ароқ бўлса бас! Жуда бўлмаса, шов-шувли мақола керак!

Умар шу ҳолича бу ерда кўп қолмади. Боя Чори сори айтган гапни эслаб, калласига ғаройиб фикр келди – демак-ки, мақола қилишга арзигулик воқеа йўқ экан, уни яратса ҳам бўлади. Ўзи чеккада турган ҳолда, албатта... Мана, масалан, Дўлан дўхтир қишлоқда ҳеч кимнинг тиши оғрмай қўйса, ишсиз зерикса, кўчада учраган одамни ушлаб, "тишинг қуртлабди", деб суғуриб ташлайверади. Жуман Жомов эса, мижозсиз қолса, қишлоқ кўчасига мих сочиб чиқади. Вулканизация юритишининг ўзи бўладими?

Буям шунга ўхшаш бир гап-да.

Ғоя оддий ва доҳиёна – Умар йўлида учраган одамга Ўрол тракторчининг эшакка айланганини айтиб, қишлоқнинг бу томонидан гап қўйиб юборарди, ўзи нариги чеккага бориб кутади. Орадан икки соат ўтиб, Чори раиснинг тамойили тўғри чиқса, у ёққа шундайин миш-мишлар етиб борадики, бемалол олиб, мақола қилаверади. Буям ов тактикасига ўхшаш гап. Бир томондан ёрдамчилар ўлжани чўчитади, нариги ёқда эса ҳақиқий овчи, милтигини ўқлаб уларни кутиб олади.

Умар шуларни ўйлаб, ўзига-ўзи қойил қолди. Кейинги пайтлар анча-мунча ақлли бўлиб бораётганини ўзиям сезяпти, ҳар нарсани кенгроқ, ақллироқ ва илмийроқ ўйламоқда.

Тўғри, одамлардан миш-миш кутиб ўтирмай, мақолани тўғридан тўғри ёзиб юбораверса ҳам бўлади, лекин "ёш мухбир"нинг бунга ҳадди сиғмайди. Муҳаррир ишга борган вақтида "Мақола ёзадиган бўлсанг, фақат ҳақиқатни ёз, халқдан эшит, улардан олиб ёз", деб ўгит берган.

Бошлиғининг гапига амал қилиб, халқдан олиб мақола битишни режалаштирган эди. Бироқ, халқда нима бор? Ҳеч вақо йўқ! Халқнинг нимага ақли етади? Ҳеч нимага! Шундай бўлгач, бу томондан озроқ кўмаклашиб, туртки бериб юбормаса бўлмайди. Халқ кўмакка муҳтож!

Қаршисидан коллежнинг учинчи курсида ўқийдиган Қувон чиқди. Умар уни тўхтатиб, гапни узоқдан бошлади.

– Ҳеч замонда одамнинг эшакка айланганини эшитганмисан?

Қувон мухбирнинг гапига тушунмагандай елка учирди.

– Мана, масалан, Ўрол тракторчи эшакка айланиб, ароқ ичиб, сериал томоша қилиши мумкинми? – мавзунни яқинлаштирди Умар.

– Мумкин эмас, – деди Қувон таажжубланган тарзда. – Туёғи билан пиёлани қандай кўтаради?

– Сериал томоша қилишига нима дейсан? – ўс-моқчилади Умар.

– Билмадим... менимча бунинг учун одам бўлиш шарт эмас.

– Тўғри... Лекин Ўрол эшакка айланиб қолибди-да.

– Э, бўлиши мумкин эмас...

– Нима, сени алдайманми? Газетада редактор ўринбосари бўла туриб, ёлғон гапираманми? – Умар атрофга олазарак боқиб қўйди. – Ана, хотини зор қақшаб судраб юрибди. Чори раиснинг олдига етаклаб келибди, "қайтадан одам қилинг", деб.

– Ростми? – анграйди Қувон.

– Рост, рост...

– Қизик экан-ку, бунда маҳалланинг қўлидан нима иш келади? Битта ўпса, одамга айланади қўяди, ўзим китобда ўқиганман.

Умар анграйди. Топилма ўзи ўйлаганидан-да қимматлироқ, чамаси. Бу бандаи ғофилда бировнинг гапига шубҳа-ғумон билан қараш деган ўй йўқ экан, нафақат ишонди, балки ўзи ҳам афсонага қўшилиб кетди!

– Буни қаердан биласан? Ўқиганман дедингми?

– Ҳа, адабиёт деган китобдан, адашмасам... – Қувон шундай дедию, лекин гапига ўзиям ишонмади, шу ёшга кириб "Алифбе"дан бошқа китоб ўқимагани ёдига тушди-да. – Балки муаллимимиз айтгандир... Балки мультфильмда кўргандирман... Ишқилиб биланман.

– Адабиёт китобида бўлса рост, – Умар ўртада ғумон пайдо бўлишидан манфаатдор эмас. – Капкатта ёзувчилар ёлғон ёзмайди... Ана, биттаси "Қуёш қораймас" деб ёзган... Яна биттаси "Қуёш барибир чиқаверади" деган. Бошқаси "Соғлар чошгоҳда йўқолади" деган... Шуларнинг бариси рост-да, ахир...

Энди... биздай журналистларга чиройли чиқиши учун ҳақиқатга сал-пал кўшимча кўшишга рухсат бор.

– Лекин эшакни ўпишнинг ўзи бўлмайди, тишлаб олиши мумкин, – суҳбатдош сўзларидан руҳланиб, фикрини давом эттирди Қувон. – Энди эсладим, муаллимимиз қурбақани ўпиб одам қилишганини айтувди.

Умар сесканди.

– Лекин буни сенга яқин олганимдан гапирдим, бу сир. Унга-бунга айтиб юрма, – Умар сўз таъсирини очиш ва унинг ёйилишини тезлатиш учун тайин қилди. – Хотини хоҳласа ўпиб, одам қилиб олар, хоҳламаса тўқимлаб, умрининг қолган қисминиям устига миниб ўтказар, ўзи биллади-да.

Умар уйига жўнади.

7

Ўрол қўй кўрмаган бўлса-да, қий кўрган – бакига икки баклашка солярка қўйилган трактор Нурмоннинг ҳовлисига аранг етиб, ўчди.

Аввал "Алтай" тракторини тариллатиб, дарвоза томондан келишди, бироқ бу уй неча йиллар бурун қурилган, у пайтда ҳеч ким ҳовлига "Алтай" олиб келиб, ер ҳайдамаган, ўз томорқасини ўзи беллаган. Трактор дарвозадан сиғмаслиги маълум бўлди.

– Сен нима деб ўйлайсан? – сўради Нурмон. – Дарвозани бузиб ўтганимиз дурустми, деворни?

– Ҳайронман, – деди Ўрол кўзлари қизариб. – Шокир шопир айтадики, "қачон ўлишимни биламан, лекин трактор қайга бурилишини билмайман..." Мен ҳам билмаяпман... Девордан ўтсак бўлади... Бизнинг трактор учун бу ҳеч нарса эмас. Дарвозани эса ўз ҳолига қўямиз.

Ўрол кўчани ўйиб, тракторини бурди. Ортида осилган плуг эса силтаниб, чеккадаги тут дарахтини синдирди. Трактор илқис силтаниб, пахсани текислаб ўтди ва ҳовли ўртасига бориб тўхтади, овози ўчиб, атрофга сув куйгандай бўлди.

– Бор экансан-ку, – деди қулоғини қашлаб Шиллиққурт. – Кар бўлай дедим... Бунингни ер ҳайдашга келганда Ўроқ даллолга ўхшаб овози чиқмай қоларкан... Уям бир иш қилишдан бурун икки соат хотини билан уришади, кейин нафасини чиқармай ишлайди... Бўлмаса сен мана шу туришда, овозини чиқармай ҳовлини ҳайдайвер. Мен бориб, бирор егулик тайёрлайман.

– Нимани ҳайдайман, – деди Ўрол. – Солярка тамом бўлди.

Нурмон унга олайиб қаради.

– Бўлиши мумкин эмас, мен болалигимда мопед минардим. Бир шиша бензин ярим йилга етарди. Яна бир ой бакнинг оғзидан ҳидлаб, кайф қилиб юраддим... Ҳазиллашма.

– Мен болалигимда велосипед минганман, – деди Ўрол. – Унга умуман бензин қуймасдим, лекин шуни пеш қилиб, тракторни судраб, ер ҳайдамайман-ку.

Шиллиққурт индамади. Кабинадан тушиб, уйи томонга юрди. Ўрол унга эргашди.

Трактор ҳовли ўртасида, плугини осилтириб турарди.

– Энди нима қиламиз? – деди Ўрол тевааракка аланглаб.

Унинг хавотири тракторидан. Кайфи тарқаб, қилган ишини ўйлаб, ўйига етолмаяпти. Эсида бор

эди, қарзга солярка олди, бу ёққа келишди. Ҳаммаси ёди-да. Лекин шу ишларни қайси ақли билан қилди – тушунмаяпти. Шу пайтга қадар ҳеч қачон пули нақд бўлмаган ишга остона ҳатлаб чиқмаган. Ҳозир эса... Бу кўнгилчанлик, бу бағрикенглик, бу сахийлик қай гўрдан ёпишди? Наҳотки бунинг ҳаммаси ўша – тузга ўхшаб кетадиган сассиқ тутайдиган нарсадан бўлса? Шу тутун уни шунчалар ўзгартириб юбордим?

Энди ҳуши жойига қайтиб, ўзини ёмон кўриб кетди. Ахир тракторни олиб кетиш учун яна шунча солярка қарз олиш керак. Хотини ўла қолса пул бермас.

– Нурмон ака, – деди Ўрол. – Яна озроқ солярка топиб келмасангиз бўлмайди... Ҳеч бўлмаса ўн литр.

– Ўн литр! Қайдан топаман?! – Шиллиққуртнинг капалаги учди. Боя уч литрни қанча машмаша билан олишгани ҳали ёдида-ку! – Ўзи тутатишга зўрға пул топяпман-ку!

Ўролнинг ранги оқариб, атрофга олазарақ боқди. Яна ҳеч ким кўринмади, биров Нурмоннинг қўлига кишан солмади.

– Ўзи бекорга ўша тутунингиздан тортган эканман... Шуни ҳидладим-у, кўнглим юмшаб, бу ёққа қандай келиб қўйганимни билмай қолдим.

Нурмон қаровсиз уй айвони чеккасига ўтирди.

– Ҳозир яна бир кўр олов қиламиз, қарабсанки тракторинг отдай юриб кетади.

У шундай деб ёнидан бояги қоғозни олиб, авайлаб очди.

– Ёки сенга укол ёқадими? Бошга тезроқ боради...

Ўролнинг капалаги учди:

– Уколни ёқтирмайман. Болалигимда беш кун пенциллин олганман, шундан бери игнани кўрсам оёғим қалтирайди...

– Унда йигит бўладиган вақтинг келибди...

– Лекин шу ишни бекор қиляпсиз, ёнилғисиз отимиз жойидан бир сантиметр ҳам қимирламайди, – Ўролнинг афти бужмайди.

Нурмон ёнида турган обдастадан лаби учган сопол пиёлага озроқ сув қуйди. Сув ариқдан олинган эканим, лойқа. Устидан авайлаб ҳалиги сарғиштоб, тузсимон нарсдан тўқди.

– Шундан укол ясаймиз, – деди Шиллиққурт ва ўрнидан туриб, хонага кириб, бир қўлида бир марта ишлатиладиган шприц ва сигарета филтрини олиб чиқди.

– Дунёдаги энг бетайин нарса – бир марталик шприц, – деди унинг игнаси учига сигарета филтрини кўндирар экан. – Беш-олти марта санчар-санчмасингдан ишдан чиқади.

Ўрол унга олайиб, нима қилаётганини тушунмади.

– Укол ясапман, – деди нигоҳидан саволини англаган Нурмон.

– Шу лойқа сувдан-а?

– Манави нимага керак? Ўз оти билан филтр, тозалаб беради, – деди Нурмон. – Ҳозир битта-битта "уриб" оламиз иш юришиб кетади... Дунёда бу ҳал қилмайдиган иш йўқ.

– Тилла балиқча бўптимизи, айтганингизни бажарадиган. Барибир солярка топиб беролмайди, – тўнғиллаб гапирди Ўрол.

– Солярка топмайди, тўғри, – деди Шиллиққурт. – Тилла балиқча ҳам эмас. Лекин муаммони ҳал қилади. Буни аниқ.

Ўрол ҳамсухбатининг гапига ишонмади. Буни Шиллиққуртнинг ўзиям сизди.

– Бир умр ҳамма муаммоларимни шу ҳал қилиб берган, – деди мақтаниб.

– Масалан нимани? – сўради Ўрол.

– Масалан... – Нурмон ўйланди, тополмади. – Ҳаммасини-да, қай бирини айтаман?

– Бўлмаган гап, – деди Ўрол. – Сизга, ҳовлингизга боқиб, туғилганингиздан бери бирорта муаммонгиз ҳал бўлганига ишониш қийин.

Бундан Нурмоннинг жаҳли чиқди. Гапига шу жин-қарча ишонмаётгани унга ёқмади.

– Мана, масалан, бир ҳовуч тутун билан сенинг шундай катта тракторинг шу ергача тариллаб келди... Бу ҳисобмасми?

– Трактор менинг илтимосим ва солярканинг кучи билан келди, – деди Ўрол керилиб.

– Шошма, – деди Нурмон. – Ҳозир манави уколдан уриб олайлик, кейин баҳслашамиз... Зўр келса иккаламиз тракторингни судраб, ҳовлини ҳайдаймиз. Мана кўрасан... Лекин бу сафар ҳам қорним очқади, деб куйдирма. Уйда, ана, ярим халта кепакдан бошқа ҳеч бало йўқ.

8

– Эшитдингми, анави Қувон новча тентак бўп қопти, – деди Навфал ариқ лабига, ажриқ устига ўтирар экан.

Умар қишлоқ четидаги суви қуриб, қатқалоқ босган ариқ ёнидаги тошга ўтириб, чанг кўча бўйлаб далага ўтиб кетаётган битта-яримтага умидвор боқаётган эди, ахир қишлоқнинг нариги томонидан қўйиб юборилган маълумот ғилдираб чиқмайди-ку, оёғи йўқ, кимнингдир оғзида келади. Иқтидорли журналист сифатида Умар буни яхши билади.

Бироқ шунга қарамай, у ёқдан миш-мишлар оқими Ғойиб ифвогарнинг уйини босган оқова сувдай отилмаяпти. Барча ҳиссиз ва мудраб боради. Пешинги уйқудан кейин уларнинг биров эшакка айланган-айланмагани билан неча пуллик иши бор?

Ниҳоят, мана, Навфал ялтираб қолган бошини силаб, унинг ёнида шу гапни айтиб турибди.

– Нега тентак бўлади? – Умар ўзини ҳайрон кўрсатди.

– Гапига қара, Ўрол эшакка айланиб қолган эмиш, хотини бир марта ўпса, қайта одам бўлармиш... Шуям гапми? Шу Ўролни ўпиш эмас, тўрт кун оч қўйиб, халачўп билан саваласанг ҳам одам бўлмайди.

– Бўлса бордир, – мужмал гапирди Умар.

– Сен қолганини эшитмадинг, – давом этди Навфал. – Эмишки, у бориб, Ўролнинг хотинига шу гапларни айтса, эшакни атай "энди бу ёғига тўқимлаб минаман", деб ўпмаганмиш.

Умар шошиб, қўлига уйдан тайёрлаб келган дафтар қаламини олиб, алламбалоларни ёзишга киришди.

– Нима қиялсан? – сўради Навфал.

– Зўр мавзу экан, мақола ёзаман, – деди Умар. – Газетда босиб чиқамиз.

– Лўлидан ботир чиқса, капасига ўт қўяркан... – Навфал ранжиди. – Ишга кирдим деб қишлоқнинг бор эси оққан, жинниларини топиб, газетга ёзасанми энди. Сендан кўра Ғойиб акаям яхши, ёзса биров билади, биров билмайди.

– Жиннилар ҳақида эмас, одамнинг эшакка айлангани тўғрисида тайёрлайман... Қизиқ-ку!

– Бу сафсатага ким ишонади? Бўладиган нарса ни ёз, мана мен кеча ярим соатда ҳовлини суғориб бўлдим... Илгари ҳеч шунақа бўлганми? Ярим соатда ўн икки сотихлик ҳовлини суғориш!

Умар эътиборсиз, уни Навфалнинг шахсий рекорди қизиқтирмади.

– Қувон яна нима деди?

– Ҳеч нима!

Чанг кўча бўйлаб, ҳали пешинги уйқудан тўлиқ уйғонмаган Ўроқ даллол ўтиб қолди. Елкасида кетмон, уст-боши чанг.

– Йўл пўстак? – савол ташлади Навфал.

Ўроқ буларга боқиб, кўзларини каттароқ очди. Негадир жаҳли чиқди.

– Уялмайсанми? – деди зарда билан Навфалга.

– Куппа кундузи...

– Нимадан уялишим керак, ғарлик қиялманми, ўғрилиқ қиялманми? – Навфал тушунмади.

– Бошинга қара, – деди Ўроқ. – Бирор нарса кийиб олсанг бўлмайдами? Кўчадан хотин-халаж ўтади, ўтиришинг бу...

Навфал кал бошини силади:

– Калланг курсин, – деди. – Фикринг тоза эмас, нимага қарасанг каллангдаги шум нарсаларни кўрасан... Бошингда бундайин бўлмағур хаёллар билан қайга кетяпсан?

– Далага, ер чопишга, – деди Ўроқ. – Сотишга темир йўқ... Хотин кўчага ҳайдади.

– Ота-бованг ер чопиб гўр қилмаган, сен ёлчитар-мидинг. Ундан кўра, ке, бир оз дам ол, – деди Навфал.

– Иш кўп, – деди Ўроқ, бироқ ҳаракатидан далага боргиси келмаётгани билинди, жойида тек туриб қолган. – Бизда Ўролнинг трактори бўлса экан, бирпасда ҳайдаб ташласак. Ёки йигирма литр солярка бўлсайди, Ўролни ёллардик.

– Энди ёллолмайсан, – деди Навфал. – Қувон уни эшакка айланиб қолибди, деган гап тарқатиб юрибди.

– Қайтанга энди осон бўпти, бир боғ беда билан ҳамма ишни қилдириш, қорнига тепиш ва хоҳлаганча сўкиш мумкин, – ҳазил қилди Умар.

– Тўғри, – деди Ўроқ ҳорғин. – У эшак бўлгани аниқ.

Умар ортига биров игна санчгандай сапчиди. Бу нима деяпти? Мана яна битта анқов гувоҳ! Шартта тилдан ёзиб олади, тамом, икки кишининг гапи ҳақиқат ўрнида ўтаверади.

– Ўз кўзингиз билан кўрдингизми? – сўради у.

– Кўрдим, кўрдим, – деди Ўроқ. – Аҳмоқ, трактори билан туппа тузук деворни босиб, эзгилаб кетди.

– Ў-ҳў, трактор билан! – хурсанд бўлди Умар. – Яхши... Лекин у кабинага қандай сиғибди? Ахир эшак бўлса!

Ўроқ Умарга синчиклаб разм солди.

– Носир носфуруш яна вино сотяптими? – деди ва икки одим яқинлашди. – Ёки нос қўшилган пивога шунча маст бўлдингми?

У синчиклаб разм солиб, мухбирнинг кайфи жойидалигини тушунди. Лекин ҳуши тўғрисида бундай деёлмайди.

– Ростданам эшак деб ўйлаяпсанми? – ҳайрон бўлиб сўради.

– Шунақа дедингиз-ку, – ўтга ўтин қаламоқчи бўлди Умар.

– Бу шунчаки гап-да... Мана, Навфални йигитлигида, ҳали сочи жингалак пайтларда ҳамма ҳўкиз дерди. Тўғрими?! Лекин ҳеч ким унга омоч боғлаб, ер ҳайдагани йўқ, тем более, қушхонага топширвормаган... Ёки, масалан Ғойиб аканинг қизини ёшлигида одамлар эчки дерди, лекин ҳеч ким улоқ талаб қилиб, ҳар кун соғаетгани йўқ-ку!..

– Ўрол Шиллиққуртга қўшилдими, энди уларнинг олди-да ҳар қандай эшак ҳам номаъқул еб қолади. Ана, иккаласиям уйда ётибди, мастми, насми, билиб бўлмайди, – деди Ўроқ.

9

Эрталаб Нурмон аллақандай овоздан кўз очди. Атрофга боқди. Айвонда, олача устида думалаб ётибди экан. Ёнида Ўрол, ўнг қўлини бошига ёстиқ қилиб, пишиллаб ухляпти. Дастлаб ўзи қаерда, бу ёнида нима қиляпти – тушунмади. Сал ўйлаб, кечаги воқеалар ёдига тушди. Шошиб ён чўнтагини ковлаб, қоғозчасини очди. Озгина кукун қолибди. Бошини чангаллади. Ўролга боқиб, "текинхўр" деб кўйди. Сўнг ҳовли ўртасида турган тракторга кўзи тушиб, кўнгли таскин топди. Кўча томонда эса овоз ҳамон келмоқда. Ўрнидан туриб дарвозага чиқди.

Кеча трактор текислаб ўтган девор ёнида Темир фермер жонсарақ турибди.

– Шилл... эй, Нурмон, Ўролнинг трактори сеникида экан. Ўзини тополмаяпмиз... – деди фермер унга кўзи тушиши билан.

– Ўзи ана, уйимда ётибди, ўрнидан туролмади...

– Ер ҳайдаётувдик. Битта форсунка ишдан чиққан. Шуникини сўрамоқчи эдик. Ҳоким келадиган, трактор бузилиб турганини кўрса, бошимни юлиб олади.

– Иложи йўқ, – деди Шиллиққурт. – Ҳоким-ку, кулмайди, лекин бизнинг участкаям ҳайдалиши керак.

– Бир иложини қил, – ялинди Темир.

– Меники эмас, қандайсига бераман? – ҳайрон бўлди Нурмон.

Кўшнининг уида гап-сўз бўлаётганини эшитиб, девордан Ўроқ даллол бўйлади.

– Ҳа, бахай-бахай. Ижарага бериш керак, бировда бор, лекин бекор турган нарсани бошқага бериб туриш савоб бўлади... Фақат ҳақини олиб. Охират ҳам, тижорат ҳам зарар кўрмасин.

Бу гапдан Нурмон ҳайрон бўлди, Темирнинг эса юзига қизиллик югурди, жаҳли чиқдими, севиндими, англаш мушкул.

– Бозор шароити шуни тақозо қилади, – деди Ўроқ ва Темирга юзланди. – Ўн минг сўм беринг, беш минг гоя эгасига, яъни менга, беш минг эса Нурмонга.

– Ўрол уйғонганча келтириб берасиз... – деди Нурмон Темирга, пулнинг дараги уни шоширган, бу эса розилигини билдирар эди.

Унга Ўролнинг текинхўрлиги алам қилмоқда эди.

– Бўпти, бўпти... Ҳоким бова кетиши билан келтириб бераман.

Фермернинг ўзга чораси йўқ, рози бўлди. Кўчанинг ўзида икки кўшни пулни бўлишиб олди. Бир ишсиз шунча даромад қилган Ўроқ жойида қолаверди. Булар иккиси ҳовлига юрди.

Шиллиққурт трактор форсункаси қайда жойлашгани билмайди, бахтга қарши Темир фермер ҳам бунақа матоҳни кўрмаган. Иккаласи тракторга термилди.

– Биз мопед миниб юрган пайтда форсунка деган гаплар бўлмасди, – деди Нурмон, – замоннинг тезлигини қаранг...

– Менинг "Тико"мда ҳам йўқ экан бунақа нарсаси, – деди Темир. – Эмасам шу мошин чиққанига ҳали ўн йил бўлгани йўқ.

– Замон тез-да, жуда тез... Бугунги гап эртага тўғри келмаяпти...

Нурмон шундай деганча Ўролни уйғотгани кетди. Бироқ у қулоғига гап кирадиган аҳволда эмас.

Темир Ўроқни чақирди:

– Йўқ ердан беш минг сўм ишлаб, у ёқда нима қиляпсан, баққа ке, бунинг форсункасини биласанми?

– Биламан-ку, лекин менинг ишим одамларни келиштириб қўйиш, холос, – деди Ўроқ уларга яқинлашар экан. – Унда бир Нор полвон тракторини металлтомга пуллаганда мижоз топиб берганман, шунда ҳамма запчастларини билиб олганман... Анави эшак қани?

– Ўролми? – Шиллиққурт гап ким ҳақидалигини дарров пайқайди. – Ана, айвонда ётибди, ўрнидан туролмади, нуқул овқат сўрайди. Боя озроқ кепак капалади.

– Шунга ўн минг сўмми, – деди ҳайрон бўлиб Темир қўлига форсункани олгач. – Таг-туги билан бўлса ҳам майли эди... Ижарасига шунча пул... Сен, Шилл... Нурмон, Ўроқ икковинг мени алдадинг...

– Хоҳламасангиз катта кўча, – деди Нурмон. – Ўзингиз илтимос қилиб келдингиз...

Темир форсункани олиб кетди. Ўроқ ортидан тиржайиб қолаверди.

– Яхши бизнес экан, – деди ниҳоят тамшаниб. – Ўрол билан келишиб, тракторининг запчастларини ижарага бериб, пул ишлаб олса бўларкан. Шундай кичик темирга қанча пул! Сезяпсанми, занжирини ижарага берсак қанча бўп кетади?

Шиллиққурт ҳам хаёл қилиб, капалаги учди.

– Агар... мабодо... Мен мижоз топиб келишим мумкин, Худога шукур, тажриба бор. Нор полвоннинг тракторини икки кунда темир-тақага бўлиб, сотиб берганман, – деди даллол. – Фақат тушумнинг эллик фоизи менга, эллиги сенга.

Нурмон ўйланди.

– Ўрол-чи?

– Уни ҳамма эшак бўп кетган, деб юрибди. Пулнинг нима кераги бор унга?

– Уйда ётибди-да, одамдай бўп, – деди Нурмон. – Ҳақини бермасак бўлмас... Яхшиси, келиша қолайлик. Сизга эллик, менга эллик, Ўролга эллик...

– Бунақаси кетмайди, – деди Ўроқ. – Йигирма йилдан бери даллоллик қиламан, учта эллик фоиз бўлишини эшитмаганман.

– Хасислик қилманг, – деди Нурмон. – Йўқ жойдан кеп турган пул, беравермайсизми? Ёнингиздан тўлаяпсизми? Инсоф ҳам керак-да одамга.

Ўроқ ноилж бош ирғади.

10

Умар ўйлагани чиқмаганидан хафа. Тактика иш бермади. Ҳа, ундан катта стратег чиқмас экан. Бироқ осонликча таслим бўладиганлардан эмас. Бошлаган ишини охиригача етказиб қўйиш керак. Шиллиққуртнинг уйига бормоқчи, Ўролнинг ўзи билан шахсан гаплашади. Балки янги ғоя чиқиб қолар.

Ўроқ тўғри айтибди – ҳовли ўртасида трактор турибди, девор бузилган, атроф эса жим-жит, жон зоти борга ўхшамайди.

Умар бақирди:

– Шиллиққурт ака, ҳов Шиллиққурт ака!

Уйчадан бировнинг боши кўриниши билан Умарнинг кўзи ярқ этиб очилгандай бўлди, хатосини англади – ахир манави жинойатчига ота-онаси шунақа совуқ ва хунук исм қўймагандир? Оти бошқача бўлгандир?! У эсини таниганидан бери бу одам қамоқдан бери келмайди, отини эшитмаган, ҳамма орқаворотдан Шиллиққурт дейди-да.

У онгининг пучмоқ-пучмоқларида бекиниб ётган хотираларини-да титкилаб ўйлади. Бироқ улар иссиқда қолган кўйлар каби ҳаракатсиз эди, бирор исмни тополмади. Қайтанга ўз номини ҳам йўқотиб қўйди-ку!

– Нима дейсан? – ўшқирди яқинлашиб келаётган ранги совуқ Шиллиққурт.

– Эй, ака, бормисиз? – деди баланд овозда Умар. – Сизни кўрай, деб келувдим... омонмисиз?

Юракда хавотир, юзда тиржайиш билан қучоқ очиб, Шиллиққуртга пешвоз бораверди. Нурмон эса илк бор қамоқдан қайтган, омонлик кунларни ёдга олиб, тўлқинланди, кўзига нам олди. Ўшанда мана шу ҳовлига одам сиғмай кетувди, отаси раҳматлик шошиб шафтолига боғланган совлиқни сўйиб юборган. Ҳа, зўр даврлар бўлган, илк "ўтириши"нинг ўша совлиқдан бошқа ҳеч кимга зарари тегмаган. Иккинчи мартасида отасининг ўзи бандаликни бажо келтириб юборди... Кейингисига онаси... Мана, ёш бўлсаям, оқибатни тушунадиганлар бор экан бу қишлоқда. Одам шунча йил қамоқда "ўтириб" келди, булар эса ҳол сўрашга ярамади.

– Кел, – деди Нурмон қучоқлашиб кўришгач. – Аҳволларинг яхшими? Чой ич дердим-ку, дастурхон йўқ, нон йўқ, озроқ кепак бор, униям бир меҳмоним капалаб бўлдиёв...

– Йўқ, раҳмат, қорним тўқ, – деди Умар сесканиб. – Шу... Шу...

Унинг баданига яна титроқ кирди, негадир "ш"ни айтди дегунча тиззаси қалтираяпти. Тўғри, манави қаршисидаги ранг-рўйи заҳил, қоқсуяк одамга уришса кучи етса керак, лекин кўрқинчли-да. Кўзлари олайгани ёмон. Бунинг устига, кепак таклиф қилаётгани нимаси?! Ё шунақа жаргон борми? Бу "кепаги" нима бўлса экан?

– Мен Ўрол акани сўраб келувдим, – деди ниҳоят Умар. – Чори ака, "бориб сўраб, билиб кел-чи, Ўрол шуниқидамикин" деди. Одамлар у киши эшак бўп қолганини гап қилиб юрибди...

Нурмон нима деярини билмай, бир пас анграйди. Дастлаб, "бу бола чекиб олганми", деган ўй келди калласига. Сўнг боя Ўроқ даллол ҳам шунга ўхшаш гап айтгани ёдига тушиб, унинг кўзига қараб, фикридан қайтди.

– Эшак бўлса, меникига келармиди? – сўради.

– Йўқ, эшак какраз уйида турибди, Ўрол ака йўқ. Янга Ражаббой мелисага шикоят қилгани бормоқчи.

Мелисани эшитиб, Нурмоннинг капалаги учди, ахир чектириб, маст қилиб, уйида ётқизиб қўйибди-ку. Ражаббой келса, ҳаммасини бирпасда аниқлайди.

– Йўқ, – деди шошиб. – Ўрол меникида нима қилди? Тракторини шу ерга қўйди-ю, ўзи қайгадир кетди.

Умарга нима, йўқ бўлса йўқ-да, индамай бурилиб, жўнамоқчи бўлди.

– Чекасанми? – ортидан сўради Нурмон.

– Носми? – деди ўгирилиб Умар.

– Замонавий бўлиш керак, қишлоқдаям маданиятни кўтариш вақти келган, – деди Нурмон тантанавор руҳда. – Сигарет тутатадиган ёшдасан-ку, нос дейсан. Ма, манавини ол, йўлда чекиб кетарсан.

Нурмон кулоғига қистирилган сигаретни унга узатди. Чўнтагидан гугурт ҳам чиқарди ва чақди.

Умар еттинчи синфдан буён қўшни болаларга қўшилиб, нос чекиб юради, бироқ сигаретгача етиб келолмаган, анча қиммат. Ҳозир имконият туғилганда фойдаланмоқчи бўлди. Шарт ўгирилиб, сигаретни олди ва гугуртдаги оловга тутди.

Орадан ўн дақиқа ўтар-ўтмас Умар қишлоқ кўчаси бўйлаб кетиб бормоқда эди. Бошида эса ғалати-ғалати ўйлар, ҳаётдан хурсанд, кулгиси келади. Ўзича қўшиқ айтмоқчи бўлиб, бир сатрини эсга олувди, кулгидан ўзини тўхтатолмади. Илгари эътибор бермаган экан, бунча кулгили бўлмаса.

Шу кетишда кўчада Чори акага дуч келди.

– Ҳа, Чори ака, – деди у овозини баланд қўйиб, сўнг бу одамнинг исми қизиқ эканини англаб, қий-қириб юборди. – Отангизга раҳмат, шу исмни ўзлари қўйганми?

Чори бу жинқарчадан кутмаган эди, тахтадай қотди. Унга ҳеч ким очикдан очик бундай демаган. Аччиқ-аччиқ гапирмоқчи эди-ку, бироқ чўчиди. Ўйладики, бу бола шунчалар мард бўлиб гапиряптими, бир балоси бор. Шу кетишда ё ҳокимга ёрдамчи бўлган, ёки бунга қарши катта далил тўплаган.

– Ҳа, Умар, тинчликми, хурсандсан? Қисир сигиринг эгиз туғдими? – деди ялтоқланиб.

– Мени алдамоқчи бўлдингиз-а? – Умар тиржайиб кўрсаткич бармоғини силкитди. – Шундай катта мухбирни, бош муҳаррир ўринбосарини...

– Тунов кун кўрректорми, карректорми деётувдинг-ку, лавозиминг ошдимми? – Чори раис барибир эҳтиёткорликни унутмади.

– Ошди, – деди мақтаниб Умар. – Яқинда муҳаррир ҳам бўламан... Лекин гап бунда эмас, гап шундаки, сиз мени алдамоқчи бўлдингиз... Ўрол эса эшакка айланди... Мен буларни роман қиламан. Катта роман... Худди "Микробдан чаён"дай машҳур бўлади.

– Ўрол ҳалиям топилмадимми? – қизиқди раис.

Унга романчиликнинг қизиғи йўқ.

– Бир эшак билан намунача қизикмасангиз? – Умар ҳоҳолаб кулди.

– Хотинига ачинаман-да, – деди Чори нима де-йишни билмай.

У суҳбатдошига синчиклаб разм солди. Умарнинг муомаласи ёқмаяпти, очиқ эътироз билдиришга эса чўчияпти. Ғойиб ифвогар бир-икки шикоят хати ёзиб, анча-мунча сарсон қилгандан буён икки сўзни тўқиштириб, нимадир қоралай олган, қоғозга ошнолардан чўчийди.

– Уни қўйинг, гап нимадалигини сиз биласиз, мен биламан, манавилар, – у ўғирилиб, йўл четидаги қатор уйларга ишора қилди. – Балониям билмайди. Яхшиси манави сигаретдан чекинг, бошқача экан. Шиллиққурт берди.

Умар унга қўлидаги тутаб турган сигаретани узатди. Чори ишқибоз эмас, бироқ рад қилолмади, корректорнинг қарашлари ўктам эди.

Сигаретни бир-икки тортиб, Чорининг кўзлари олайди.

– Ҳақиқатан бошқача-ку, – деди ва қўлларини ҳаволатиб юборди. – Ие, ушла, кўзимдан юлдузчалар учиб, оёғимнинг остидан ер қочиб кетаяпти.

11

Ўролни уйғотиш қийин бўлди. Ниҳоят Нурмон туртавергач, кўзини очди.

– Тур, – деди у меҳмонни қўлидан тортиб. – Жуда обрўйинг катта экан-ку. Неча одам сўраб келди. Ҳаммасига йўқ, деб юбордим.

– Менинг эмас, тракторнинг обрўйи зўр, шусиз итгаям керагим йўқ, – деди инқиллаб Ўрол ва ўрнидан туришга ҳаракат қилди, бўлмади, ҳолсиз кир-чир кўрпачага чўзилди. – Ё кечаги тутун билан укол бўлмас экан ёки Чори раис алдаб, ёмон ароқни ташлаб кетган, ҳаммаёғим оғрияпти. Қорним ёрилгудай...

– Қирқ ёшдан ошгандан кейин эрталаб ҳеч еринг оғримай уйғонсанг, демак ўлган бўласан... – дея ақллилик қилди Нурмон. – Мижознинг кўричаги ўрнига буйрагини кесиб, беш йилга қамалиб келган бир таниш дўхтир шундай девди...

– Ҳали қирққа етганим йўқ, – деди Ўрол.

– Шу кетишингда етишинг ҳам гумон, – деди Нурмон. – Сен еганини сигирга бергандаям, дамлаб ўларди. Кўчадан Ўроқнинг овози эшитилди. Нурмон чиқди.

– Клиент олиб келдим, – деди у шошиб ёнидаги пўрим кишига ишора қилиб. – Тракторнинг радиатори керак экан... Ўттиз минг бермоқчи.

Пулнинг дарагини эшитиб, Нурмон шошди, уларни ичкарига таклиф қилди. Ўроқ кўлида асбоблар билан келибди, дарров ишга ундади.

– Ижарагами? – сўради Нурмон.

– Қанақа ижара? – тушунмади Пўрим.

– Қўяверинг, ўзимизнинг гап, – деди Ўроқ ва Шиллиққуртга "жим тур", дегандай қараш қилди.

Ичкаридан Ўроқнинг овози эшитилди. Нурмон унинг ёнига кетди.

– Ташқарида нима гап? – ўрнидан туролмади инқиллаб, бошини чангаллаб сўради Ўрол. – Биров тракторга тегиняптими?

– Пул ишляяпмиз, – деди Нурмон. – Радиаторингни ижарага беряпмиз.

Ўроқнинг кўзи косасидан чиққудай бўлди. Болахо-надор қилиб сўқинди. Унга Нурмоннинг "ўттиз минг сўм, тенг ярми сенга тегади!" – деган гапи ҳам кор қилмади. Текинхўрларнинг бу қилиғи ёқмади, бироқ ўрнидан ту-ролмади, боши ёрилгудай оғримоқда, аъзои бадани майдалаб ташлангандай, қорни халтадай осилган.

– Боринг, айтинг, тракторга тегинмасин... Бирор нарсаи йўқолса, мендан хафа бўлманг!

Нурмон пулдан кўра тракторини яхшироқ кўра-радиган бу одамни тушунмай, ташқарига чиқди.

– Қизик гапиради-ку, – хайрон бўлди Ўроқ дал-лол. – Нор полвоннинг тоғда думалаб кетган трак-торини металлومга сотиб берганимда хурсанд бўлган. Бу ношукур нега бақиради? Келишувни бузиб бўлмайди. Бор, уни тинчлантир. Бўлмаса бизнесни расво қилади.

Нурмон тушунди: Ўроқ уларга барибир пул қи-лишга йўл бермайди. Узининг бир парча темирини бизнесдан афзал билади! Шундай экан, уни вақтинча тинчлантириш лозим.

"Дардингга даво бор", деб кечаги кукуннинг қол-ганини дуд қилиб берди, Ўроқ ҳидлаб, яна жойига чўзилди, кўнгли яна овқат талаб қилаётган эди. Нур-мон кўшникидан иккита кўпкан нон олиб келди. У олд-орқасига қарамай, ямлашга киришди. Трактори ҳам ёдидан кўтарилган эди.

Ўроқнинг эса иштаҳаси очилган. Пешиндан кейин бутун бошли КамАЗ ва тўрт барзангини бошлаб кел-ди. Улар бу ишнинг ҳадисини олган эканми, бир соат ичида "Алтай" тракторини "ечинтириб", куруқ занжири ва суягини қолдирди.

Улар кетгач, икки ҳамкасбнинг қўлларига жарақ-жарақ пул тушди, лекин негадир ҳар доимгидай пул билан бирга хасислик ҳам бўй кўрсатди – Нурмон ҳам, Ўроқ ҳам буларни Ўроқ билан бўлишишни истамади.

– Унга бермасак ҳам бўлади, – деди Ўроқ. – Озига кўнмайди, кўпи эса бизда йўқ.

– Тўғри, – гапни маъқуллади Нурмон. – Биз икка-ламинг шунча ишладик, тер тўқдик, у бўлса кайф қилиб, хонада ётди, энди пулга эга чиқадими? Бунақаси кет-майди. Ишламаган тишламайди...

– Лекин эртага ўзига келса, ҳақини талаб қилиши мумкин.

Нурмон кўлидаги бир тутам пулни маҳкам сиқди.

– Нега?! Ахир буни биз ҳалол топдик-ку! Нимага у бурнини суқади?

– Трактор уники-да, – деди Ўроқ. – Колхоздан ме-рос қолган.

Нурмон ўйланиб, тушунмади. Трактор колхоз-ники...

– Колхоз ҳозир йўқ дейишаётувди-ку!?

– Лекин Ўроқ бор-да!

– Унда нима қилиш керак?

– Билмасам, – Ўроқ елка қисди ва ҳовли ўртасида чўзилиб ётган икки занжир билан трактор рамасига боқди. – Балки тракторингни шу ҳолда ҳайдаб келув-динг, дермиз.

Бу фикр Нурмонга ёқмади. Эътирозини ҳеч қандай транспорт воситаси (велосипед ва Носир носфурушнинг "Запорож"идан ташқари) моторсиз юрмаслиги билан исботламоқчи бўлди. Ўроқ мияси-

нинг энг кичик хужайрасидан тортиб ҳар иккала ярим-шаригача даллолликка баҳшида бўлиб кетган онгини қитиқлаб ҳам ақллироқ ғоя тополмагач, қўлини кўтаришга мажбур бўлди. Нурмон эса муаммонинг осон ечимини топди:

– Яна озроқ кайф қилдирамиз, кейин бу ерга пиёда келгансан, тракторингни кўрганимиз йўқ деймиз, кутуламиз.

– Ишонармикин? – шубҳа билдирди Ўроқ.

– Ҳозир унга "сен динозаврнинг тўнғич ўғлисан", десангиз ҳам шубҳаланмайди. Фақат, анави ҳовлидаги қолган темир-тақани ҳам йўқотиш керак. Далил бўлмаслиги керак, далил!

– Буниси осон, эски мижозлар бор, килолаб металлломга олади, – хурсанд бўлди Ўроқ.

Кечга яқин, ҳовли ўртасидаги занжир ҳам, қолган темир-тақалар ҳам кўтара савдо бўлиб, юк машинасига ортилиб, олиб кетилганда, ҳайдалиши ва экин экилиши лозим бўлган тупроқда узун издан ўзга ҳеч вақо қолмаганида Ўроқ ўзига келди, бошини кўтариб, ярим соат анқайиб, ниҳоят қайда ётганини аниқлаб, бураб оғриётган қорнини чангаллаб, уйига кетмоқчи бўлди. Бироқ ўрнидан туролмади.

– Ҳа, – деди унинг инқиллаган овозини эшитиб, хонага кирган Шиллиққурт. – Нима бўляпти?

– Қорним ёрилиб кетгудай... бошимга ҳам биров болга билан ураётганга ўхшайди, – шикоят қилди Ўроқ. – Уйга кетмасам бўлмайди.

– Бу аҳволингга қандай борасан, оёққа туролмаяпсан-ку!

– Тракторда кетаман, – деди Ўроқ. – Озгина соларка топиб берсангиз бас. Ерни эртага ҳайдаймиз.

– Қайси трактор билан? – Нурмон ўзини ҳайрон кўрсатди. – Ҳеч қанақа трактор йўқ.

Ўроқ дастлаб тушунмади, сўнг жаҳли чиқди. Шиллиққурт зўр бериб, иккаласи пиёда келганини уқтирди.

– Наҳотки пиёда келдик? – ниҳоят Ўроқ тиришатириша, ўшанда бу ёққа қандай келганини эслолмай, афтини бужмайтириб сўради. – Иккаламиз деворни бузиб ўтмадикми? Ёки тушимда бўлдимми?

– Тушда эмас, ростдан бузганмиз, лекин трактор билан эмас. Оёқ билан тепиб, деворни ағдариб, шу ерга келдик. Энди кайфчилик экан-да, билмасдан қилиб қўйдинг, тушунаман, хафа эмасман... Ўзинга келсанг, икки-уч кун келиб, пахса уриб, тиклаб берарсан.

Ўроқ ўйга чўмди.

12

Умарнинг илҳоми келгандан келди. Чори раисни кузатиб, уйига етиб келгунча, зўрға чидади. Унда бир, туршак еб, устидан сув ичганда қорни кўп безовта қилган, ўшандаям мана шундай – уйга тезроқ бориш орзусида бўлган. Ҳозир ҳам бу истак ҳар недан устун. Лекин бу сафар бора солиб, бурчакка чопишни эмас, энаси баҳорда йиғштириб қўйган эски сандалга етиб олишни орзу қиляпти. У ижодини ўша сандалда қилади. Албатта, шу пайтгача ёзганлари ўша жиҳоздан нарироққа кетолмаган, лекин бугун бошқача.

Илҳом парилари боши атрофида шунчалар тез айланмоқдаки, улар айтаётган сўзларни тушириш учун қоғоз йўқ. Шошиб, куйиб-ёниб ёзмоқда. Нафақат

қоғоз йўқ, балки ручканинг сиёҳи ҳам тамом бўлган, барибир ёзаяпти. Бунақа илҳом юз йилда бир келиши мумкин, ахир.

Сандал устидаги катта патнисни қиртишлаб ташладиямки, илҳом парилари тарк этмаяпти.

У шу ҳолда ўтирганда кўчадан Чори раиснинг овози эшитилди. Чопиб чиқмоқчи эди-ку, ижодини қизганди. Ҳар дақиқа ғанимат, ақли ишлаб турганда қуйилиб келаётган ҳар бир сўз, ҳар бир гапни қоғозга, йўғ-э, патнисга тушириб қолиш керак.

Чори акани Умарнинг отаси кутиб олди ва тўсатдан ташриф буюрган ҳурматли меҳмонни ўғлининг ёнига бошлаб келди. Фарзанди бирор ақлли иш билан бандлигига ишонган ота, унинг аҳволини кўриб, донг қотди. У сиёҳи қиртишганда билан патнис буюғини қиртишламоқда. Бу патнисни кўп йиллар бурун, атай Тошкентдан олиб келган. Сандалининг устига куйиб-қўйгандай мос келади. Устида дастурхон текис туради.

– Нима қиляпсан, овсар? – уришиб берди ўғлини.

– Шеър ёзаяпман, – деди Умар ортига ўгирилмай, ишини давом эттириб. – Бит қарамай очимга, ялло этар сочимда, шампун унга кайф бўлар, кўп пулларим ҳайф бўлар.

Ота меҳмоннинг ёнида уялди. Жаҳли чиқди.

– Шуми шеър? Шу шеър бўлса, мен ҳўкиз эканим...

Умар отасига ўгирилиб, синчиклаб разм солди. Қироат билан гапирди:

– Сув остида ғоввосми, отам ҳўкиз-новвосми, шеър келади қуйилиб, мен зўр шоир – шоввозман.

– Шеър ёзаётганинг йўқ, – жаҳли чиқиб, дўқиди давом этди отаси. – Момонгдан қолган патнисни расво қиляпсан... Сандалга ўтирволганинг нимаси, ёз чилласида?

– Қочинг, ота, – деди Умар ва қироат билан шеър ўқиди. – "Совпласт"га алданиб, булбул бўлар андалиб, шеърятни гуллатар, бул момоннинг сандали... Қаранг қандай қуйма сатрлар... Шеърятни тушунмасангиз нима қиласиз бурнингизни суқиб. Сизникисиз ҳам адабиётда ортиқча бурунлар кўп.

– Ҳа, – деди шу ерда турган Чори раис кесатиб. – У ерда сен билан момоннинг сандали, яна Ғойиб ифвогар етишмаяпти.

Умар ноилож ўрнидан турди. Илҳом қаталоқ чаққан сигир каби шаталоқ отиб қочган эди.

– Ижод зўр кетаётган эди, – деди энтикиб. – Ҳали бунақаси бўлмаган, шу кетишда "Қутлуғ хон"дан ҳам зўр роман ёзворардим.

– Чингизхон ҳақидаги китобми? – Чори раис фурсат келганида мақтанмоқчи бўлди. – Болалигимда ўқиганман, унча зўр эмас... Лекин сен адабиётингни йиғиштир, боя сигарет деб менга нима берувдинг?

– Сигарет, – деди Умар.

– Бошим ёрилиб кетгудай бўляпти, ичимга илон кириб олгандай, нимадир қимирляпти... Оёқ-қўлим қалтирайди, ўлиб қоладиганга ўхшайман. Бир пайтлар кўричакни олиш учун наркоз беришувди, ўшанда шунга ўхшаш бир гап бўлувди... Тушунмайман.

Умар елка қисди ва бирдан ўзининг ҳам бошига нимадир бўлганини ҳис қилди. Кўнгли айниди. Бирдан

кўнгли ва мияси бўшаб қолди. Анқайиб, боя ёзипман деб ўйлаган – сандалга боқди, ручканинг учи билан қиртишланган патнисга кўзи тушиб, ҳеч балони тушунмади. Нега бундай қилганини ўзиям билмади.

– Менгаям бир гап бўлган, – деди ўйланиб. – Ҳаммаси шу сигаретдан. Мулла Маъмурга куф-суф қилиб, бизга чектириб юборган.

Бу гапдан Чори раиснинг капалаги учди, бир нарса топгандай кўзлари чақнади.

– Во! – деди ҳовлиқиб. – Масала бу ёқда-ку! Нега калламга шу фикр келмади? Сен иккала ярамас келишиб, мени бир бало қилмоқчи бўлгансанлар.

– Мен нима. – деди Умар. – Ўзим ҳам сизга ўхшаб жабрланувчи бўп ўтирибман-ку!

– Муллага ўқитгани рост, – шаштидан бироз тушиб давом этди Чори ака. – Ўша палакат хизмат кўрсатган муллаям анқов, жинни қилиб кўядиган дуоларини ўқиб, дам солган бўлса-ку, майли, лекин ўлдирадиганини айтган бўлса-чи? Иккаламиз ҳам кўшилишиб кетиб қолмайлик...

– Буни ўзимизнинг мулла қилмаган, – деди Умар. – У одамнинг дуоси бизга таъсир қилмайди.

– Тўғри, – дарров фикридан қайтди Чори ака. – Ҳа, энди "Сиёсий иқтисод" факультетини битирган мулланинг дуоси қайга борарди? У ерда фақат атеизмни ўқиган-да! Лекин ўша сигаретга кимдир дам солгани рост... Чеккандан билувдим... Носир носфуршдан сўраб чекаётганларимга ўхшамасди! Бекорга Носирни "ярамас текинлиги учун шунча пайтдан бери менга товукнинг тезагини қуритиб, чектирган экан", деб ичимда роса сўкибман.

– Нимага товукнинг тезаги? – ҳайрон бўлди Умарнинг отаси.

– У нос тамакини толқон қилиш учун тегирмонга солганда озроқ шундан аралаштириб юбораркан, таъми ўткирроқ бўлармиш, носнинг таъсирини оширармиш. Аслида текинлиги учун шундай қилса керак.

Умарнинг отаси эски носкашлардан, кўнгли бузилиб, чеккага туфлади.

– Ўлиб қолмасимиздан бурун дуонинг олдини олиш керак, – деди Чори ака гапини давом эттириб. – Юр, Шиллиққуртниқига! Айбини бўйнига қўйиб, қайси муллага ўқитганини билиб, олдига бориб, дуосини кесадиган бирор дуоми, дуоибадми қилишини сўраймиз.

– Дуоибад эмас, антивирус... – деди Умар билимдонлик қилиб. – Замонавий тилда шунақа нарса бор. Аъзайимхонлар ҳақида мақола ёзганимизда, дуога дош бермай, компьютеримиз бузилган, муҳаррир антивирус опкелиб, ўнглаб олган... Дуони шу кесса керак...

Умар ва Чори раис шахд билан йўлга чиқди.

13

Ўролнинг хотини эшакни дарахтга бойлаб, ҳовлининг юмуши билан банд бўлди.

Шу куни на эри ва на трактордан дарак бўлди. Анави махлуқнинг эгаси ҳам йўқлаб келмади. Унда бунда ким чиндан, ким ҳазиллашиб Ўролни эшакка айланганини айтиб юрибди.

Эрталаб кўчага чиққанида Ўролнинг ўрнига қолган жонивор ҳали ҳам нўхтасини тортганча ўша жойда турганига кўзи тушди. Боши қотди. Эри тракторни

эшакка алмаштирган тақдирда ҳам ўртадаги фарқ учун берилган пулни картада Машраб луччакка ютқазиб, тонга яқин уйга қайтиб келиши керак эди. Бироқ ундан дарак йўқ. Қишлоқнинг бир маслаҳатгўйи Чори ака бўлса, уям тайинли гап айтмади. Қайтанга масхара қилди.

Жувон шуларни ўйлаб турганда кўча бошида қайнотаси – Доли бова кўринди. Бобой ёш хотинга уйланиб, икки ҳафта хотиндорлик қилиб, қочириб юборгандан буён ёлғиз. Бугун эрталаб кўчага чиқиб, ўғли эшакка айлангани ҳақидаги ярим ёлғон, ярим чин гапни эшитиб (ёлғонлиги – одам барибир эшакка айланмаслигини билади, чинлиги – Ўролнинг феъли ўша махлуқниқига ўхшаб-ўхшаб кетарди гоҳида), шу томонга келмоқда.

Доли бова келинига савол беришдан бурун, кўча четидаги елкалари ягир эшакка синчиклаб разм солди.

– Шуми? – деди орқасига ўгирилмай.

Келини тасдиқлади. Бобой эшакни текширишда давом этди.

Уни чеккадан кузатаётган келини, "бу киши бирор ўхшашлик қидиряпти, чамаси", деган хаёлга борди. Ростдан Доли бованинг эшакдан бирор таниш белги кўриш илинжи борга ўхшайди.

– Нотаниш, – деди ниҳоят чол келинига юзланиб.

– Ҳа, ўғлингиз эмас, – гапини маъқуллади келини.

– Бунинг елкаси ишдан ягир бўп кетган.

– Нима? – бобойнинг жаҳли чиқди. – Калланг борми? Нимага "ўғлингиз эмас" дейсан?

Жувон қайнотасини тушунмади. Нега бунча жаҳл, нега бунча ғазаб?

– Мен нима деппан, – гапирди секин, – "Шу сизнинг ўғлингиз", дейшим керакмиди? Бирор таниш белгисини кўрдингизми?

Чолнинг бурун катаклари катталашиб, кўзлари ўйнади, кўлини бир-икки ҳаволатиб, нимадир демоққа оғиз жуфтлади, ғазабдан гапини тополмади.

– Бова, бирор нима бўлдими?

– Эй, сен овсар бўлганмисан? Нимага туппа-тузук эрингни эшакка тенг қиласан? Энди билдим, қишлоқ оралаб юрган сассиқ гапнинг ҳаммаси сендан чиққан. Одам деган болаларининг отаси ҳақида шундай гап қиладими? Эшакми, кучукми, шу сенинг эринг...

Шошганда Доли бованинг кўли эшак томонни кўрсатиб юборган эди. Тўғри-да, қаёқни кўрсатсин, Ўрол қай томонга кетганини билмаса. Бироқ бундан жувоннинг капалаги учди:

– Э, нима деяпсиз?! Бу у киши эмас!

Доли бова шошди, гапини тушунтирмақ учун бир-икки оғиз жуфтлаб, ақлли гап тополмади.

– Нима деяпсан? Ўғлимни эшакка тенг қилясанми? – деди ниҳоят ўдагайлаб.

– Нима деппан, – йиғламоқдан бери бўлди жувон. – Ўғлингиз эмас дедим-ку?

Чол келинига шу гапи билан эрининг шаънини ерга урганини тушунтиролмай, қийналди. Азалдан гапга чечан эмас.

– Шундай ҳам дема, – деди зўрға.

– Ўзингиз-ку, кела солиб, эшакнинг белгисини қидириб кетган.

– Мен кимники экан, деб қарадим. Нотаниш экан... – чол ниҳоят мақсадга кўчди. – Ўрол қани?

– Ўғлингиз йўқолиб қолган. Ўрнига шу эшакни ташлаб, қайгадир кетган.

Чол воқеа тафсилотини сўради, жим тинглагач, ўз фикрини баён қилди:

– Бир-иккитаси Нурмон билан кўшилиб кетганини айтаётувди. Агар рост бўлса ҳали эринг эшакка айланмаганига пушаймон ҳам қиласан... Мен уникига бориб, хабарлашиб келаман.

Чол Нурмонникига жўнади. Йўлда унга Чори раис билан Умар йўлиқди. Салом-алиқдан кейин маълум бўлдики, йўллари бир.

– Ўрол ўша ярамасга кўшилган бўлса, энди ўғилдан воз кечсангиз ҳам бўлади, – деди Чори раис. – У билан икки соат гаплашган қайтиб одам бўлмайди... Мана, биз, бор-йўғи бир дона сигаретини чекиб, на у ёқлик, на бу ёқлик бўп турибмиз.

Ўрол Нурмоннинг уйи айвонидаги устунга суяниб, бошини осилтириб ўтирибди. Шиллиққуртнинг ўзи нариги устунга суянган.

– Ўғлингизни уйига олиб бормоқчи эдим, кўтаролмадим, – деди Доли бовага кўзи тушиб, жаҳли чиққанини сезган Шиллиққурт. – Ўзи юролмаёпти. Нимагадир оёғи бўйсунмаяпти, қорни кажаводай шишиб кетган.

– Тамом, – деди Чори раис. – Бунгаям дуо едириб, расво қилсан.

– Нимага дуо едираман, нон бердим, – деди мезбон. – Икки кунда саккизта кўпкан нон еди.

– Саккизта?! – Доли бованинг капалаги учди. – Бултур Дўланнинг хўкизи тўртта нон еб, дамлаб ўлувди!

– Бу хўкиз эмас-ку! – деди Шиллиққурт.

Доли бова бу фикрга кўшилишдан ўзга чора топмади.

– Лекин, – гапини давом эттирди Нурмон, – бунингиз мен нон излаб чиққанда очликка чидолмай, товуқ боқаман, деб олиб келиб қўйган кепакниям капалаб қўйибди.

Чол ўғлига ачиниб боқди:

– Қанча эди?

– Беш кило...

– Олти кило! – деб юборди, Умар ва Шиллиққуртнинг ёқасига ёпишди. – Бизнинг кепакни сен ўғирлаганмидинг, ярамас. Қаматтириб юбораман, сен ўғрини!

Чори ака уларни ажратди, Умарни тинчлантиришга уринди:

– Ўзингни бос, олдинги жиноятлари олдида олти кило кепак ўғирлаш бунга ҳеч нарсамас, савоб ишдай гап...

Чол эса нима қилишини билмай, Нурмонни койиди:

– Калла борми ўзи, ҳеч замонда кепак ҳам ўғирлайсанми? Ун-пун олсанг ўлармидинг, энди буни нима қиламиз?

– Ўзимам ун бўлса керак, деб ўйловдим, – деди Шиллиққурт бош эгиб. – Кепаклигини уйга келиб билдим.

– Бунингизни дўхтирга олиб бориш керак, – деди Чори ака Ўролга ишора қилиб. – Кепак ичакларига тиқилиб қолган. Операция қилмаса шунча нарсани ўзи эпполмайди, эшак бўлганда бошқа гап эди.

– "Афсус", деди кимдир.

Чори ака чолнинг капалагини учириб, Умарни чеккага суриб, Шиллиққуртга ўдағайлади:

– Сен ярамас, одамларга баҳо бергунча, бизни қандай дуо билан йўқ қилмоқчи бўлганигни айт!

Шиллиққуртга дўқ ёқмади, дастлаб ўзидан нима иштаётганини тушунишга ҳаракат қилди.

– Ие, – деди ниҳоят гап нимадалигини тушуниб.

– Наша чекиволиб, нимага олдимга жанжал қилиб келасиз?

Чори аканинг капалаги учиб, анграйди ва шошиб, чеккага туфлади. Оғзида қолган наша юқларидан қутилмоқчи. Доли бова эса моховдан чўчигандай, ўзини ундан чеккага олди. Умар чиноқ ҳам бир одим ортга сурилди.

– Нимага менга бундай қарайсанлар? – Чори ака ҳайрон. – Бунинг гапига ишонманглар, умримда наша чеккан одам эмасман. Ароқниям ташлаганимга ўн йил бўлди... Бу бизни дуо билан бузган.

Шиллиққурт сигаретнинг сирини очди, Умарнинг хаёли учди.

– Нима, энди мен ҳам нашаванд бўлиб қолдимми?! Нашавандлар ичбурма бўлади, деб эшитганман.

Шундай деб негадир Умар жойида сакради.

– Бўп қопсан, – деди Доли бова. – Эссиз шундай йигит, шундай шоир! Жуда замласанг Ғойиб ифвогарнинг ўрнига қолардинг... Энди бўлса, – чол Шиллиққуртга ишора қилди. – Манавининг укасисан, холос. Эссиз...

Албатта, Умарни бунақа истиқбол қониқтирмайди, тушкун кайфиятда қолди.

Чол энгашиб, ўғлига қаради. Унинг кўзлари олаийб, бири шарққа, бошқаси ғарбга қадалган.

– Ҳа, бобой, – деди аранг. – Нима қилиб юрибсиз?

– Одамлар эшак бўп қопти, деса ишонмабман. Рост экан, кепак ейишга бало борми?

Ўрол индамади, қорнини силади, холос.

– Трактор қани? – сўради чол ўғли мастлигига ишонган.

– Уйда, – деди Ўрол тар-тар.

– Уйда эшакдан бошқа нарса йўқ, – деди чол.

– Трактор шу ерда-ку! – Умар тез ўгирилиб, қўли билан ҳовлини кўрсатди. У ерда эса узун чўзилиб иккита из қолган, холос. Анграйди. – Ростданам нашаванд бўп қоппан. Изини кўряппан, тракторни кўрмайппан! Боя, чекмасимдан бурун шу ерда эди.

– У ерда ҳеч бало йўқ, – деди чол. – Ростданам нашаванд бўп қопсан.

Шиллиққурт шошди. Нима дейишни билмади.

– Трактор бўлмаган, – деди. – Иккаламиз пиёда келувдик.

Унинг гапига ҳеч ким ишонмади. Ҳаммаси аён-ку.

– Ижарага олиб кетишди, – деди ниҳоят Шиллиққурт. У билади, ёлғон гап билан узоққа кетиб бўлмайди. Демакки, қўлга тушдингми, ростини айтган дуруст, фақат ўз фойданга оғдириб. – Темир фермер келиб, "менга керак, бериб туринглар" деди, бердик. Нима, одамларга яхшилик қилиб бўлмайдимми?

Нурмон фермерни бекорга эслаган экан, бўрининг қулоғидай унинг семиз танаси девор ортидан бўй кўрсатди. У Нурмонни излаб келибди. Айвонда тўрт-

беш кишини кўриб, шу томон юрди. Кўзи ҳовлига тушиб, ҳайратини яширолмади.

– Трактор қани?.. Ҳа, ярамаслар, бўларкан-ку! Ана, форсункасиз ҳам юриб кетибди, бекорга мени ўн минг сўмга туширишди.

У келиб, устунга ғалати ҳолда суяниб ўтирган Ўролга форсункани узатди:

– Мана, моторингни ол, – деди. – Ижарани вақтида қайтарган дуруст. Шунга тезгина олиб келдим, эмасам бўйнимга катта пул осиб қўйманглар.

Шиллиққурт унга олайди:

– Келардингиз, – деди дўқлагандай.

– Бу бир парча темир, тракторнинг ўзи қани? – сўради чол ҳеч балони тушунмай.

– Сизни деб бутун бошли трактор йўқ бўлиб кетди, – чолнинг гапига эътибор бермай фермерга гапирди Шиллиққурт.

– Қайга йўқ бўлади? – ҳайрон сўради Темир.

– Форсункасиз трактор тракторми? Тарқатиб юбордик... – Нурмон шу гапни айтиб, Доли бовага ўгирилиб боқди. – Қўрқманг, ўғлингизнинг улуши турибди.

– Ие, калла борми? Мана, опкелдим, йиғиб олсаларинг бўлади.

– Энди кеч... Ишга Ўроқ даллол аралашган.

Ўрол инқиллаб бошини аранг кўтарди.

14

Шу кун Ўролни касалхонага олиб кетишди, трактор муаммоси билан эса шуғулланадиган одам бўлмади. Ҳамма ўзи билан бўлиб қолган. Доли бова ўғлини жойлаб, операция қилдириб, ўзига келгач, Ўроқнинг уйига келди. Трактор тақдири билан қизиқди.

– Менга нима дейсиз? – деди даллол. – Болалигимда техникумда ўқиганимда "товар-пул-товар" деган бизнес қондани ўргатишган. Шу қоида билан ишладим, ҳаммаси ҳалол, ҳаммаси тўғри! Ана, тўртта эчки олдим.

– Сенинг пул топар бизнесинг билан нима ишим бор, ўғлимнинг трактори қани? – чолнинг ғазаби қайнаган.

– Айтяппан-ку, товар-пул-товар... Ўзаро кели-

шиб, майдалаб сотишди. Чакана савдо дейишади буни. Мен даллоллик қилдим, холос. Ишонмасангиз ана, Нурмондан сўранг. Ўғлингизнинг трактори, Шиллиққуртнинг фирибгарлиги учун мен жавоб бермайман.

– Ўролнинг ўзи рози бўлдими шунга? – чол ҳайрон.

– Уни нима биламан, биз Нурмон билан келишдик, – деди Ўроқ.

– Трактор ўғлимники-ку!

– Бунисини билмайман, – деди Ўроқ бамайлихотир. – Балки Нурмон сўрагандир, мен ўғлингизни кўрганим ҳам йўқ. Нурмон "сотамиз, келишганмиз" деди, мижоз топиб бердим. Мен сотувчи билан харидор ўртасидаги одамман...

Чол бунга ҳеч нарса деёлмади, лекин енгидан тортиб, Шиллиққуртнинг ёнига етаклади.

Ҳовли сув куйгандек жим-жит. Иккаласи оҳиста айвонга ўтди, хонага кирди. Бир бурчақда узала тушиб, Нурмон ётибди. Қимирламайди, ёнида икки ойдан буён ишлатилаётган бир марталик шприц.

– Ўлиб қолибди, – деди унинг устига энгашиб, у ёқ-бу ёғини ушлаб Доли бова. – Энди тракторни кимдан сўраймиз?

Ўроқ даллол эса елка қисди.

– Сирниям, тракторниям ўзи билан гўрга олиб кетди, – деди ғамгин оҳангда, лекин негадир унинг кўзлари чақнаётган эди.

... Машмашалар якун топиб, Ўролнинг трактори ном-нишонсиз йўқолиб, ундан фақат иккита чуқур излар қолган, Шиллиққуртнинг номи унутилган, тракторли бойваччанинг ўзи қорни кесилиб, касалхонада инқиллаб ётган пайтда Ўроқ хотинига мақтанди:

– Ана кўрдингми, қанчалар ақллиман... Эсингдами, бундан бир ҳафта олдин Шиллиққурт капчамизни сўраб келувди, бермовдим. Хўп иш қилган эканим, ўшандаям каллам ишлаган. Покка капчадан ажралиб қолувдик-а! Ўролнинг шундай катта тракторини ҳазм қилиб юборган Нурмонга бизнинг капча нима бўпди...

– Тракторни ҳазм қилолмай ўлиб кетди у шўрлик, – деди хотини.





Бобомурод ЭРАЛИ

Арабон

Шавкат Раҳмонга

1. ОЙДИН ХАЁЛ

Юраверсанг, хаёл суриб, ҳеч ким кўрмаса,
Кўкда гужгон жимирласа юлдузлар тошиб.
Етиб келса шамол эски улфат, танишдек,
Сокингина далалару қирлардан шошиб.

Сукунатнинг қабосини кийган дарахтлар,
Хаё билан ерга қараб уялиб турса.
Қоровулми, ё бир отлиқ шундай гўзал пайт,
Сенга ўхшаб ёлғиз ўзи айланиб юрса.

Чирилдоқлар тўй қилишар бутазорларда,
Тўйхат бериб айтганида сен ҳам борардинг.
Даврасида юрагингни бўшатиб ёзган
Меҳмонларга шеърларингдан ўқиб берардинг.

Ариқларда оқаетир сув симобсимон,
Ойдинликда ялтирайди, товланар ял-ял.
Оқаетир тилла янглиг, ё кумушсимон,
Ўт-ўланлар сукутдаю жонзот бўлиб лол.

Ойни ичсанг, тонгга қадар тин-тиниқ сутдек,
Ичаверсанг, токи ундан ёришса ичинг.
Дарахтлар ҳам ича олмас сен ичганингдек,
Ичаверсанг, ой нурига тутиб ҳовучинг.

Юраверсанг, бўшаб ётган сайҳонлар оша,
Сени бунга ташлаб кетса билдирмай шамол.

Қадрдонинг ниначилар шошилганича,
Жўнаб қолса чолгусини кўтариб дарҳол.

Ялпизларнинг қулоғида шода марварид,
Кечагина осмон унга тақиб қўйгандек.
Дарахтлар япрогини бир-бир туширар,
Ичга ютган ғамларини сўйлаётгандек.

Ёргучоқда ғамни тўйиб малҳам айласанг,
Ой нурини қуйсанг озроқ, қўшилса шудринг.
Дарахтлар шивирию сой шовуллаши,
Бу ҳаётнинг аччиғин ҳам, бир татиб кўринг.

Нима қилсанг, зиёфатга келмаса ҳеч ким,
Эртагача айниб қолса бу тансиқ таом.
Дўстларинг ҳам хушламайди, тановул қилмас,
Балки, балки узр сўра, пишмаганми, хом?

Юраверсанг хаёл суриб, ҳеч ким кўрмаса,
Тунни, ойни, юлдузларни қотириб қўйсанг.
Ғам-қайғуга ўзинг ботсанг, ботмаса ҳеч ким,
Ёш гўдакдек бошқаларга жилмайиб қўйсанг.

2. ЧИСТОН

Қараб туриб ўйланаман, ғамлар ютаман,
Кўз олдимда ёқут каби айланар анор.
Сенга лойиқ эмаслигин анча кеч билдим,
Узун тунлар мижжса қоқмай тикканим қанор.

Бу ҳаётнинг чистонига жавоб ҳам мушкул,
Қийналасан, ўйланасан сочинг оқариб.
Юзларига парда тортган гам-қайгуларим,
Юрагимдан чиқиб келар тобут кўтариб.

Шу тобутга жойлаб ана сулув келиндек
Олиб ўтар севгилимни, кўз қувончимни.
Гулгун юзи порлаб мени асир айлаган,
Ҳаловатим ўғирлаган, олган тинчимни.

Қанча тунлар ёлвордим мен, кел деб чақирдим,
Тушларимда пайдо бўлиб эс-хушим олди.
Ўз-ўзимча ёқарми деб шеърлар тўқирдим,
У нозланди, у юз бурди, қайзуга солди.

Шамол бўлиб йўлларига чиқиб турардим,
Майли, фақир қулинг бўлай дердим ёлвориб.
Оёғига йиқилмоққа шайланар эдим,
Зора менга қиё боқса ҳоли ўзгариб.

У йўлини бошқа томон бурди бемалол,
Оҳ-воҳ уриб қолавердим, кўнгил ҳам бўшаб.
Дилрабога борлигимни фидо этардим,
Афсус, келмас жонимни ҳам қўйсамда тўшаб.

Бир жилмайиши, табассуми мени зор айлар,
Нима борки бисотимда бермоққа тайёр.
У тўхтамас, мен бечора алданган ошиқ,
Маликадек бевафо у, маккор ва айёр.

Ноз-карашма қилганича олислайди у,
Қўл чўзаман, қўлим етмас, этагин силкар.
У тўхтамас, қайрилиб ҳам қарамас бир бор,
У ҳурлиқо, у гулсанам, у парипайкар.

Телба каби интилганим сари қочар у,
Йўлларига кўз тикканим беҳуда бари.
Кўз олдимда жилва қилар, истиғно айлар,
Узоқлашиб бораверар етганим сари.

Энди эса шу анорга термиламан жим,
Аччиқми ё ширинми деб ўйлайман ҳануз.
У ҳурлиқо қайга кетди, борайин десам,
Изларини сунурибди фаррош каби куз.

3. ҚЎТОСЛАР

Қорли тоғлар этагида қўтослар борар,
Бораверар ёйилганча кенглик, адирга.

Оғизлардан кўпик тошар, ҳаллослаб чопар,
Қорда юрмоқ оғир, оғир, шамол ҳам бирга.

Кўз очирмас олдиндаги эсган изгирин,
Бир тарафда ҳидни олиб бўрилар увлар.
Бир тарафдан келаётир қашқирлар ўраб:
Базмларни безатар деб бундай сурувлар.

Сал орқада оқсоқланар кекса бир қўтос,
Қочмоқ истар, қоча олмас, йиртқич чанг солар.
Тишлаб тортар, тилка-пора айлар лошини,
Осмондаги гажирлар ҳам қулай пайт пойлар.

Қўтосларни ҳайдар шамол олдиға солиб,
Ўнқир-чўнқир жардан ўтар тўхтамай бирпас.
Чор тарафда хавфу хатар, таҳлика, ваҳм,
Увиллашу тиш гижери, ваҳшиёна сас.

Қорга ботар тепаликда қора қўтослар.
Қош қораяр, ҳалигача ойдан дарак йўқ.
Ййдоқ чўлдай ҳувиллайди бўм-бўш даралар,
Қор аралаш, қор аралаш, тиз санчар совуқ.

Рўпарада яна довон, музлик, шамол, қор,
Ҳаёт-мамот жанги борар, ҳалокат тайин.
Қўрқув билан забт этилмас юксак чўққини,
Қўтосларнинг шашти тушар боргани сайин.

Ҳув жарликдан чиқиб келар қашқирлар ногоҳ,
Орқароқда юра олмас қўтос қалтираб.
Бир зарбада тинчийди у, жон берар афсус,
Йиртқичларнинг даврасида осмонга қараб.

Йўл кўринмас. Қор бўрони кўпар кенгликда,
Ёввойи бир қичқириғу даҳшат ва қўрқув.
Қор бағирлаб судралади олдинга қараб
Қоронғида қўтослардан иборат сурув.

Қонсираган йиртқич гала ҳамла қилмоқчи,
Мунглиг шамол оғоҳ этар бурғуни чалиб.
Гоҳ кўринар, гоҳ йўқолар, кутилмаганда
Човут солар қўтосларга яна айланиб.

Баланд тоғлар этагида қўтослар борар,
Қор аралаш изгиринда кўзлар юмилиб.
Нигоҳларда қотиб қолган шашту шижоат,
Гоҳ юради, гоҳ йиқилар қорга кўмилиб.

4. ЎТОВ

Чўққиларнинг кийиб олган дубулгалари
Олислардан қараганда турар ярашиб.
Оппоқ соқол ҳилтирайди, таралганида
Дараларга оқиб тушар кўксидан тошиб.

Қоятошлар хаёл сурар сукутга чўмиб,
Ҳар бир қадам қўйганинда юргин сен ўйлаб.
Сулаймонтоғ бошидаги тошларга қара,
Сенга не-не ҳикоятлар беради сўйлаб.

Харсангтошдан силқиб чиққан чашма бир ҳовуч,
Қандай роҳат бориб ичсанг чанқаганинда.
Чўпон бўлиб юрсам дейсан тоғлар бағрида,
Ўтов тикиб яшасам деб ҳар борганинда.

Кечалари юлдузларга тўйиб термилсанг,
Руҳингни ҳам тонгга қадар ювиб сойларда.
Қоятошлар кафтида сен ўйланиб ётсанг,
Гўдак каби эркаланиб бундай жойларда.

Ҳар тарафдан ўраб турган ҳайбатли тоғлар,
Сенга бир не айтмоқ бўлар донишманд чолдек.
Дараларнинг тор сўқмоғи қайга йўл бошлар,
Хаёлларинг тутқич бермас учқур маролдек.

Хотирангда изтироблар қайнар булоқдек,
Кечалари оқиб ётар, сени тинч қўймас.
Қандай ширин гам-андуҳинг, ундан тотганлар
Мазасини бир умрга унута олмас.

Водий сари кўз таилайсан, ҳорғин қарайсан,
Ич-ичингда бош кўтарар оғсиз бир титроқ.
Наҳот, наҳот, темирчилар босқонларида
Ҳалигача ясаётир чалғи ва ўроқ.

Наҳот, наҳот, эр йигитлар отлар чоптириб,
Қиличларин кўкка сермаб, ойга қайрамас.
Тун қуюлар, дара йўллар қоронгиликда,
Наҳот, энди у йўлларда асло юрилмас.

Ўтов томон яқинлашар тиш қайраб довул,
Кенгликларга энтикасан ололмай нафас.
Қанча вақт ардоқлаган маънос қушчани
Ташқарига учиради бу кўкрак қафас.

Юрагининг торларини камон ипидек,
Сўнгни марта тортиб шайла отайин десанг.
Сўзларингни найза каби териб қўй қатор,
Гўрингда тинч, бежавотир ётайин десанг.





Сафо МАТЖОН

ШОИРЖАМЛИК БАДИИЙ ОЛАМИ

Улуғ ёзувчилар тарихига назар ташласак, истеъдоднинг туғилиши ҳар кимда ҳар хил кечганини кўриш мумкин.

Кичикинтойларнинг севимли шоири Турсунбой Адашбоев сўзни сўзга жуфтлаб, ўз ҳайратию бор ғайратини қоғозга тушира бошлаганида 12-13 ёшларда бўлганини соғинч билан хотирлайди.

“Камолнинг олмаси” номли илк шеърий тўплами эълон қилинганида у ҳали ТошДУ (ҳозирги Ўзбекистон Миллий университети) талабаси эди.

Тинимсиз ижодий изланишни ўзининг аъмоли деб билган шоир Москвадаги Олий Адабиёт институтида таҳсил кўриб, жаҳон болалар адабиётининг нодир намуналари билан яқиндан танишиш имконига эга бўлди. Собик иттифоқ худудидоги тенгқур болалар шоирлари ва таржимонлар билан ижодий баҳс-мунозараларда қатнашиб, тобланди.

Т.Адашбоев ижодининг етакчи хусусияти ҳақида гап кетганда, энг аввало, эришган ютуқлари билан хотиржамликка берилмаслиги, беҳаловат изланувчанлигини алоҳида тилга олиш жоиз. Негаки, айрим ижодкорлар маълум даражага эришгач, маҳоратини ошириш устида бош қотирмайди, натижада ўз-ўзини такрорлашдан нарига ўтолмай қолади. Т.Адашбоев бу йўлнинг ижодкор учун ғоятда хатарли эканини чуқур ҳис этади.

Ижодий хотиржамликка берилиш, ўз қобигидан ташқари чиқа олмаслигини бадиий маҳорат кушандаси деб билган шоир бадиий ижодда ҳам ўз эътиқодига қатъий амал қилади. Агар унинг “Камолнинг олмаси”, “Биз саёҳатчилар”, “Олатоғлиқ бўламан”, “Сурнай”, “Арслонбоб шаршараси” тўпламларига кирган беғубор болалик, Ватан, она табиат ҳақидаги талай шеърларида анъанавий тасвир услубининг улуғворлик қилиши кўзга ташланса, сўнги йилларда



эълон қилинган “Уч бақалоқ ва сирли қоғоқ”, “Орзуларим – кўш қанотим”, “Олтин ёлли тулпор”, “Латифбойнинг лофлари” каби китобларидаги аксарият асарларида ҳайрат аралаш енгил юмор ва ўйин воситасида ўзига хос эзгуликка йўғрилган ҳаёт фалсафасининг болаларбоп тилда, аммо катталарни ҳам ўйлашга ундайдиган тарзда ифодаланишини ўз устида ишлаш, тинимсиз изланишлар маҳсули, деб баҳолаш мумкин.

*Тўрғай ётар тухум босиб,
Шувоқ билан сирлашиб.
Қора кўнғиз соққа ясаб,
Дўнғага тортар тирмашиб.
Юмронқозиқ серҳадик
Иш битирар югуриб.
Суғур арча остида
Турар тасбеҳ ўгириб.
Чигирткалар қамишдан
Най ясайди – кертади.
Кўкандаги бияга
Сўна дутор чертади...*

“Толди булоқ”

Тухум босиб ётган тўрғайнинг шувоқ билан сирлашишию қора кўнғизнинг соққа ясаши, юмронқозиқнинг ҳадиксираб, аланглаб юришию суғурнинг арча остида тасбеҳ ўгириб ўтириши, чигиртканинг қамишдан най ясашию сўнанинг бияга дутор чертиши – даладашдаги табиат манзарасининг ундаги жонзотлар мисолида бадиий образли сувратлантирилиши кичик китобхон қалбида ёрқин ҳислар туғдиради, тасаввурини, онгу шуурини она табиат кўринишларига боғлайди. Катта ёшли китобхон эса ўша манзараҳолатларни неча марталаб кўрган, кузатган, гувоҳи бўлган эса-да ўз эътиборсизлигидан ҳайратга тушади. Лирик қаҳрамоннинг синчков нигоҳи, табиатга илиқ муносабати унга ҳам кўчади.

Шуниси муҳимки, ўша табиат, ўша юрт – унинг Ватани. Ўқувчида мана шундай кайфият туғдириш ундаги Ватанга муҳаббат ва садоқат туйғуларига жон бағишлайди.

“Уйимиз совуқ эди, – деб ёзади шоира Кавсар Турдиева. – Ҳали “дом” иситила бошламаганди. Кичик ўғлим эса дераза ойнасига бўёқлар билан қип-қизил қуёшнинг расмини чизибди. Нимагадир Турсунбой Адашбоевнинг “Жўнатаман қуёшни” шеъри эсимга тушди. “Жўнатаман қуёшни, мен келгуси хатимда”, деб яқунлаган шеърида Турсунбой аканинг ижодига хос бўлган психологизмлар ва миллий руҳ бўртиб кўринади.

Болалар ёзувчисининг маҳорати – бу фақатгина дунёни болалар кўзи билан кўриш ва идрок этишгина эмас, балки бу идроки кенг ўқувчилар оммасига ана шу тарзда намоён қилишдир”.

Назаримда, Т.Адашбоевнинг бадиий маҳорати ҳам айнан дунёни болалар кўзи билан кўриши, идрок этиши ва уни ўқувчига шу тарзда етказиши билан белгиланади. Боғбонларнинг дов-дарахтларнинг соч-соқолини қийиши, оқланган дарахтларнинг оппоқ пайпоқ кийиши (“Ҳашарда”), баҳорнинг кишни бурнидан тарновга осиб кўйиши (“Сумалак”), чақмоқнинг кўкда ёнғоқ чақиши (“Баҳор келгач”), Асқар тоғдан тушаётган сувнинг қояларда янчилиши, қарағайнинг кўкка санчилиши, қорли чўққининг қирғиз тумоғига ўхшатилиши (“Саричелак”), айиқнинг пиймасини ивитишию қуённинг оқ тивитдан ўзига пўстин тикиши, яшил тароқ арчаларнинг шамолнинг сочларини тарашию оқ яқтакли қайинларнинг зарбалдоқ тақиши (“Қиш”) аслида болаларча тасаввур ва идрок маҳсулидир.

Т.Адашбоевнинг болалар шоири сифатидаги ижодий такомилда фольклор асарларининг ифода услубию Қудрат Ҳикмат, Султон Жўра, Зафар Диёр сингари устозлар ибрати, жаҳон болалар адабиётининг ижодий аънаналари битмас-туганмас илҳом манбаи, тажриба мактаби вазифасини ўтайди. Шунинг учун ҳам устозларини “мени тарбиялаб вояга етказган боғбонлар”, дея эъзозлаб тилга олади, жаҳон болалар шеърияти намоёндалари ижодини эса “мен сув ичган чашмалар” дея ҳурмат билан таъкидлайди.

Инсон табиат фарзанди сифатида болалигидан бошлаб унинг сир-синоатини билишга қизиқади. Майса-кўкатлару дов-дарахтларнинг ниш уриб кўкаришидан тортиб, то югуриб-қовжираб қолгунигача бўлган даврдаги турфа ҳолатлари, умуман, қуёш, сув, тупроқ, ҳаво уйғунлигининг ўзига хос қонуниятини азалий муаммо тарзида инсониятни болалигидан қизиқтириб келади.

Қуддус Муҳаммадий ва Қудрат Ҳикматларнинг табиатдаги ана шундай сир-асрорлар тасвири билан боғлиқ ижодий аънаналарини изчил давом эттириб келаётган Турсунбой Адашбоев асарларида табиатдаги ҳар бир ҳолат-манзара мўъжизакорлик касб этади. Баҳор элчиси бўлган бойчечак ўзини офтобнинг парчаси деб билади. Куз фаслида “оқ яқтакли қайинлар” зар балдоқлар тақди, зарғалдоқлар чағчаглаб қушларга гап тайинлайди.

Шоирнинг “Соғиниш” шеърида ёмғир ёғиши манзараси ҳар нарсага қизиқувчи бола тилидан ўзгача қиёслар билан келтирилиши туфайли кичик китобхон қалбига ҳайрат туйғусини солиши табиий:

*Куни билан,
Туни билан
Ёмғир эзиб ёғади.*

*Булутларни табиат
Эринмасдан соғади.*

*Кўча-кўйлар ялтирар
Тухумдайин арчилиб.
Кўкнинг туби тешилганми,
Томчи тушар янчилиб.*

Қ.Ҳикматнинг юқорида тилга олинган “Қиш тўз-ғитар момиқ пар” шеърида қор ёғиши кишининг булут тўшагини саваши туфайли момиқ парга ўхшатилиши билан Турсунбой Адашбоевнинг “Соғиниш” шеърида ёмғир ёғиши табиатнинг булутларни соғишига ўхшатилиши ўртасида ҳам устоз-шоғирдлик адабий алоқаларининг ижобий натижасини кўриш мумкин.

Аτροφимиздаги турфа олам манзараларини беғубор болалик тасавури билан идрок этиш, ундан ўзи учун мутлақо янги бир мўъжиза кашф қилиш, энг муҳими, китобхонни ҳам шунга ишонтириш маҳоратини эгаллашда Турсунбой Адашбоев ўз эътиқодига содиқ шоғирд сифатида қалам суради. Жумладан, баҳорда ёмғирнинг ерни ийдириши, яшил чакмон кийдириши ҳақида мустақил фикрга эга лирик қаҳрамон бетизгин хаёллари билан ҳамма нарсани ҳаракатда деб билади:

*Баҳор кўйлак кийдирди,
Кўк энига булутдан...*

Турсунбой Адашбоев Султон Жўранинг қаламига мансуб “Тиниш белгиларининг мажлиси”, “Кимнинг хати чиройли?”, “Ҳарфлар паради” каби асарлардан илҳомланиб “Менинг саволим”, “Топқир бўлсанг”, “Бобо, қанча ёшдасиз?”, “Чуғурчуқ”, “Топишмоқли алифбе” каби маърифий-тарбиявий характерда қатор шеърлар яратди. Лекин уларнинг ҳеч қайсиси тақлид характерида бўлмасдан, шоирнинг кичкинтойларга айтиш зарур деб билган ўй-фикрлари, ўзига хос “ҳикмат”лари маҳсули саналади.

Болалар адабиётининг кичкинтойларни олам жумбоқлари, табиат мўъжизалари билан таништирувчилик-тарбияловчилик айнан шу ўринда кўзга ташланади.

Шоир табиатга муҳаббат ғоясини “Шанбалик” шеърида боғбонларга ҳашар йўли билан ёрдам берган болалар меҳнатини тасвирлаш орқали ифода этса, “Арқитда”да фусункор она табиатни топтаб, какликларга қирон келтирган овчига нафрат изҳор этиш йўли билан баён қилади.

“Шанбалик” шеъри боғбонларга ҳашар йўли билан ёрдам берган болалар тилидан ёзилган. Шеър қаҳрамонлари ўз меҳнатлари самарасидан мамнун. Бу мамнунлик уларнинг тасаввурларини янада бойитади. Болаларнинг кўзига боғбонларнинг дов-дарахтлардаги ортиқча шох-шаббаларни буташини соч-соқолини олишга, дарахтлар танасининг оқлангандан кейинги ҳолати оппоқ пайпоқ кийганга ўхшаб кўринади. Бу ўхшатиш шеърнинг таъсирчанлигини оширади, уни узоқ вақт эсда сақлаб қолишга ёрдам беради.

Болаларнинг олам жумбоқларини тушунишида нарса-буюмларни таққослашнинг муҳим восита бўлиши инobatга олинса, шоир келтирган ўхшатишларнинг аҳамиятини англаш қийин эмас.

Шоир “Арқитда” шеърида табиатнинг фусункор манзарасини чизади. Унинг наздида тоғдаги тинч ҳаёт табиат гўзаллигига монанд, бу гўзалликка алоҳида файз бағишлайди:

*Бурқир арча буроғи
Урмон яшил, қир яшил.
Суғур ухлар хотиржам,
Юмронқозиқ дон ташир.*

Сокин ва тинч ҳаёт какликларга отилган ўқ овозидан бузилади. Бундан фақат какликлар эмас, балки бутун табиат норози: “Тоғу тошлар асабий, арча ёнар тутақиб”.

Бизнингча, бу ерда овчини сўкиб, лаънатлаб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Кичик китобхон шусиз ҳам тоғу тошларнинг асабийлиги ва арчанинг туташидан овчининг ёвуз қилмиши тўғрисида маълум хулосага келади.

Кўринадики, шоир кичкинтойлар қалбида она юрга муҳаббат уйғотишда унинг гўзаллигини мадҳ этиш ёхуд табиий бойликларни санаш йўлидан бормайди. Аксинча, бу муқаддас туйғуни дов-дарахтларни парваришлаб яшнатишга оз бўлса ҳам ҳисса қўшган болаларга меҳри, табиат бойликларини пайхон қилган овчига нафрати орқали ташвиқ этади.

Т.Адашбоев ижодига хос хусусиятлардан бири бадиий соддалик ва қисқаликка интилиши билан белгиланади. Шоирнинг “Турист”, “Холис хизмат”, “Космонавт”, “Ўйин топмай”, “Инсоф талаб”, “Ёрдам сўраб”, “Ўлжа”, “Ким полвон?”, “Латифжоннинг лофлари”, “Аямади мўйлабин”, “Буғдой бошоғи”, “Оқ ёл”, “Олтин ёлли тулпор қиссаси” каби кўплаб асарлари бунинг ёрқин далилидир. Жумладан, “Турист” шеърда ўргимчакни сафар халта орқалаган туристга ўхшатиш орқали кўз ўнгимизда ҳаммага таниш жонли манзара-ни суратлантиради.

*Сафар халта орқалаган туристдек,
Дор катаги асфальт йўлдан дурустдек
Зир йўрғалар ўргимчак,
Ғир йўрғалар ўргимчак.*

Ўргимчак – турки совуқ ҳашарот. У бехос кўзи тушган ҳар қандай кишини сескантиради. Шоир шеърнинг иккинчи тўртлигида ўргимчакнинг ҳаёт тарзига ишора қилиш билан кичик китобхоннинг у ҳақдаги дастлабки нохуш тасаввурини ўзгартиради:

*Тўр халтага пашша, чивин жойланиб,
Ўзи чизган “ер шар”ни айланиб,
Зир юғурар ўргимчак,
Ғир юғурар ўргимчак.*

Бу ерда ўргимчак тўқиган тўрнинг Ер шарига ўхшатилиши шеърнинг образлилигини янада оширади. Ҳар иккала тўртликнинг охири мисраларидаги (“Зир юғурар ўргимчак”) оҳангдорлик, қисқалик, образлилиқ кўз ўнгимизда ўргимчакнинг чолиб юрган ҳолатини кўзгудагидек аниқ гавдалантиради.

Ифоданинг қисқа ва нафислиги жиҳатидан ажралиб турадиган “Холис хизмат” шеърига асос бўлган материал бутун бошли бир эртақ бўлиши мумкин.

Қари эчкини кана босди. У йўқлағувчи ҳеч кими бўлмаганлигидан Чуғурчуққа бориб, канасини териб қўйишини илтимос қилади. Чуғурчуқ Эчкининг илтимос

сини бажаради-ю, хизмат ҳақиға келтирган оқ тивитни қайтариб юборади. Эчки энди туёқларидан андоза олиб, ўша тивитдан тўртта қўлқоп тўқийди. Чуғурчуқ қўлқопларнинг у ёқ-бу ёғини кўздан кечириб, болаларимга ин бўлар дея олиб қолади ва Эчкига раҳмат айтади.

Бор-йўғи ўн икки мисралик бу шеърдаги қўлқоп деталли шоирнинг муҳим топилмасидир. Эчкининг туёқларидан андоза олиб тўқиган қўлқопи, табиийки, чуғурчуқ инини эслатади. Қўлқоп билан ин ўртасидаги бундай ўхшашлик асарни ҳаётга янада яқинлаштиради.

Айтиш жоизки, болалар адабиётининг тарбиявий моҳиятини бир ёқлама тушунган талай ёзувчилар ижодида панд-насихат алоҳида ўрин тутади.

Т.Адашбоев ижодининг ютуғини таъминлаган омиллардан бири панд-насихатга йўл қўймаслик, аксинча болаларнинг бетизгин хаёлларига озиқ берувчи, тасаввурларини бойитувчи асарлар билан белгиланади десак хато бўлмайди.

Бугунги болалар шеърининг етакчи дарғаларидан Турсунбой Адашбоев нафақат шеърини ижоди, балки Рустам Назар, Эрпўлат Бахт, Зафар Исомиддин, Содикжон Иноятов, Дилмурод Жаббор, Худойберди Комилов, Маъмур Қаҳҳор, Қўзи Исмоил, Нурилло Остон каби кенжа авлод болалар шоирларининг ғамхўр маслаҳатгўйи сифатида ҳам талай ибратли ишларни амалга оширмақда. Уларнинг янги китобларига вақтли матбуот саҳифаларида тегишли муносабат қилдиради, лозим топганларига хат билан мурожаат қилиб, кичкинтойларни алдамасликка даъват этади.

Жаҳон болалар шеърининг талай намуналари Т.Адашбоев таржимасида кенг китобхонлар оmmasининг адабий мулкига айланган. Уларнинг ичида К.Чуковскийнинг “Ювин, дўмбоғим”, “Мойдодир”, С.Маршакнинг “Аҳмоқ сичқонча ҳақида эртақ”, “Тен-так овчи”, “Доно сичқон ҳақида эртақ”, С.Аксёновнинг “Сехрли қизил гул”, В.Берестевнинг “Кўлмақдаги суратлар”, “Ўқишни билсанг ўзинг”, Б.Заходернинг “Самовар”, “Бўри мақтаса...”, Н.Думбадзенин “Кетини”, “Игна”, Овсей Дризнинг “Кутилмаган ҳодиса”, В.Даньонинг “Қорбобо бўлсам агар”, Ян Бжехванинг “Тухум ва товуқ”, “Туз ҳақида эртақ”, Уолтер Деламернинг “Пат сақланар ёстиқда”, “Бекинмачок” каби асарлари бор.

Таржимоннинг маҳорати шундаки, агар унинг номи ёзилмаса, кичик китобхон дабдурустан асарнинг таржима эканлигига ишонмайди. Овчининг ўзига милтиқ ўқталишдек даҳшатли ҳолга етти пуштининг дуч келганлиги юзасидан Бурганин иқрор-эътирофи шеърга миллий руҳ бағишлайди. Натижада аслият билан таржима ўртасидаги чегара барҳам топади.

Т.Адашбоев ижодини кузатган зукко китобхон унинг учун она табиат битмас-туганмас илҳом манбаи бўлиб, табиатдаги жонли ва жонсиз жамики мавжудотга тегишли ҳар бир ҳолат, манзара туйғули болаларча ҳайратларга чўмган ижодкор тасаввурда ўзгача бир олам яралганига гувоҳ бўлади. Муҳими, шоир хаёлотда яралган ана шу бадиий олам бошқаларни ҳам бефарқ қолдирмайди.





Юсуф ХУДОЙҚУЛ

Кўнглимиз кўнгилдан истади малҳам

БЎЛМАС

Жон оларга сендек офати жон бўлмас,
Жон тутарга мен киби нотавон бўлмас.

Бургут урармиш тўш чўнг қояга, ҳаргиз,
Ки дардин англарга қояда жон бўлмас.

Чархи бибурд рафторига ошуфта сен,
Не тонг, шиқ аҳлига ёрсиз ватан бўлмас.

Майли сен қоя бўл, бургутдек урай тўш,
Деса десунлар Юсуфдек нодон бўлмас.

Капалакка ўхшайди кунлар,
Ҳеч юракка тутқич бермайди.
Майсаларга чўкади тунлар,
Қонлар сокин, кўпчиб урмайди,
Ана кўклам, бўй чўзди яна,
Куйлаяпти боғда заргалдоқ.
Наҳот ҳаёт қиз янозига
Кўниб олган битта қизгалдоқ?
Юрагимга сизмаяпти шеър,
Улкан тоғлар кифтимда гўё...

* * *

ЭВРИЛИШ

Юрагимга сизмаяпти шеър,
Улкан тоғлар кифтимда гўё.
Ҳаёт энди этади таҳқир,
Бир каромат кўрсатар дунё.
Шу жуссага шунчалик таишвиш,
Ўйлаяпман, фикрларим сушт.
Билмадим, бари бекорчи юмуш,
Юрагимга ўзинг бўйла, дўст.
Кел, шаробни кўрайлик баҳам,
Тоғлар гариб осмон олдиди.
Ўртамизда мўъжаз сойлик ҳам
Бир пиёла шароб қолди-да...



Кўнглимиз кўнгилдан истади малҳам,
Кўринди хаслар ҳам атиргул мисол.
Лойиқми нолойиқ, биз билмасак ҳам,
Сизни тушида кўриш келмади малол.
Кўнглимиз кўнгилдан истади жавоб,
Саболар дил силар бетиним, беун.
Кунлар ўтаверди, келтирдик савоб,
Кафтингизга қалбин тутганча бу кун.
Кўнглимиз кўнгилдан истади юпанч,
Келавердик мана сизга интилиб.
Сизнинг кўчангиз музлаган, сирпанч,
Тойринсак кетади юрак ситилиб.
Кўнглимиз кўнгилдан барибир шодон,
Ахир тинглаяпсиз гапларимиз жим.
Сўзимиз тарашлаб ололсак обдан,
Бизники бўласиз бир куни, гулим.



**ОЗОРА ЖОННИ
НАЙЛАЙИН**
(туркумдан)

Осмон олти, ер етти,
Саногига етмадим.
Узун сочли қиз кетди,
Мен эргашиб кетмадим.

Лой сувоқли супада
Кечалар тўлгонганим.
Қовунзорда, қапада
Ёр қучиб уйгонганим.

Ариқ суви оқизик,
Оқди жажжжи кемачам.
Ортида қолса чўзик,
Қаерда қўлим чечам.

II

Пода қайтар, қўлда таёқ,
Мол ҳайдаган ўспирин.
Қишлоқ йўли ёлғиз оёқ,
Йўлдан олмайди кўзин.

Чақнагандек мисли чақин
Тонг юлдузи чўғланиб –
Тишлаганча зулфин учин
Келар бир қиз тўлғониб.

Пода қайтар, чанг-тўзонни
Кўтарганча фалакка.
Ишиқ ўқийди шом азонин
Тўзон ичинда якка.

Чолдевордан бўйлаб кампир
Қичқиради “хош-хош”лаб.
Қирқ кокилни ола сигир
Кетар ортидан бошлаб.

Ёр юрагин ола кетган
Ола сигир, шошмай тур!
Лаъли лабдан сабо ўпган,
Эрта келсин, унда кўр!

III

Тун сиёҳ, қошинг сиёҳ,
Дил-бағир тошинг сиёҳ.

Ул қаролиқ ичра мен,
Жоним талошинг сиёҳ.

Ишиқ домани қон-қон,
Оҳ чеккан садарайхон.
Ишиқ яктагин барини
Юлди ул, оҳ Бекажон.

Тун сиёҳ, сочинг сиёҳ,
Зулфи қийғочинг сиёҳ.
Сочингга дилим боғлаб,
Олган оғочинг сиёҳ.

Тола соч арқон-арқон,
Ёр сиёҳ тун ичра хон.
Ой юзин соч-ла ёпиб,
Суйдим дегани ёлгон.

Тун сиёҳ, қошинг сиёҳ,
Дил-бағир тошинг сиёҳ.
Ул қаролиқ ичра мен,
Жоним талошинг сиёҳ.

АЛДАНДИ ДИЛ, АЛДАНДИ ДИЛ

Бир қаро қошга бу кун, алданди дил, алданди дил,
Ул нозик ёшга бу кун, алданди дил, алданди дил.

Ой юзин чиммат аро беркитди мен девонадан,
Тун ичинда кун бакун, алданди дил, алданди дил.

Кўргали рухсорини ёр қўлбасин тутдим макон,
Сорғариб кунпая кун, алданди дил, алданди дил.

Оразни ишиқин ўт солди жонима минг ситам,
Дил ўртанар топмай якун, алданди дил, алданди дил.

Воҳ, дедим мен, раҳм этмади, кимда бор бундай мақом?
Ул паривашга не кун, алданди дил, алданди дил.

Кечмоқ устаб ишиқидин мен, тарк айладим ёр қўлбасин,
Воажабким, билдим шу кун, алданди дил, алданди дил.





Гулрух ЁРМАТОВА



ТУМАН ОРТИДАГИ МАНЗИЛЛАР

Ҳикоялар



Аёл ҳовли адоғидаги омборга кирди-да нима қилсамикин, дегандек узун-узун ёғоч ходалар устига пала-партиш тахлаб ташланган бири яримроқ, бири тўлароқ қопларга аланглади. Сўнг қидирганини топди шекилли, бўғзига ола-була ип боғланган қопни инқиллаб-синқиллаб пастга туширди. Қоп тупроқ ерга гуп этиб тушди-ю, ҳаммаёқ чангиб кетди. Аёлнинг рўмолидан чиқиб турган жингалак сочлари ва сийрак киприкларига оппоқ чанг кўнди. Чанг бурнига ҳам кирди шекилли, аёл қаттиқ аксириб юборди. Шу пайт эшикда кимдир пайдо бўлди-ю, шусиз ҳам нимқоронғи омбор ғира-шира бўлиб қолди. Бундан норозиланган аёл бурилиб ортига қаради.

– Ҳа, сенмидинг? – деди остонада турган етти-саккиз ёшлардаги ўғлини кўриб. – Қоч, соя қилма, – деди сўнг уни жеркиброқ.

– Нима қилаяпсиз, ая? – деди бола ичкарига кириб бурчакка тиқиларкан.

– Бозорга опчиқаман.

Боланинг кўзлари яшнаб кетди. Демак, аяси нимадир сотиш учун бозорга отланаяпти. Астойдил уринса у ҳам бориши мумкин.

– Менам борай, – деди у ялинчоқ овозда.

– Мен ўйнагани кетаяпман-да, сен қуруқ қоласан, – деди аёлнинг бир оз жаҳли чиқиб. – Майиз сотиб сенга этикча олиб келаман.

– Менам бораман, – қайсарлик қилди болақай.

– Йўқ, сени олиб боролмайман. Бозорда адашиб қоласан. Одам тиқилинч.

Ҳақиқатдан ҳам бугун якшанба. Одам кўплигидан бозорда юриб бўлмайди. Бола етаклаб юришни-ку, айтмаса ҳам бўлади. Шу боис ўғлига билдирмай дарвозадан чиқиб кетишни мўлжаллаганди. Аммо бўлмади. Онаси эшикка чиқса чиқиб, кирса кириб юрган ўғли барибир сезиб қолди. Энди уни чалғитиш даргумон. Шу боис хархаша қилмасин, дея ўзини қаттиқ жаҳли чиққандек кўрсатишга уриниб, қовоқ уюб олди. Аммо онасининг кўнгилчанлигини билган болага бу чивин чаққанчалик ҳам таъсир қилмади.

– Аяжо-он, – деди йиғламоққа шайланиб. Аёл ўзини эшитмаганга олиб, ердаги қопнинг оғзини очишга уринди. Аммо ҳар қанча уринмасин, қаттиқ қилиб тугулган қопнинг оғзи очилай демасди.

– Ҳаҳ, момонгам қирқ тугун қилган эканда, – деди ипни тиши билан ечишга уриниб. Ниҳоят, тугун ечилди. Аёл қопнинг оғзини очиб, қурт тушмабдимикин, дегандек катта-катта қора майизларни кафтига олиб ёруққа тутди. Сўнг кўнгли тўлди шекилли, латтадан тикилган иккита сеткага қопдаги майиздан ҳовучлаб-ҳовучлаб сола бошлади. Нимадир қилиб бўлса-да онасини

кўндиришга уринаётган болакай югуриб келиб, сеткани ушлаб турди. Унинг хатти-ҳаракатидан аёлнинг кулгиси қистади. Ҳа, айёрча, деб кўйди ичида меҳри товланиб.

Она-бола иккита сетка кўтариб, уйдан чиқишганда эрталабдан буён сим-сим ёғаётган ёмғир бирдан кучайиб, тунука томларни тақирлата бошлади.

– Бекор эргашдинг-да, – деди аёл боласини койиб. – Ёмғирда ивиб кетасан энди.

Бола қадамни жадаллатди.

– Югурақол, – деди онаси унинг уст-боши шалабо бўлишидан хавотирланиб. – Астановкага кириб турсанг, эгинг ҳўл бўлмайди.

Бола шуни кутиб тургандек, лойшанг кўча бўйлаб шаталоқ отганча югуриб кетди. Ёмғирга бўккан тупроқ йўл тиззагача лой эди. Болакайнинг орқаси йиртиқ резина этикчасидан сачраётган лой унинг елкаларигача сачраб кетди.

– Бекор югур дебман, – деди аёл унинг ортидан афсус билан бош чайқаркан. – Бу аҳволда шаҳарда қандай олиб юраман?

Ҳарсиллай-ҳарсиллай бекатга чиқиб борса, у ерда ҳам одам гавжум экан. Биров ўзидек сетка кўтариб олган, яна биров қоп орқалаб турибди. Ҳамма бозорга нимадир сотиб, рўзгорга ул-бул олиб келиш илинжида осмондан ёмғир челақлаб қуяётган бўлса-да йўлга отланган. Аёл у ердагиларга эшитилар-эшитилмас салом бериб, бекатнинг бир бурчагига ўтди. Сўнг бекат устидаги қийшиқ тарновдан шариллаб оқаётган сувга кўлини тутиб турган ўғлини имлаб чақирди.

– Нима дейсиз? – деди бола севимли машғулоти-дан чалғитгани учун онасидан норози бўлиб. Аёл катта-катта гулли қизил чопони чўнтагидан рўмолча олди-да, боланинг усти бошига сачраган лойни арта бошлади. Шу пайт узоқдан қишлоқда қатнайдиган сариқ автобуснинг тумшуғи кўринди. Ҳамма гурр, этиб бекатдан ташқарига чиқди.

– Югур, – деди аёл шоша-пиша ердаги сеткани кўтараркан ўғлини ҳовлиқтириб. Бола пружинадан отилган коптокдек бекатдан отилиб чиқди. Шу ҳамона автобуснинг асфальт йўлда чийиллаб тўхтагани эшитилди. Патак сочли шофёр қаттиқ сўкинди.

– Кимнинг боласи бу? – деди сўнг шанғиллаб. Аёлнинг дами ичига тушиб кетди. Қишлоқдошлари олдида изза бўлганидан икки юзи қип-қизариб кетди.

– Бола-да, бола, – дейишди автобусга чиқишга уринаётган қишлоқдошлари унинг аҳволига эътибор бермай. Аёл туртина-суртина автобусга чиқиб олди. Ойна олдидаги ўриндиққа ўтириб олган бола эса ўзида йўқ шод эди. Ҳозиргина автобуснинг тагига кириб кетиши мумкинлигини ҳам эсидан чиқариб юборганди.

Автобус лиқ тўла одам бўлса-да, ҳар бекатда тўхтаб, камиде етти-саккизта одам урҳо-ур қилиб унга чиқиб олишарди. Кимдир шофёрни инсофсизликда, беш кўлини оғзига тикқанликда айбласа, яна кимдир кўра-била туриб ўзини автобусга ураётган одамларни ёмонларди.

Эрталаб кун совуқлигидан қат-қат кийиниб олган аёлнинг иссиқдан нафаси қайта бошлади. Пахтали чопонининг тугмаларини ечиб ташлаган бўлса-да барибир ҳаво етишмаётгандек эди.

– Ая, исиб кетдим, – деди ойнага ёпишиб қолган ўғли ҳам аранг онасига ўгирилиб.

– Бирпас чидаб тур, ўғлим. Оз қолди.

Автобус бир соатдан кўпроқ ҳомиладор хотиндек аста-секин ўрмалай-ўрмалай шаҳарга етиб келди. Икки томондаги эшик шарақлаб очилиши билан ҳамма худди қамоқдан озод бўлган маҳбуслардек тапур-тупур қилиб ташқарига интилишди. Аёл ҳам сирғана-сирғана аранг автобусдан тушди.

– Этагимдан маҳкам ушлаб ол. Адашиб кетасан, – деди ўғлига. Сўнг иккита сеткасини кўтарганча қийшайиб, бозор томон йўл олди. Аммо энди бозор дарвозасига етганди ҳамки, кимдир енгидан тортгандек бўлди. Қўлидаги оғир юк ва боласининг этагидан тортқилаши ҳам оғирлик қилаётган аёлга бу тортқилаш ўлганнинг устига тепгандек бўлиб, ёнбошига норозиланиб қаради. Қараса баланд бўйли, шопмўйлов бир киши экан.

– Ҳа? – деди аёл ҳайрон бўлиб.

– Нима олиб келаяпсиз? – шопмўйлов аёлнинг сеткасига ишора қилди.

– Майиз, – деди аёл нима ишингиз бор, дегандек жаҳли чиқиб.

– Қанақа майиз?

Аёл унинг саволига жавоб бермай олдинга интилди.

– Тўхтанг, тўхтасангиз-чи, – деди шопмўйлов унинг ортидан соядек эргашиб. – Савдомиз пишса майизингизни кўтара оламан, ахир.

Аёлнинг бир кўнгли тўхтасамми, ҳам деди, аммо эркакнинг олма-кесак териби турган кўзларидан кўрқди шекилли, яна олдинга талпинди. Лекин эркак ҳам шилмишиқлардан экан. Гапира-гапира аёлнинг ортидан эргашди:

– Бозорга олиб кирсангиз жой пули тўлайсиз – бир, тарозига пул берасиз – икки. То майдалаб сотгунингизча қорнингиз ҳам очади, болангиз ҳам чидамайди. Обед қиласиз – уч. Қилган фойдангиз шу харажатлар учун кетадими – кетади.

Аёл таққа тўхтади-да, кўлини узиб юборай деб турган сеткасини ерга қўйиб, чуқур нафас олди.

– Нима қил, дейсиз? – деди сўнг эркакка ўгирилиб.

– Нима дердим, кўтара беринг, кутилингиз.

Аёлнинг иккиланаётганлигини кўриб, эркак энгашганча унинг сеткасини ковлаштира бошлади.

– Соякими? – деди сўнг бир ҳовуч майизни кафтида эзгилаб, думчасидан тозаларкан.

– Кўриниб турибди-ку.

Эркак оғзини катта очди-да, ҳовучидаги майизни худди нос отгандек оғзига солди. Сўнг таъмини билмоқчи бўлгандек узоқ кавшанди. Ўзича нималарнидир чамалади.

– Қанча дейсиз? – деди аёлга синчков нигоҳларини тикиб. Аёл иккиланди.

– Билмасам, – деди елкаларини қисиб. – Бозорда қанча бўлса шу-да.

– Бозорни қўйинг, ўзингизни мўлжалингизни айтинг.

– Бу йил бозорга майиз биринчи олиб келишим. Қанчалигини билмасам. Шунинг учун бозорни кўрай девдим-да.

Шопмўйловнинг кўзлари ғалати ялтиллаб кетди.

– Бозорда бу майизингизни минг сўмга ҳам олмайд.

– Йўғ-э, шунча арзонми?

– Ҳали хабарингиз йўқ-да, бу йил майиз жуда тўқилди.

Аёл нима қилсамикин, дегандек бесаранжомланиб ён-атрофга олазарақ боқди.

– Бекор олиб келибман, – деди сўнг эшитилар-эшитилмас. Ва энгашиб яна сеткасини кўтармоқчи бўлди.

– Ҳа, нима қилдингиз? – деди шопмўйлов сетка бандидан тутиб.

– Бозорга борай-чи.

– Ий, қўйинг шу бозорни. Мен Тошкентга юк олиб кетаман. Шунинг учун нархини келишсак бозордан мундайроқ қилиб беришим мумкин. Болангизга раҳмим келаяпти. Совуқдан кўкариб кетибди бечора. Уст-боши ҳам абгор экан. Шунга бирор нарса олиб бераман, деб келгансиз-да.

– Ҳа, шундай, – аёл бурилиб ўғлига қаради. Ростдан ҳам ўғлининг ияги қалтираб турар, онасининг узоқ ушланиб қолганлигидан тоқати-тоқ бўлган шекилли, қоп-қора кўзлари тўла жикқа ёш эди.

– Эй, опа, менам етим ўсганман, – аёлнинг иккиланаётганлигидан фойдаланган эркак баттар суҳбатга кўр берди. – Шунинг учун етимларни раҳмини егим келади.

Унинг гапидан аёл сесканиб кетди.

– Болам етим эмас, – деди кескин. Аммо ичида “қаердан билақолдийкин қирилгур” дея ўйлади. Тўғри, эри ташлаб кетган бўлса-да, аммо ўлган эмас. Лекин болам барибир тирик етим-да, дея ҳафсаласи пир бўлди яна.

– Нима қилдингиз, берасизми? – деди эркак бояги гапидан мулзам бўлганидан гапни бошқа ёққа буриб.

– Билмасам.

– Эй, нимани биласиз ўзи? Эрим бор дейсиз, бор бўлса ўзи келмайдими бозорга? Шундай аёлни кўчага чиқариб қўядими? – шопмўйлов аёлни авраш учун атай унинг кўнглини юмшатадиган гаплардан гапирди. Ахийри аёл ён берди. Шопмўйлов кўнжидан узунчоқ тарози чиқарди-да, икки сетка майизни шарт-шурт тортиб, ўзининг қолига жойлай бошлади. Аёл ҳайрон бўлди. Майизи мўлжалидан анча кам эди.

– Менимча нотўғри тортингиз-ов, – деди бир оз иккиланиб.

– Нега? – ҳайрон бўлди эркак.

– Уйда палла тарозига тортиганимда бунча эмасди-да.

– Палла тарозингиз анави саюз давридаги тарозиданми?

– Ҳа, ўша-ўша, – деди аёл ҳовлиқиб.

Эркакнинг юзи ёришиб кетди.

– Эй, у ёлғон тарози-ку.

– Ахир российский тарози алдамайди дейишадими-ку.

– Ўша алдасин-да, опа. Россия бизни етмиш йил алдади-ку, тарозиси алдамайдими?

– Ҳа, шундайми? – деди аёл дами чиққан коптокдек шалвираб. Аммо дили қаттиқ хижил бўла бошлади. У то ўйлайман дегунча эркак арзимаган пулни қўлига тутқазди-да, қопини орқалаб кўздан ғойиб бўлди. Аёл

пулни санаб кўрди. Чангалидаги пул ҳеч нарсага арзимаслигидан юраги зил кетди. Ўғлига қаради. Ўзига умидвор термилиб турган боласининг нигоҳларига дош беролмади. Шугинага этикча олиб бераманми, девдим деди юраги ситилиб. Негадир боласининг олдидан ўзини гуноҳкор сизди.

– Юр, кетдик, – деди унга титроқ кўллари чўзиб.

Ўғлининг муздек кафтчаси дилига қувват бағишлагандек бўлди.

– Ая, шашлик оберасиз-а? – деди болакай ирғишлаб.

– Майли, ўғлим.

– Шаҳарам айлантисиз-а?

– Ҳа.

Бозор дарвозасидан киришаркан бир-икки киши она-болага бошдан-оёқ ғалати қараб қўйгандек бўлишди. Шундагина аёл уст-бошига эътибор берди. Боласиниям, ўзиниям оёғи тўпифигача лой эди. Аёл шоша-пиша боласини судраб бўтана сув оқаётган ариқча олди олиб борди. Сўнг энгашганча калишини ва боласининг этикчасини ҳафсала билан ювди. Совуқдан бармоқлари қизариб кетди. Куф-куфлаб қўлини иситгач яна йўлга тушишди.

Аёл боласининг кўнгли учун дўконларни айланди, унга бўладиган этикчаларнинг нархини сўради. Қайси этикчани ушламасин, ўғли ая шу бўлади, шуни оббарақолинг, дерди кўзлари чарақлаб. Аммо аёлнинг қўлидаги пулга бундай этикчаларнинг бир пойини ҳам бермасди.

– Ҳа, кўшни? – деди кимдир навбатдаги дўкондан чиқиб кетишаётганда енгидан тортиб. Аёл ортига бурилиб қўшниси Хадичани кўрди. Юзи ёришиб у билан кўришди.

– Бозорга келувдингизми? – деди қўшниси.

– Ҳа, майиз олиб келувдим.

– Неча пулдан сотдингиз?

– Минг сўмдан.

– Ия, нега? Қанақа майиз опкелувдингиз?

– Сояки.

– Нега арзон сотдингиз? Бозорда сояки майизлар беш-олти мингдан-ку.

Аёлнинг юраги шув этди.

– Йўғ-э, – деди аранг шивирлаб.

– Қаерда сотдингиз ўзи?

– Бозор ташқарисида.

– Боплабсиз унда. Шунча меҳнатингизни кўкка со-вурибсиз.

Қўшниси яна нималар деди, кимларни қарғади – аёл билмайди. Қулоқлари остида фақат бояги эркакнинг мен ҳам етим ўсганман, етимларнинг раҳмини еб юраман, деган сўзлари тинмай жарангларди.

– Етимларнинг раҳмини эмас, ҳақини еб ўрганган экан, – деди аёлнинг лаблари аранг қимирлаб.

– А? Бир нима дедингизми? – деди қўшниси ҳайрон бўлиб. Аёл унга бир муддат тикилиб турди-да, сўнг ўғлининг қўлидан чангаллаганча шитоб билан юриб кетди. Йўлма-йўл кетаркан, елкалари силкиниб, кўз ёшлари юзини ювиб борди. Унинг ёнида чопқиллаб кетаётган бола эса онасининг нега йиғлаётганлигини тушунмасди.



ОФАТ

Кеч куз ўзининг сарғиш этакларини тоғ ён-бағирларидан буткул йиғиб улгурмай кун сайин қўли баланд келаётган қиш бирдан қутуриб кетди. Ҳали қиличининг дамини кўрсатишга фурсати етса-да, кекса тоғларга важоҳатини кўрсатиб қўймоқчидек шамол ва бўрон аралаш уларнинг виқорли бошлари узра қор пуркай бошлади. Бундай телба қишларнинг кўпини кўрган оқсоқол тоғлар эса уни писанд этмагандек мағрур кўкрак керганча жим қараб туришарди. Сурувни қишлоққа эндиришга улгурмаган Бекмурод қишнинг жуда эрта қилич қайраб қолганидан гоҳ жаҳлланар, гоҳ ўзини боқибеғамликда айблаб, чалма билан ўралган усти очиқ кўрада қунишиб ўтирган сурувидан тез-тез хабар оларди. Ана, кечагина яйловда жингалак жунлари ялтираб, диркиллаб юрган янги туғилган кўзичалар совуқдан карахт бўлган оёқларини ерга босолмай, бағрини нам ерга қўйганча ётиб олишди. Бир кеча шундай ётса улардан айрилиши аниқ.

– Боймурод, – деди у ўтов олдида қўлини куҳқулаб гулхан ёқаётган ўғлига.

– Ҳа, – ўғли намиққан хас-хашакдан бўралаётган тутундан ёшланган кўзларини ишқай-ишқай отасига қаради.

– Бери кел!

Боймурод эғнидаги пахтали чопонининг енгига қўлини тикиб, қунишганча отасининг олдига югуриб келди.

– Нима дейсиз?

– Тўқлиларни ўтовга олиб кирамиз.

“Ҳаммаси сиғмайди-ку” дегандек ўғли отасига ҳайрон боқди. Аммо отаси ҳозир унинг нигоҳидан маъно уқадиган аҳволда эмасди. Шу боис чопонининг барини қайирди-да, тўқличаларни икки қўллаб қучоқлаганча ўтовга олиб кира бошлади.

– Қишлоққа энсак-чи, ота, – деди ўғли унга ёрдамлашаркан.

– Улгурмаймиз, ҳадемай ер яхлайди. Қўй нозик жонивор. Йиқилса қайтиб турмайди.

Боймурод ўтовдаги бор тўшанчиларни бир бурчакка йиғиб ташлаб, кўзичоқлар учун кенгроқ жой ҳозирлади. Ҳарқалай изғириндан пана бўлган тўқличаларга бир пасда жон кириб қолди. Ҳаял ўтмай дикирлашиб, ўйноқлашиб ўтовни бошларига кўтара бошлашди.

– Ҳа, жониворлар-а, – деди Бекмурод ўтовнинг бир бурчагига омонатгина ёнбошларкан, тўқличаларга қараб завқланиб. Ўтов ичи унчалик иссиқ бўлмаса-да, ҳар ҳолда шамол ва аччиқ изғириндан анча пана эди. Ташқарида эса ҳамон бўрон чийиллар, шамол ўтовнинг кигиз эшигини кема елканидек шишириб, ичкарига итарарди.

– Ота, қўйлар ҳуркиб кўра деворига сапчишаяпти! – деди ташқаридан ҳовлиқиб кирган ўғли. Бекмурод ирғиб ўрнидан турди.

– Нега сапчийди? Олапар борми? – деди қозикқа илинган қамчисини шоша-пиша оларкан ташқарига отилди. Аммо ташқарига чиқиши ҳамон ўтов олдида думини қисиб ўтирган олапар ундан нажот истагандек оёғига суйкалди. Итининг қўрқоқлигидан Бекмуроднинг жаҳли чиқиб кетди.

– Ҳе, ўл! – дея аямай бошига қамчи солди. Олапар вангиллаганча ўтов орқасига ўтиб кетди. Унинг қилиғидан Бекмуроднинг баттар ҳайрати ошди.

Нимадан кўрқдийкин бу? Наҳотки, сурувга бўри оралаган бўлса? Йўғ-э, ҳозир чилла даври эмас. Бундай пайтда бўри кўрага доримайди. Оғзи боғлиқ бўлади дейишармиди-ей, ота-боболари. Агар бўри оралаган бўлса ҳам ити бўриларни писанд этмасди-ку. Нима жин урдийкин уни? Ўтган йили катта арлон бўрининг кекирдагини узиб ташлаган олапари шуми? Бекмурод ҳайрон бўла-бўла қўл чироғини сурувга қаратди. Бир-бирининг устига чиққудек бўлиб бурчакка қисиниб олган қўйлар кўрқувданми ёки совуқдан дир-дир титраганча нажот истаб туришарди. Бекмурод кўра эшигини очиб ичкарига кириши ҳамон сурув гурр этиб, баттар ҳуркиб кетди. Чироқ ёруғида кўзи машина фараларидек ялт-юлт қилаётган қўйлар ўзларини дуч келган томонга уришиб, бағиллай бошлашди. Бекмурод ажабланиб кўра эшигидан чиқди. Ва ташқаридаги харсангга ўтириб, бир оз уларни кузатди. Бу пайтда бўрон сап секинлашган, майдалаб шиддат билан ёғаётган қор аллақачон ён-атрофни оқартиришга улгурганди.

– Олапар нега бундай қилади? – деди Бекмурод ўғлига.

– Билмасам, бўрининг дарагини сезган кўринади.

– Бўридан кўрқмасди-ку.

– Беш-ўнта бўлса-чи?

– Оғзингдан ел учирсин-ей. Ҳали бўрилар очликдан изғийдиган палла эмас-ку.

– Ота, эртага қишлоққа энамизми?

– Тонг отсин-чи, кўрармиз.

Бекмурод кўзларини бир нуқтага тикканча узоқ жим қолди. Бир оз тинчиб қолган сурув эса ҳурпайган юнгига қўнган қорни силкий-силкий, сувдан шилта бўлган ерга чўккалаб олди. Совуқ суяк-суягидан ўтди шекилли, Боймурод кирза этикли оёғини бир-бирига уриб исинишга тушди. Охири бўлмади:

– Ота, ўтовга кираверсам бўладими? – деди бир оз ийманиб. Отаси бир сўз демади. Чунки у ўғлининг гапини эшитмаганди. Боймурод ўтовга кириб кетаверсамми ҳам деди. Аммо ҳамон забун ҳолда ўтирган отасига раҳми келди.

– Заҳга ўтирманг, ота, – деди унинг олдига бориб.

– А? Ҳа-я, – отаси гарангсиб ўрнидан турди-да, кўрага яна бир қур назар ташлади.

– Энди нима қиламиз? – деди сўнг ўзига-ўзи гапиргандек. Шу пайт жуда олис-олислардан жондорнинг улигани эшитилди. Бекмурод бирдан сергак тортди.

– Бўримми? – деди хавотирланиб. Ўғлининг ҳа, дейишга юраги дов бермади.

– Қишлоққа тезроқ эниш керак, – деди отасининг саволига жавобан.

Ярим кечагача бўралашиб ёққан қор тонгга яқин таққа тўхтади. Осмонда булутлар бир оз сийраклашди-ю, сўнг қора матога маржон таққандек чарақлаб сон-саноксиз юлдузлар пайдо бўлди. Ҳаво бирдан очилиб кетганлиги боис изғиринли шамол турди. Ёмғир ва қор сувига бўккан ер ойна мисол ялтираб яхлади.

– Боймурод, тур ўғлим. Худо урди бизни. Ҳаво очилиб кетибди. Сурув ўпкасидан айрилади чоғи.

Ота-бола олдинма-кейин кўра томон юришди. Бурнидан сув оқиб, пишқириб қолган кўйларнинг ҳўл юнглари совуқдан тахтадек музлаб қолганди. Бекмурод бора солиб кўра эшигини очиб юборди. Аммо сурув қимир этмади. Боймурод чўх-чўхлаб уларни кўрадан чиқаришга уринди. Оқсай-оқсай кўрадан чиққан сурув харсанглар панасида диккайиб турган хас-хашакларни эринчоқлик билан чимдий бошлади. Ҳаял ўтмай осмонга зар кокилли куёш чиқди. Оплоқ қор билан қопланган яйловлар узра тилла тангга сочилгандек бўлди.

– Энди қишлоққа энамизми? – деди Боймурод отасига умидвор термилиб.

– Бир оз кун майинлашсин. Тушга яқин энармиз.

Боймуроднинг назарида отаси яна боқибегамлик қилаётгандек эди. Унинг хаёлида ҳозироқ сурувни қишлоққа ҳайдаб тушишмаса яна нимадир рўй беради-ю, сўнг улар умрбод шу тоғларда қолиб кетишади.

Орадан бирор соатлар ўтгач йўлни текшириб келиш учун Бекмурод тоғдан пастга эниб кетди. Оқ чопон кийганча ўшшайиб турган тоғлар ва сукутга чўмган кенг яйловлар билан бирга Боймуроднинг якка ўзи қолди. У катта харсанг устига чиқиб бир оз сурувни кузатган бўлди. Сўнг отаси кетган томонга дам-бадам қараб кўя бошлади. Ниҳоят пастдан отасининг боши кўринди. Қўлидаги таёғига таяна-таяна тепаликка чиқиб келаркан, ўзидан жавоб кутиб турган ўғлига қараб “йўқ” дегандек бош чайқади. Боймурод отасининг бош тебратишига ҳам қаноат қилмай сакраб ўрнидан турди-да, унга пешвоз чиқди.

– Ер яхми, ота? – деди юраги пўкиллаб.

– Ҳеч суроби йўқ. Бу туришда қишлоққа энолмай-миз.

– Сурув-чи? Сурувни совуққа олдирмаймизми?

– Билмадим, ўғлим. Жуда бошим қотди. Нима қилишга ҳайронман.

Кун пешиндан оғар-оғмас яна изғирин турди. Куёш тиғида бир оз эриб, ғовак бўла бошлаган қор изғирин зўридан музга айланди. Сурув яна кўрага қамалишга маҳқум этилди. Тўқличалар эса ўтовга. Сурувни кўрага қамашгач, Бекмурод ўтовдан иккита дасткола олиб чиқди-да, бирини ўғлига тутқазди.

– Ўтин йиғиб келиб кўра атрофида олов ёқмасак сурувдан айриламиз.

Ота-бола қуриган тоғолча-ю, ёввойи дўланаларнинг шох-шаббаларини дасткола билан чопишиб, анча ўтин йиғишди. Сўнг уни кўра атрофига тўплашиб, олов ёқишди. Намикқан шох-шаббалар бир оз буруқсаб турди-ю, сўнг бирдан чарсиллаб ёна бошлади. Бекмурод энди ҳўл ўтинларни ҳам оловга қалади.

– Ота, яна ўтин олиб келайлик, – деди ўғли. Бекмурод эринди. Олов тафти унинг ҳорғин вужудини ниҳоятда элитганди.

– Бўп қолар, – деди эснаб. – Ана, қўй жониворларга ҳам жон кириб қолди. Тили йўқ-да, бечораларнинг. Совқотдим деёлмас.

Ота-бола бор ўтинни оловга қалаб ўтовга киришди. Бир бурчакка йиғиб ташланган тўшанчиларни тўшаб, кийимларини ҳам ечишмай, ўринга чўзилишди. Ҳаял ўтмай Боймуроднинг пишиллагани эшитилди. Бекмурод ўзича ҳушёр ётмоқчи бўлди. Чарчоқ зўридан кўзлари юмилиб кетай деса-да, ўзини қаттиқликка олиб, анча пайт уйғоқ ётди. Ўрнидан туриб икки мар-

та сурувдан хабар олиб келди. Охирги хабар олганида кўйлар бир оз безовтадек туюлди унга. Олапарга қаради. У ҳам думини қисиб, эгасига жавдираб турарди.

– Нима бўлди сенга? – деди Бекмурод унинг бошини силаб. – Қаридингми ё?

Ит аянчли ғингишиб эгасининг кўлларини ялади. Бекмуроднинг юраги ғашланди. Пахтали чопонига маҳкам ўраниб, ташқарида бир оз айланди. Ўча бошлаган оловга чала ёнган кундаларни итариб кўйди. “Осмонга булут чиқсайди” дея кўкка умидвор термилди. Аммо юлдуз тўла осмонда бир парча ҳам булут кўринмас, аччиқ изғирин кишининг юз-кўзини чақиб олай дерди. Бекмурод кўлоқчинли телпагига қанчалик ўранмасин, совуққа бардош беролмади. “Бир оз исиниб келай” дея ўтовга йўл олди. Кўрпага ўраниб ётганди, танасига анча илиқлик югурди. Сўнг киприклари ўз-ўзидан қовуша бошлади. Бир пайт кенг яйловда юрганмиш. Атрофи кўй-кўзига тўла. Ўт-ўлан тиззадан. Лекин негадир ўғли кўринмасмиш. “Боймурод, Боймурод” дея ён-атрофни қидириб, уни тополмабди. Бир пайт қараса ўғли баланд чўққида хомуш ўтирганмиш. Туш, дея чақирган экан у аста-секин чўққидан пастга туша бошлабди. Лекин шу пайт ҳаммаёқ бирдан музга айланибди. Ўғли эса музга тайрилиб кетиб... “Ўғлим!” Бекмурод ўз овозидан ўзи чўчиб уйғонди. Ҳовлиқиб ёнбошига қаради. Ўғли йўқ. Ташқаридан эса қандайдир кўрқинчли шовқин эшитиларди. Ит улияптими, кўй барааяптими билиб бўлмасди. Бекмурод бир муддат нима қиларини билмай каловланиб қолди. Сўнг шундоқ оёқ томонида турган этигини кия солиб ташқарига отилди.

– Боймурод! – дея бақирди ўтовдан чиқар-чиқмас. Ўғлидан бирор сас-садо эшитилмади. Кўрқиб кетган Бекмурод кўра томон югурди. Аммо у ерда аянчли манзарага дуч келди. Кўра эшиги ланг очиқ, бор-йўғи ўн-ўн бештача кўй кўра бурчагида қунишиб ўтирар, яна шунчаси эса негадир оёқ остида сулайиб ётарди. “Совуқ урибди” хаёлига шу ўй урилиши ҳамоно бора солиб кўйларни ушлаб кўра бошлади. Аммо негадир кўлига шилимшиқ нарса илашди. Ҳайрон бўлиб, ҳидлаб кўрди. Қон! Нахотки, бўри дориган бўлса?! Шоша-пиша ёнидан қўл фонарини чиқариб, уни афтодаҳол чўзилиб ётган кўйларга тутиб кўра бошлади. Бирининг кекирдаги узилган, бошқасининг думбаси ғажилган, яна бирининг шунчаки қорнига тиш ботирилганди. Ҳеч қайси кўй тўлалигича ейилмаган, гўёки улар эрмакка бўғизлангандек эди. Бекмурод бошини чангаллаб қолди. Жон беролмай оёқ силкитаётган чалажон кўйларнинг бўғзига пичоқ тортиши кераклиги ҳам ёдига келмади. Шу зайлда қанча ўтирди, билмайди. Бир пайт ўғлининг йўқлиги миясига урилди-ю, сакраб ўрнидан туриб кетди.

– Боймурод! – дея икки кўлини оғзига карнай қилиб чақира бошлади. Лекин ўғли худди сувга тушган тош каби зим-ғойиб бўлганди. Ит ҳам кўринмайди. Сурувнинг эса ярми йўқ. Бекмурод кўлига заранг таёғини олдида ўйлаб ҳам ўтирмай тоғдан пастга эна бошлади. Аниқ билади: ўғли омон қолган сурувнинг ярмини олгану қишлоққа жўнаган. Икки кундан буён кетайлик, дея ҳол-жонига кўймаётганди. Йўлма-йўл кетаркан, шу хаёлларининг рост бўлиб чиқишини Худодан ўтиниб борди. Аммо...

Ўша куни Боймурод Олапарнинг нолали ғингишидан чўчиб уйғонди. Қараса отаси ухлаб ётибди. Бир хабар олай-чи, дея ташқарига ёлғиз ўзи чиқди. Чикди-ю, даҳшатдан қотиб қолай деди. Қўра эшиги ланг очик. Бўғизланган чалажон кўйлар жон аччиғида типирчилайди. Хуркиб кетган сурувнинг ярми эса дуч келган томонга қараб, тум-тарақай қочиб кетаяпти. Ҳозир олдини қайтармаса, улардан ҳам айрилиши аниқ. Шу атрофда бўрилар изғиб юрганлигини ҳам ўйлаб ўтирмай сурувнинг ортидан югуриб кетди.

– Олапар, Олапар, – дея итини чақирганди, у бир оз тайсаллаб турди-да, сўнг ноилож эгасининг ортидан эргашди. Аммо ҳурккан сурувни қайтариб бир жойга жамлашга на Боймуроднинг курби етарди ва на Олапарнинг. Боймурод сурув ортидан кува-кува жар лабига яқинлашиб қолганлигини сезмай қолди. Энг биринчи олдинда югуриб кетаётган серка жарга қулади. Ортидан иккита совлиқ. Боймурод ҳозиргина югуриб кетаётган кўйларнинг бирданига ғойиб бўлиб қолганлигидан ажабланиши ҳамона оёғи музли ерда тойиб кетди. Ва

пастга шиддат билан шўнғиб кетаркан жон талвасасида музли тошларни чангаллай бошлади. Аммо яхлаб, қирралари ҳам сип-силлиқ бўлиб қолган харсанг тошлар ҳаёт учун курашаётган болага нажот қўлларини чўзмадилар. Бола даҳшат ичра пастга қаради. Оғзини ўрадек очганча пойида ажал мунтазир турарди. Ўлим шарпаси жуда яқин, жудаям яқингинасида эканлигини ҳис этди у. Сўнги бор ваҳший тоғларга қаради. Гўё шундай бўлиши керакдек улар ҳам жуда бепарво ва совуқ эдилар.

– Олапар, Олапар! Қутқаз мени! – дея қичқирди умид билан. Ит эгасининг чорловидан куч олиб, шиддат-ла пастга югурди. Аммо жарнинг чуқурлигини кўриб, бирдан турган жойида таққа тўхтади. Яна олдинга талпинмоқчи бўлди. Аммо юраги дов бермади. Аста харсанг устига чўнкайди-да, осмонга қараганча нолали улий бошлади. Бола эса сўнги умидидан ҳам айрилганлигини ҳис этди. Ҳис этди-ю, бор овозда бақириб юборди:

– Ота-а-а-а!

Унинг қичқирғига тоғлар акс-садо бердилар:
“Ота-а-а-а! От-а-а-а! А-а-а!”



НАЗМ

ВИЛОЯТ

Кўёш кулиб турсин осмонда

Айтинг энди кўҳна оламда,
Сира-сира уруш бўлмасин.
Чекмасинлар оналар қайғу,
Қароғлари ёшга тўлмасин.

Эзгуликлар гулласин бунда,
Яратган зот бизни сийласин.
Ҳар баҳорда қайтсин булбуллар,
Бахт ҳақида кўшиқ куйласин.

Кўёш кулиб турсин осмонда,
Яхшиликка талпин юрагим.
Тинчлик сўзин айтай баралла,
Шудир менинг олий тилагим.



ОНАЖОН

Талтинарман сиз томон ҳар кун,
Кўзларимдан ёш томар беун,
Юрагимда ечилмас тугун,
Онажон мен сизни соғиндим.

Тушларимга кирасиз ҳамон,
Сиз қанчалар азиз, меҳрибон,
Сизсиз мудом эзгулик томон.
Онажон мен сизни соғиндим.



Дилнавоз АБДИЕВА,
Республика рассомлик ва дизайн
коллежи ўқувчиси

ЎЙҒУҒ ЖОЗИБА

Тошкент қадимдан шарқдан ғарб ва жанубга қараб йўналган катта карвон йўллари бўйида жойлашгани ҳақида хабаримиз бор. У пайтдаги иншоотлар асосан хом ғишт ва пахсадан қурилган. Икки қаватли кўрғонларнинг атрофи қалин пахса девор билан ўралган, равоқли кўринишда бўлган, шунингдек, кўрғон асосан доира ва тўғри тўртбурчак тарҳли хоналардан иборат бўлган. Синфий табақаланиш нуқтаи назаридан қаралганда, бундай кўрғонларда шаҳар ҳукмдорлари яшашган, унинг атрофларидаги оддий, унчалик мустаҳкам қурилмаган, паст-баланд уйларда эса ҳунарманд ва деҳқонлар истиқомат қилишган. Ўрта асрларга ҳелиб эса архитектура янада ривожланди. Шайх Зайниддин бобо Жоме масжиди, Шайх Хованд Тоҳур мақбараси, Хўжа Аҳрор мадрасаси ва масжиди каби обидалар бунёд этилди. Дизайннинг дастлабки кўринишларини ўзида акс эттирган юқоридаги биноларнинг барпо бўлиши ҳали-ҳануз мутахассисларни ҳайратлантиради.

Айнан мустақиллик даври – дизайн таълимини ривожлантиришнинг асосини яратди. Меъморий обидаларда акс этган кўркам қурилишлар рамзи пойтахт шаҳримиз иншоотларида ҳам кенг маънода намоён бўлди. Бугунги чинакам Тошкентнинг тарҳи нафақат Ўзбекистон дизайнчилиги, балким дунё дизайнчилигининг илғор наъмунаси десак, хато қилмаймиз.

Қадимги Ўрта Осиё меъморчилигида бинонинг нафақат ташқи дизайнига, балки ички декорациясига ҳам катта эътибор қаратишган. Ҳужралар, ётоқхона, қабулхона, ошхона, арзхона, ичкари ва ташқари ҳовлиларнинг ҳар бири ўзига хос безак турларига ва кўринишларига эга бўлган.

Ҳозирги замон меъморчилигига эътиборимизни қаратсак, ўтмишдан то ҳозирги кунимизгача ўтган вақт, яъни тараққиёт босқичи яққол кўз олдимизда

гавдаланади. Вақт нафақат замонни, балки инсонларнинг фикрлаш доирасини, фантазиясини кенгайтириб, замонга янгича нигоҳ билан қарашга ундайди. Шу ўринда унинг атроф муҳитга, қурилиш иншоотларига, уларнинг кўриниши ва дизайнига ҳам сезиларли даражада таъсир кўрсатишини таъкидлаш жоиз. Меъморчиликда биноларнинг модернизациялашиши, юксалиши, кўриниши ва моҳиятининг янги замон талабига мос равишда шаклланиши эътиборга лойиқдир. Аммо шу ўринда бир нарсани таъкидлаб ўтиш жоизки, ҳозирги кундаги янги қурилаётган биноларнинг барчаси қадимги меъморчилик билан чамбарчас алоқадор. Ҳозирги замон дизайнчилигини ривожлантириш истиқболларидан бири ана шу ўтмиш андозаси асосида янги ғоялар, янги лойиҳалар ишлаб чиқишдир.

Янги лойиҳаларга мисол қилиб турар жой биноларини, оммавий иш иншоотларини, дам олиш масканлари, сайлгоҳлар, ўқув биноларини олишимиз мумкин. Буларнинг барчаси замон талабига жавоб бера оладиган янги лойиҳалар асосида ҳаётга тадбиқ қилинмоқда. Илгариги бир қаватли, лой сувоқ томли кулбалар ўрнига ҳозирги кунда икки ва ундан ортиқ қаватдан иборат ҳашаматли турар жой бинолари қад кўтармоқда. Иморатларнинг ҳам ташқи, ҳам ички кўринишлари янгича тус олмоқда ва шу билан биргаликда унинг сифати ва яроқлилик муддати ҳам ортмоқда. Илгари ҳар бир хонадон ҳар йили ёғингарчиликдан сўнг таъмирлашга муҳтож бўлган бўлса, ҳозирги ишлатилаётган қурилиш материаллари ўзининг мустаҳкамлиги билан кўп йилларга хизмат қила олади. Аммо ҳар икки ҳолатда ҳам у ўз моҳиятини сақлаб келмоқда.

Хулоса қилиб айтганда, бундай ривожланишлар ва янгича изланишлар юртимиздаги архитектура, дизайн ва бошқа соҳаларнинг янгича кўриниши ҳамда йўналишини белгилаб беради.





Муҳайё РУСТАМ қизи

Ай, гулларни согинган дала...



ЁЛҒИЗЛИК

Ҳар гал мени
унутиб қўяверар вақт.
Кераксиз матоҳдай қоламан четда.
Ўксиниб-ўксиниб йиғлайман кейин.
Ҳолимга бош чайқаган каби
чиқиллаб жимликни бузади соат.

* * *

Тўзғиб-тўзғиб бўралайди қор,
Оқ кўйлагин кияди шаҳар.
Аёл эрин ишга кузатиб,
Деразадан термилар саҳар.

Энг баланд уй, еттинчи қават,
Қордай оппоқ, ҳарир кечалар.
Ул аёлнинг сочлари каби
Оқаради сокин кўчалар.

Жилмаяркан аёл ойнадан
Эр ҳам қараб қўяр тепага.
Тўрт фаслда адашмади ишқ,
Тўрт фаслда меҳр энага.

Таишқарида ёгаётган қор –
Икки дилнинг майин изҳори.
Мусаффо тонг – ойдин кўнгишлар
Отаётган кумуш наҳори.
Қор тинмайди...



Аёздан пана
Оппоқ-оппоқ бўралар хаёл.
Бир оташин ўйларга чўмиб,
Деразада эрийди аёл.

* * *

Ай, гулларни согинган дала,
Баҳор бизни унутиб қўйди.
Капалаклар кўз юмган палла
Олис уфқда шафақлар куйди.

Ахир кутдик жонимиз тика,
Кўнгиш тошди бемаврид, афсус.
Бадар кетди бедил малика –
Согинтириб кўклам, дилафрўз.

Кўксимизни аёз беаёв
Минг еридан чавақлаб ўтди.
Қолавердик бўшгина, баёв
Баҳор бизни буткул унутди.

Ай, гулларни согинган дала...

* * *

Бахт қасридан каптарларимни
Бир кечада қўйдим учириб.
Умри битган дафтарларимни
Қайта ёздим ишқни ўчириб.

Менга маҳтал кўнгишда соям,
Киприklarим – ёмғирга пана.

Аламингда эзилган қоя
Тўқияпти ғамгин афсона.

Совуқ урган кузги гулларни
Тақдим этдинг севгимга атаб.
Мен муз қотган мунгли унларни
Яшар бўлдим бўғзимга қадаб.

Туртиб ўтса бемаврид шамол,
Чайқаланса кўҳна хотира.
Сенга қайтсам – ўзимга завол
Ажабланма шунда ҳам сира.

* * *

Бугун субҳда
Кеча ёвшанзорда тунаган
Тонг қушлари қилдилар хониш.
Янграб турди сойдан
Бақаларнинг масрур қийқириқлари.

Анов учаётган
Дарахт япроги
Мен бўлсам керак.
Ранги ўхшаб кетар рангимга.

Шарқдан ғарбга томон жадал йўргалар
Луччак шафтолидай қирмизи қуёш.
Сувга оқиб кетди овозим.

Бугун саҳарда
Жимгина кузатдик
Бир-биримизни.
Кейин қаяққадир жўнади Вақт ҳам...

* * *

Бу кеч менинг тушимга кирди
Осмондан узилган юлдузлар.
Мунаввар тунларни изладим...

Ҳансирайди теграмда хотир.
Чайқалганча хаёл сатҳида
Уу-вв, мастона дилимни истадим...

Болгалайди руҳимни дунё,
Манглайимга ғам чекар ҳаёт.
Тог ясадим қийилган жондан

Қонаб кетди қорачигларим.
Тун қаърида мажхул тахайюл.
Мен оғи-ир ҳавога йўлиқдим...

ЗАНГОРИ ҚЎШИҚ

1. Барра майсаларга тўкилган
иссиқ найсонлар каби
томаяпти яшил кўнглимга
бир томчи ифор.

2. Кўзларимдан буг чиқаётир.
киприкларим узра
ёнаяпти шабнамлар лов-лов
ҳарорати кўтарилди ёноқларимнинг.

3. Ҳасрат элчилари –
зумрад томчилар
кўзларимга келиб қуйилар қондай
томиримда оқар милтираган нур.

4. Менга озор берма энди ҳеч
тўкилади дардимдан оҳанг
мен сочилиб кетаман ахир
кўнглимда очилса атиргул.

* * *

Бу – эшик!
Мана бу – дераза!
Бу – чойшаб, қўш ёстиқ,
Буниси – тик қотган тўрт девор:
Бари бор.
...СИЗ ЙЎҚ.

Жимгина тикилар дераза,
Эшик ҳозир йигласа керак
(Кўзларим тешиб юборди уни).
Чойшаб ингранади, ёстиқ хўрсинар,
Тўрт девор қилт этмас.
Жимлик чўккан уй.
...СЎЗ ЙЎҚ.

Кетаман.
Қоласиз ўрнимда
Мен каби эшикка термилиб.
Тош қотган тўрт девор чўкмас тиз.
Ҳаммаси ўшандай – чойшаб... ёстиқлар...
Бари бор
Аммо сизни кутгувчи
ҚИЗ ЙЎҚ...





Малика САЙФИЕВА

ЖАЖЖИ ҲИКОЯЛАР

ВИЖДОН

Дадаси маош олган куни жуда серҳиммат бўлиб кетади. Институтда ўқийдиган қизларига майда-чуйда харажатларга ишлатасизлар деб пул улашиб чиқади. Ҳатто, эндигина олтинчи синфда ўқиётган Зарифжонни ҳам қуруқ қўймайди.

Зариф бугун китоб дўконидан жуда хурсанд ҳолда чиқди. Ахир анчадан бери орзу қилиб юрган севимли китобини сотиб олди-да.

Зариф ҳаяжонланиб қолган пулига яна бир шеърини рисола харид қилди.

Кўчага кайфияти аъло тарзда чиқди. Бекатга келиб, автобус кута бошлади.

Катта йўл серқатнов. Автоуловлар чинқириб у ён-бу ён елади.

Бекатда йўловчи анчагина эди. Барча ўзини автобусга урди. Тиқилинчда нафаси қайтган Зариф чўнтагига қўл солиб, пул қидира бошлади. Шу пайт кондуктор аёлнинг сўзлари эшитилди.

– Холажон, автобус чиптасининг нархи кўтарилган!
– Вой болам, ахир эрталаб!..

Зарифнинг ранги қув учди. Ахир чўнтагидаги пул чипта нархига етмайди-да! Китобларни сотиб олишга олибди-ю, йўлқирага етарли пул қолдирмабди.

Ноқулай вазиятга тушиб қолган Зариф нима қиларини билмасди. Олдидаги одамлардан сўрашга уялди. Кейинги бекатга келганда йўловчилар оқимига паналаб автобусдан тушиб қолди. Уйлари томон юриб борар экан, виждон азоби қалбини ўртади. Зариф жиққа терга ботиб уйига кириб борди. Онаси тайёрлаб қўйган таом ҳам томоғидан ўтмади.

Эртаси куни мактаб яқин бўлишига қарамай атай автобус кутди. Бахтига кўп куттирмай яна ўша автобус пайдо бўлди. Автобус манзилга яқинлашар

экан, чўнтагидан йўлқира чиқариб, пул терувчи аёлга узатди.

– Сиз ортиқча пул бериб юборибсиз! – деди ажабланиб кондуктор.

– Ҳечқиси йўқ.

Зариф илжайганча автобусдан тушиб қолди.

Унинг елкасидан тоғ ағдарилгандек бўлди. Димоғида шўх бир куйни хиргойи қилганича мактабга томон чопқиллаб кетди.

ДУО

Бугун танловнинг вилоят босқичи. Шунинг учун Маъмура эрталабдан дили ҳаяжонда.

– Ойижон, танловга мен билан борасизми? – Кўзларини пирпиратганча эркаланиб сўради у нонушта тайёрлаётган онасидан.

– Қизим, ишларим кўп...

Маъмура онасининг бошқа сўзларини деярли эшитмади. Эшитишни ҳам истамасди. Танлов ўтказиладиган манзилга ёлғиз ўзи кетишини ўйлаб, онасига аччиқ қилди-да, ҳужжатларини олиб кўча томон одимлади.

– Нонушта қилиб кет...

Онанинг майин овози қиз ортидан жавобсиз янграб қолди.

Маъмура танловда яхши қатнашди. Баллари ҳам юқори чиқди ва республика босқичига йўлланма олди. Аммо қизнинг эрталабки гинаси ҳали ҳам кўнглини қора қурумдай қоплаб ётарди.

Уйи томон шошаркан, баъзи бир сафдошларини ота-оналари фолиблик билан табриклаётганини кўриб, яна бир бор алам қилиб кетди. Хўрлиги келиб, пастки лабини тишлаганча одимлай бошлади, аммо

узоқ юра олмади. Кўзларига қуйилиб келган ёшлар изнсиз ташқарига ошиқарди. Маъмура кўлидаги дипломни маҳкам бағрига босганча йиғлаб юборди...

Дарвозадан кирибоқ, нигоҳлари онасини қидирди. Аммо топа олмади. Кириш эшигига яқинлашаётганида очиқ турган деразадан ичкарига бирров бўйлаб қўйди. Шундай қилдию, бир зум жойида қотиб қолди. Онаси кўлларини дуога очганча тинмай қизи ҳақида дуо қилаётган эди. Қизнинг кўнгли алланечук бўлиб кетди.

– Қизгинам, келдингми?..

Маъмура жавоб ҳам бермай, ичкарига ошиқди. Қўлидаги дипломини ҳам худди кун бўйи уни таъқиб этган ва айни дамда чор тарафга изсиз тарқаб кетган гина булут сингари унутиб юборди. Мехрибонининг бағрига ўзини отганча шивирлади:

– Мени кечиринг, онажон!

ҚОРНИНГ ҚУВНОҚ ХОТИРАЛАРИ

Ташқарига иссиқ кийиниб чиққан Мунис, кўчанинг оппоқ қор билан қопланганини кўриб асабийлашди. Ҳа, у қорни ёқтирмайди. Ҳар гал қор ёққанида, Мунис ўша изза бўлган кунини эслайверади. Ҳозир ҳам шундай бўлди. Оппоқ қор Мунисни эски хотиралар оламига етаклаб кетди.

Мунис тўққизинчи синф ўқувчиси эди. У жуда шўх, қувноқ бола. Доимо синфдош қизларнинг жиғига тегиб юрарди. Авваллари Мунисни шўхлик қилганида кечирарди. Аммо бу сафар у жуда қаттиқ изза бўлди.

Воқеа айни январь ойида бўлиб ўтган эди.

Эрталабдан оппоқ қор ёғди. Ҳамма ёқни кумуш қор қоплаган. Кўча мактаб ўқувчиларининг шовқин-суронидан ларзага келади. Мунис ҳам хурсанд. У уйдан чиқар экан:

– Мунис, ўғлим, тагин шўхлик қилиб юрма. Мени шарманда қилмагин. Яна бирор киши эшигимиздан шикоят қилиб кириб келмасин, – деди онаси.

– Майли, ҳеч қандай шўхлик қилмайман, – деб жилмайди Мунис.

Мактабга кириб, сумкаларини синфга қўйишган болалар кўча томон отланишди. Кўчага чиқиб, мактаб-

га келаётган қизларни қорбўрон қилишди. Туйқус Муниснинг узоқдан келаётган кишига кўзи тушди.

– Самар, қара, ким келяпти, менимча 9-“А” даги Ойдиной бўлса керак, бир боплаймизми?

– Майли, – Самар Мунисга сирли ишора қилди.

У мўлжалга олиб шундай отдики, қор теккан аёлнинг инграши баралла эшитилди.

Самар Таманно муаллиманинг овозини эшитиб қочиб кетди. Мунис эса нима қилишини билмай қолди. Қизариб синфга кирди-да, сумкасини олиб уйига жўнади. Эртаси кун Таманно муаллима мактабга келмади. Дарс бошланишида она тили ўқитувчиси:

– Мунис, нималар қилиб юрибсанлар. Сизларнинг касрингиздан устозингиз жабр кўрди, – деди.

Шунда Муниснинг юзи уятдан лов-лов ёнди. Бутун синф унинг устидан кулди. Ҳатто Самар ҳам. Самарга қараб Муниснинг жаҳли чиқди. Ахир...

Мунис устозининг уйига борди. Эшикни Таманно опа очди. Мунис ўзи отган қор бўлагидан кўзлари шишган устозининг юзига қараёлмади. Таманно опа ҳам нима қиларини билмай қолди. Шунда:

– Мени кечиринг, устоз. Мен ундай қилмоқчи эмасдим, – деди ва югуриб қайтиб кетди. Ўқувчисининг ишига на хурсанд бўлишини, на хафа бўлишини билмай қолган Таманно опа:

– Вой, тавба-ей, – деганча эшикни ёпди.

Мунис шуларни ўйлар экан, ишхонасига етиб келганини сезмай ҳам қолди. Ишга шўнғиб, эрталаб-ки дилхиралик ҳам эсидан чиқиб кетди. Тушдан сўнг қўл телефони жиринглади. Синфдоши Самар экан. Айтишича, янги йил олди синфдошлар йиғилишмоқчи бўлишибди. Мунис ҳам бораман деди.

Уйга келиб, кийимларини алмаштириб, айтилган ресторан томон одимлади. Кириб, барча синфдошлари билан саломлашди. Эшиқдан синф раҳбари Таманно Исмоилова ҳам кириб келди. Мунис устозига салом берар экан, юзи дув қизарди. Таманно опа Мунисга жилмайганча:

– Мунис, қара, қор ёғибди. Бир қорбўрон ўйнамай-мизми? – деб ҳазиллашди.

Барча гуриллаб кулиб юборди.

Муниснинг кўнглидаги тугун энди тарқагандек бўлди.





Гулзода МАҲМУДЖОНОВА,
МРДИ аспиранти

МАЕВИРАЛАРДА МАРИҲ МААҚУЛҶИ

Маълумки, XV асрда Ҳирот теурийлар давлатининг сиёсий ва маданий маркази сифатида гуллаб-яшнади. Зеро, теурий ҳукмдорлар адабиёт ва санъатга қизиқиши билан ҳам бошқа ҳукмдорлардан ажралиб туришарди. Мумтоз адабиётимизнинг бир қатор буюк вакиллари айнан теурийлар даврида ижод қилгани ҳам ушбу тарихий ҳақиқатга бориб тақалса ажаб эмас.

Амир Темур даври сиёсати, маданияти, саркарданинг олиб борган жанглари ҳақидаги маълумотларни тарихий манбалардан, хусусан, Шарофиддин Али Яздийнинг “Зафарнома”, Хотифийнинг “Темурнома” китобларидан билиш имкони бор. Шунингдек, Фирдавсий, Низомий, Жомий ва бобомиз Алишер Навоий асарларида ҳам Амир Темур образи ўзига хос тарзда тараннум этилган. Жумладан, Навоийнинг “Ҳайратул-аброр” достонида жанг кўринишлари ифодаланган миниатюралар бор. Мана шу санъат намуналари ҳам ўша даврнинг ўзига хос қирраларини очишда муҳим манба ҳисобланади.

Амир Темур ҳаётлик чоғида ишланган миниатюралар сақланиб қолмаган. Аммо Ҳирот ва Шерозда ишланган теурийлар даврига оид миниатюралар ва ўша давр ёзма манбалари асосида умумий тушунчаларга эга бўлишимиз мумкин.

Ҳазрат Навоийнинг “Мажолис ун-нафоис” тазкирасининг еттинчи фасли Темур ва теурийларнинг сиёсий, тарихий ва адабий-илмий фаолияти ҳақидаги маълумотлардан ташкил топган. Амир Темурдан ташқари яна унинг 21 авлоди ҳақида қизиқарли маълумотлар мавжуд. Навоийнинг дунёга машҳур “Хамса”сидаги асосий калит дoston ҳисобланмиш “Ҳайратул-аброр” достонининг 8-мақолатига илова қилинган “Икки вафоли ёр ва жангчилар” номли миниатюрада эса Амир Темурнинг



Ҳиндистонга юриши давомида мағлуб тараф жангчилари орасида асирга тушган икки дўст орасидаги оқибат ва меҳр-мухаббатни ифодалаган воқеа ҳақида маълумот олишимиз мумкин.

Одатда жангдан сўнг ғолиб тараф асирга тушган мағлуб жангчиларни қатл этишган. Бу миниатюрада ҳам айнан мана шу жараён тасвирланган бўлиб, бир сипоҳига дуч келган икки дўст ўз дўстининг кўзи олдида қатл этишини хоҳламай “аввал мени ўлдир” дея сипоҳийга дод-фарёд қилаётган ҳолати ифодаланган. Бу ҳолатдан ҳайратга тушган аскар композициядан алоҳида ўрин олган. Воқеани узоқдан кузатиб турган Амир Темур дўстлар ўртасидаги меҳрни, садоқатни, фидойилиги вафодорликни кўриб бир зум ўйланиб қолади. Сўнгра бу ҳолатдан таъсирланиб, қатлни

бекор қилади ва асирга тушган барча жангчиларни авф этади. Композицияда айлана шаклда жойлаштирилган персонажлар катта маҳорат билан ишланган. Аскар либослари орқали эса ўша давр ҳарбийлари либоси ҳақида ҳам маълумотга эга бўламиз.

Расмнинг юқори қисмида соҳибқирон Амир Темур ва унга соябон тутиб турган мулозимлар тасвирланган. Бу Алишер Навоий достонларига ишланган миниатюралардаги Амир Темур сиймосининг биринчи тасвири ҳисобланади. XV асрда Ҳиротда яратилган бу расмда бир неча воқеалар бир пайтда, бир саҳифада юксак маҳорат билан жойлаштирилгани рассомнинг юксак маҳоратидан дарак беради. Композициядаги фил тасвири орқали соҳибқирон лашкарларининг кучқудратини намоён этиш сезилади. Миниатюрадаги асосий ғояни очиб берган қизил либосдаги сипоҳий ва унинг ёнида илтижо қилаётган икки қора танли асирлар тасвири берилган.

Миниатюранинг яна бир қимматли жиҳати шундаки, бу композиция орқали ўша давр ҳарбий либосларини ўрганиш мумкин бўлади. Амир Темур даври жангчилар либосларини тадқиқ этган санъатшунос олима З.Раҳимова “Қудратли тўлқиндек оқиб келади лашкар” мақоласида ёзади: “Амир Темур даври жангчи ва саркарда либослари, уларнинг мавқеига кўра фарқланиши, ранглари ва турли маросимларга хос ҳарбий либослари ҳақида аниқ далиллар мавжуд”. Миниатюраларни кўздан кечириш жараёнида ҳарбий саркардаларнинг либослари узунроқ эканлиги, оддий аскарларники калта, яъни тиззадан бўлгани ойдинлашади. Оддий кунларда ҳам жангчилар ўз қурол-аслаҳаларини тақиб юрганлар. Шу боис улар оддий халқдан ажралиб туришган. Ҳимоя аслаҳалари чарм ва мато устига металл парчалари

маҳкамланган совутлардан иборат бўлган. Амир Темур даври ҳарбийлар либосларини ўрганишда миниатюра асарлари биз учун асосий манба ҳисобланади. Ҳарбийлар либосини миниатюра санъати орқали ўрганишда қизиқарли маълумотларни ўша давр либослари сақланаётган Туркиянинг Истанбул шаҳри Аскария музейи жамламасидаги ноёб коллекцияларда яққолроқ кўриш имкони бор.

Дарҳақиқат, Алишер Навоийнинг “Ҳайратул-аброр” достонидаги асосий ғоялар одил ва адолатли ҳукмдор, ҳақиқатни севувчи, юрт ва миллати равнақини ўз манфаатидан юқори тутувчи миллатпарвар шахс образини яратиш ҳисобланса, унда тасвирланган миниатюралар эса ўз даври руҳиясини тасвирлар билан ажиб ҳолатда жонлантириб беради.



БИРИНЧИ УЧРАШУВ



Мўғтабар ҲАСАНОВА

Қалбимдадир меҳрим чечаги

* * *

Муҳаббат деб ҳайқирсам агар,
Юрагимдан қайтар акс-садо.
Бўшлиқларга ўрганди дилим,
Ишқ кўйида юраклар адо.

Шабнам мисол келди муҳаббат,
Шамолдайин олис кетди у.
Ундан қолди қалбимда фақат,
Бўм-бўш юрак ва рангин қайғу.

* * *

Кипригимга илиниб қолди,
Севинчимнинг қатра ёшлари.
Хаёлимни ўғирлаб олди,
Қалдирғочнинг қора қошлари.

Лабларимда гулгун табассум,
Қалбимдадир меҳрим чечаги.
Сир сақланган дилимда маъсум,
Юракдаги согинч кечаги.



Орзуларим тузар гулдаста,
Эшитилар майсалар саси.
Дунё гўзал бўлар бир пасда,
Кўзларимдир меҳр чашмаси.

ТУҒЁН

Ўтаверар, шафқатсиздир вақт,
Менга меҳрин тутади согинч.
Қаёқларга кетиб қолди бахт,
Ҳижрон бугун мени қўймас тинч.

Мендан юзин яширди омад,
Остонадан ҳатлади нари.
Жиловини тутқазмади бахт,
Аразлади уларнинг бари.

Кўзларимда йиғлади ёмғир,
Гул юзимни ювиб шабнамга.
Согинч куйи нақадар оғир,
Бу ҳижроним сизмас танамга.



Ҳерманн ҲЕССЕ

МУЗ УСТИДАГИ ОШИҚ

Ҳикоя



Ўша йили қиш ниҳоятда қаттиқ келиб, узоқ чўзилган, шу боис биздаги жуда ҳам гўзал Шварцвалд дарёси бир неча ҳафталаб қаттиқ музлаб қолган эди. Мен ўша ғалати, ўзим ҳам ҳаддан зиёд қойил қолган туйғуни ҳамон унутолмайман, ўшанда қаҳратон совуқнинг илк куни эди, эрталабданоқ дарёга отландим, у шунақанги чуқур, муз эса шундай тип-тиниқ, худди юпқагина ойна янглиғ эди, ундан ям-яшил сув, тошли қумлоқлар, унга ажойиб бир тарзда сингиб кетган ғаройиб сувўтлар кўриниб турар, аҳён-аҳёнда эса бирда-ярим балиқнинг қорамтир танаси кўзга чалиниб қоларди.

Ўртоқларим билан муз устида бетларимиз қизариб, қўлларимиз кўкариб ярим кунлаб конькида яхмалак отиб юрардик, шиддатли ва бир маромдаги ҳаракатларимиздан юракларимиз тўлиб-тошар, болалик даврининг беғам-мулоҳазасиз, ажойиб ва лаззатли онларидан куч-қувват оларди. Биз бир-биримиз билан ким ўзарга, узоққа ва баландликка сакраш бўйича беллашар, қувлашмачоқ ўйнардик, орамизда кимки агар ҳали ҳам эски урфдаги оёққа боғланадиган конькида учаётган бўлса, улар дурустгина яхмалак отувчилар ҳисобланарди. Бироқ биттамызда, яъни фабрикантнинг ўғлида “Halifax” русумли коньки бор бўлиб, у ип ёки тасмасиз ҳам маҳкамланаверар, уни кўз очиб юмгунча боғлаш ва ечиш мумкин эди. Ўшандан буён ўтган кўп йиллар мобайнида “Halifax” сўзи менинг рождество байрамига совғалар рўйхатимда сақланиб қолган бўлса-да, бироқ унинг ўзи насиб этмаган; ордан ўн икки йил ўтгач, бир куни конькининг энг зўридан бир жуфт харид қилай деб, дўкондан сўраганимда, у ердагилар кулимсираб мени “Halifax” энди эскириб, анчадан буён энг яхши коньки бўлмаб қолганига ишонтиришган, шунда дилим ранжиб, энг юксак орзум ҳамда болаларча эътимодимнинг бир парчасидан Мосуво бўлган эдим. Муз устида кўпинча ёлғиз ўзим учирни ёқтирар, баъзан ҳатто тун пардаси ёйилгунга қадар ҳам қолиб кетардим. Мен елдек учиб бора-

ётиб, хоҳлаган нуқтада тўхташ ёки қайрилиб олишни машқ қилиб ўрганиб олган, шу аснода чиройли доира ясаб, мувозанатимни сақлаган кўйи учир завқи-ла муаллақ сузардим. Кўпчилик ўртоқларим муз устидаги вақтларини қизлар кетидан югуриб, уларнинг кўнглини овлашга сарф этишарди. Менда эса қизлар деган гап йўқ эди. Бошқалар қизларга тантилик қилиб, улар атрофида ҳам ёниб, ҳам қимтиниб гирдикапалак бўлаётган ёки улар билан жуфт-жуфт бўлиб қувноқ ва шўхчан учаётган пайтларида мен якка-ёлғиз сирпанишнинг эркин ҳавосидан баҳраманд бўлардим.

Қизларнинг “йўлбошчилари”га фақат раҳмим келар ёки улар устидан қулардим, холос, чунки баъзи бир дўстларимнинг лафзларига қараганда, уларнинг ишқий саргузаштлари аслида нақадар дудмол ва шубҳали эканлигини билиб олиш қийин эмас эди.

Ўшанда қиш охирлаб қолган пайт эди, бир куни мактабда янгилик қулоғимга чалиниб қолди, нима эмиш, Нордкафер яқинда Эмма Майерни коньки ечаётганида яна ўпиб олганмиш. Бу хабарни эшитиб, қоним қайнаб кетди. Ўпиб олганмиш! Одатда қизлар билан юришнинг энг зўр кайф-сафоси сифатида мақталган қуруқ, бемаза суҳбатлар ҳамда журъатсиз кўл бериб кўришишларга қараганда бу албатта, бошқа нарса эди. Ўпиб олганмиш-а! Бу олдиндан ҳис этган, журъатсиз, тунд ўзга бир оламдан келган садо бўлиб, унда мамну неъматларнинг хуш бўйи, аллақандай сирли, ақл бовар қилмас шоирона бир нима мужассам эдики, у ўша, барчамиз билиб, индамай юрган, олдиндан сезган ва қизларга ишқибоз, мактабдан қувилган собиқ ўқувчи болаларнинг эртақнамо ишқий саргузаштларида изма-из ўз ифодасини топган ўша чучмал, ўта мафтункор маъвога мансуб эди. Нордкафер асли гамбурглик ўн тўрт ёшли ўқувчи эди, Худо биларди, бизга қандай келиб қолган, уни ниҳоятда ҳурмат қилардим, мактабдан ташқаридаги зўр обрўси кечалари менга уйку бермасди. Эмма Майер эса шубҳасиз, Герберсаудаги энг дўндиқ ўқувчи қиз бўлиб, малла-

ранг, мағрур, шахдам, эпчил ва чаққон, ёши мен билан баравар эди.

Ўша кундан бошлаб оромим йўқолган, ўзимча режа тузишга киришгандим. Қиз болани ўпиш, бу – ўз-ўзидан менинг ҳозиргача мавжуд бўлган барча энг юксак орзуларимдан ҳам ошиб тушарди, қолаверса, бундай хатти-ҳаракат беадаблик саналиб, шак-шубҳасиз, мактаб ҳақидаги қонун томонидан ҳам таъқиқланган эди. Яхмалак устида қизларга илтифот қилиб, марҳамат кўрсатиш бунинг учун бирдан-бир қулай имконият эканлиги менга тез орада аён бўлди. Энг аввало, ташқи кўринишимни иложи борица кўнгил овлашга мойил, хушодамга қодир этишга ҳаракат қилдим. Соч тарашга вақт ажратиб, кийимларимнинг тозаллигига ҳам алоҳида эътибор бера бошладим, мўйна теппагимни одоб юзасидан пешонамга бир оз тушириб киядиган бўлдим ва сингилларимдан пуштиранг ипак бўйинбоғни ялиниб-ёлвориб, сўраб олдим. Муз устида учаётган пайтларимда йўл-йўлакай мўлжалимга тўғри келадиган қизларга хушмуомалалик билан салом бера бошладим, бирданига бундай муомала аввалига уларни ажаблантирган бўлса-да, айна пайтда уларда хайрихоҳлик уйғотаётгани ҳам сезилиб турарди.

Илк танишув камина учун хийла қийин бўлди, чунки мен ҳали ҳаётимда биронтаям қизни “таклиф қилиб” кўрмагандим. Аввалига дўстларимнинг мана шунақанги жиддий маросимлар чоғида ўзларини қандай тутишларини сездирмай кузатишга уриниб кўрдим. Баъзилари фақат мулозамат юзасидан таъзим қилиб, қўл узатсалар, бошқалари тутилиб қолиб, алланималарни ғўлдирашар, кўпчилиги эса куйидаги ажойиб иборадан фойдаланишарди: “Марҳаматингизни дариғ тутманг.” Мана шу қисқагина жумла менга жуда ёқиб қолди, уйга келиб, хонамдаги печка олдида қуллуқ қилганимча, ушбу тантанавор сўзларни қандай айтишни машқ қилишга киришдим.

Ниҳоят, анча қийин илк қадамни қўядиган кун ҳам етиб келди. Куни кеча ишга киришишни ўйлаган, бироқ иккиланиб, журъат қилолмасдан қайтиб келгандим. Бугун эса, ўзим шу қадар интиқ кутган ва ҳайиққан ишни албатта амалга ошираман деб, собитқадам бўлиб турардим. Юрагим пўкиллаб, худди жиноятчига ўхшаб руҳим тушган, маънос бир алфозда яхмалакка бордим, ишонсангиз, конькини қадаётган қўлларим “қалт-қалт” титрарди. Сўнг доирани кенг олдим-да,

афт-ангоримда одатдаги хотиржамлик ва табиийликни сақлашга ҳаракат қилиб, кўпчиликка қўшилиб кетдим. Бутун бошли яхмалакни катта тезлик билан икки марта айланиб чиқдим, кескин ҳаракат ва совуқ ҳаводанми, кайфиятим кўтарилди.

Тўсатдан, шундоқ кўприк остида кутилмаганда аллакимга бор кучим билан урилиб, ён тарафга ил-кис сирғаниб кетдим. Қарасам, муз устида ғўзал Эмма ўтирар, афтидан, оғриқнинг зўридан аранг тишини тишига босиб, шу кўйи менга таънаомуз қараб турарди. Кўз олдимда дунё гир-гир айланиб кетди.

– Мени турғизиб қўйсаларинг-чи! – қичқирди у дугоналарига қарата. Мен эса хижолатдан қип-қизариб кетгандим, телпагимни аста ечдим-да, унинг ёнига чўк тушиб, ўрнидан туришига ёрдамлашдим.

Бизлар энди икковимиз ҳам ўнғайсиз, журъатсиз бир тарзда рўбарў турар, шу аснода бир-биримизга нима дейишни ҳам билмасдик.

Барно қиз эғнидаги мўйна пўстин, чиройли чехраси ҳамда сочларидидаги қандайдир ёт яқинликдан бошим айланди. Узр сўраш эсимга тушиб, бироқ бунга журъатим етмай, телпагимни ҳамон муштимда тутиб турардим. Шунда беҳосдан кўз ўнгим қоронғилашгандек бўлди, беихтиёр унга чуқур таъзим қилиб, ғўлдираддим: “Марҳаматингизни дариғ тутманг”.

Қиз ҳеч нарса демасдан қўлларимни бармоқлари орасига олди, уларнинг ҳароратини қўлқопдан ҳам ҳис этиб турардим, сўнг биз бирга уча бошладик. Ўзимни шу дамда худди ғаройиб туш кўраётгандек ҳис қилар, бахту иқбол, шарм-ҳаё, самимият, қувонч ва хижолатлик туйғусидан нафасим бўғилай дерди. Шу зайлда биз чорак соат бирга айландик. Ниҳоят, тўхташ жойига етганимизда, у нозик қўлларини аста бўшатди-да: “Катта раҳмат” деди ва ўзи ёлғиз учиб кетди. Мен эса анчадан сўнг ўзимга келиб, мўйна қалпоқни ечдим ва турган еримда узоқ қолиб кетдим. Шундан кейингина унинг ўтган бутун вақт мобайнида бир оғиз ҳам гапирмаганини эсладим.

Музлар эриб, ўз тажрибамни бошқа такрорлай олмадим. Бу менинг илк ишқий саргузаштим эди. Бироқ орзуим амалга ошиб, қизнинг қирмизи лабларидан илк бор бўса олганимга қадар орадан йиллар ўтди.

*Олмон тилидан: **Мирзаали АКБАРОВ**
таржимаси*





Дилдора РАХМАТОВА

Бир келинг, осмоним тўлдириб кетинг



СОҒИНЧ

Осмонларни тўлдириб ҳайқиргим бор,
Бугун ишқнинг пойига бош ургим келди.
Сизсиз ўтган кунлар сароб, дунёлар тор,
Сизни бугун жуда-жуда кўргим келди.

Бу оқсоч дунёнинг дастидан тўйиб,
Соғинчнинг азоби кўксимни ўйиб,
Ғамлар талошида бу умрим куйиб,
Сизни бугун жуда-жуда кўргим келди.

Озурда бу дилим сизга талпинар,
Бўғзимни тўлдириб аччиқ ёш келар,
Самолар бағридан бир оғриқ инар,
Сизни бугун жуда-жуда кўргим келди.

Бир келинг, осмоним тўлдириб кетинг,
Кўксимдаги тошни синдириб кетинг,
Ҳижрон азобига кўндириб кетинг,
Сизни бугун жуда-жуда кўргим келди.

Шаррос ёгаётган ёмғир...
Айланиб қолсайдим мен ҳам томчингга.
Дилни губорлардан тозалаб буткул,
Шодлик уругидан ўстирсам бир гул.
Жаҳолат кўксидан эритиб тошни,
Эзгулик бағридан ювиб кўз ёшни,
Сўнгра чорласайдим бобо қуёшни...



Ёмғир!

Айланиб қолсайдим мен ҳам томчингга...

Бу не синоатдир, бу не сафолат,
Гарчи тирикликда каму кўстим йўқ,
Бир ширин сўз кутиб ўтмоқда умрим,
Мен барчага дўстман,
Менинг дўстим йўқ.

Кўрдим турфа олам, турфа одамлар
Ўтиб борар бари сира устун йўқ.
Рўёлар ичинда ингранар руҳим,
Мен барчага дўстман,
Менинг дўстим йўқ.

Меҳримни улашдим меҳрсизларга,
Оқибат кўксимга қададилар ўқ.
Букун самолардан кутарман имдод,
Мен барчага дўстман,
Менинг дўстим йўқ.

Мен дарёга от солдим,
Кечуви йўқ ёронлар.
Дил бериб бедил қолдим,
Ғамга дўнмоқда онлар.

Мен бу ишқ дарёсига,
Билмай ўзимни отдим.
Чўкиб кетди муҳаббат,
Ҳаётимни йўқотдим.





Хурсандбек ТЎЛИБОЕВ,
СамДУ аспиранти

ОЛИМ ҲАҚИДА ОЛИМИЖ ОЎЗ

Камина олис қорақалпоқ диёрининг сўлим гўшаси Амударё туманига қарашли Зарбдор қишлоғида аввал боғчада, кейин мактабда савод чиқариб, бағрикенг халқнинг пойтахт шаҳри Нукус давлат университетига ўқишга қабул қилиндим... Бу борада мендан беминнат ёрдамни аямаган, ҳам моддий, ҳам маънавий тиргаларим, "иссиқ-совуғимдан" хабар олиб, чексиз дилдорликлар кўрсатган ота-онам, акаларимнинг хизматлари ниҳоятда катта бўлганлигини алоҳида ифтихор билан айтишим мумкин.

Йиллар ўтди...

Олис Самарқанд шаҳрига аспирантурага ўқишга йўл олдим. Ёлғизликдан сиқилган, китоб титкилаб топмаган жавҳарларни ўйлай-ўйлай хаёлга толдим. Румий айтмиш: "Ҳар не изларсен, ўзингда жам эрур" ҳикматига амал қилиб, фикру ёдимни ботинимга – кўнглимга қаратдим. У ерда эса олтин давримнинг яқин-кечмиш хотиралари битилган дафтарга юз келдим. Ҳаммаси соғинч, ҳаммаси кўмсашнинг ҳолати эканки, менга ҳаётда ўз йўлимни топиб, сабоқлар олишимга хайрихоҳ бўлиб келаётган саховатли, дилкаш инсон, филология фанлари доктори профессор Ҳотам Умутов ҳақида бир-икки саҳифа кўнглимда пинҳон тутиб юрган дилсўзларимни битишга аҳд қилдим.

Ҳаётда шундай инсонлар бўладикки, чин инсоний хислату фазилатлари билан уй тоқида нур таратаётган чироққа ўхшайди. Унинг ёруғидан ҳамма баҳраманд. Устоз ҳам шундай – унинг ҳаётини сабоқларидан, кўрган-кечирганларидан, эзгуликка сафарбар этувчи илму амалидан сабоқ оладилар.

Мен устоз билан юзма-юз танишмасимдан олдин, 2004 йил Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университетига дастлабки илмларни олиб юрган пайтларимда ғойибона суҳбатлар қурган эдим. Ўша пайтдаги янги чиққан ва илиқ тафти сўнмасиданок



бизнинг қўлимизга етиб борган "Дилмунчоқларим" китобидаги ҳаётини кузатишлар, ибратли сабоқлар қатига яширинган инсоний фазилатлар – меҳр-муҳаббат хусусидаги теран мулоҳазаларни ўқиб меҳрим тушиб қолган эди. Устознинг жуда кўплаб хислату фазилатлари ҳақида айтиш мумкин. Аммо мен бундай пайтлари қоғоз-қалам олдида мунгайиб қоламан. Тоғни яқиндан кўриб бўлмайди, дейишади. Тоғаси Ҳамид Олимжоннинг собиқ иттифоқ даврида мафкуралаштирилган, ҳақиқий баҳосини тўла ололмаган ижоди ва шахсиятига дахлдор жиҳатларни мустақиллик шарофати билан теран ўрганди, бизнинг авлодга етказиб бера олди. "Халқимизда ҳиян – тоғасига тортади" деган гап бор. Устоз нафақат зоҳиран, балки ботинан Ҳамид Олимжонга жуда-жуда ўхшайди. Мен буни Ҳамид Олимжоннинг жўшқин шеърини таҳлил қилишидаги, руҳ ва кўнгли зиддиятини шоирона тил билан изоҳлай олганида деб биламан. Яқин кишинга меҳрини, кўнглидаги илиқ гапларни айтиш учун одам жуда ийманади. Шахсан мен устоз билан танишувимизни эсласам, бор-йўғи икки йилча вақт ўтгандир, шу ўтган йиллар мобайнида у кишидан отамдан кўрган яхшиликларни кўрдим. "Олимнинг олимлиги илму амалига қанчалик содиқ ва фидойилиги, эътиқоди бутунлиги билан ўлчанади" дейди файласуфлардан бири. Бунда теран маъно мужассам. Устоз Ҳотам Умутов ана шундай адабиёт фидойиси бўлган инсонлардан биридир.

Самарқандга келганимга эндигина уч йил бўлаётган эса-да, мен бу билим даргоҳида жуда кўплаб саховатли инсонлар билан танишдим. Баъзилари билан ака-укадек дўст тутиндим. Устоз ҳар сафар иссиқ, совуғимдан, бору йўғимдан хабардор бўлиб, мен ҳақимда қайғуриб юрди. Одам боласи уйдан етти қадам чиқса мусофир саналади дейишади. Менинг эса

минг чақирим масофа – олис қорақалпоқ диёридан келиб илм олишим ва шу масканни ўзимга ватан тутиб, адабиёт илмининг сиру синоатидан устоз кўмагида ўрганишим кўнгилда ифтихор туйғусини уйғотади. Ҳаётда шундай вазиятлар бўладики, баъзан майда ташвишлар билан машғул бўлиб илмга, ўқишга вақт етмай қолади денг, устоз ўша пайтлари юз-кўзингга қараб, дарров сезади. Бу борада, буюк моҳият кашшофи Мавлоно Румий айтмиш, "Юзда акс этган кўнгил туйғусидир, Юз, демишларким, кўнгил кўзгусидир". "Касални яширганинг билан иситмаси чиқади, нимага хомушсан, бирон-бир муаммо борми?" дейди устоз. Мен эса ўзимни тетик, беғам ва бахтиёр кўрсатишга ҳарчанд уринмайин, барибир бефойда! Устоз буни дарров пайқайди.

Домланинг бир эмас, ўнлаб инсоний сифатлари ҳақида гапириш мумкиндир, лекин барчаси битта ИНСОН деган номнинг моҳиятида йиғилган. Ҳар икки куннинг бирида, устоз хонадонига бораман. Йўлда борарканмиз, домла билан бугунги адабий жараён хусусида узун суҳбатлар курамиз. Ҳикоячилигимизни юқори чўққиларга олиб чиққан Шукур Холмирзаев, ҳассос шоир Усмон Азим, ёзувчи Эркин Аъзам, Улуғбек Ҳамдам ижоди ҳақида баҳслашамиз, ўзим билмаган илмий ҳақиқатларни устоздан ўрганаман. Ўтган йили, айна шу кунларда устознинг ташаббусига кўра Усмон Азим таваллудига олтиш йил тўлиши муносабати билан Самарқанд давлат университетида шоир муҳлислари даврасида ижодий кеча уюштирилди. Шунда устоз Ҳотам Умутов барча йиғилган меҳмонларга "бу шоирни сизларга таништиришнинг ҳожати йўқ, аллақачон шеърлари кўшиқларга айлланиб, халқимиз кўнглини забт этиб улгурган, ўзбекнинг Алпомиши" дея таъриф берди.

Ҳар бир инсон аввал ҳаётдан ўрганади. Домлам ҳам ҳаётини сабоқларини йиғиб, бир неча китоблар нашр эттирди. Улардаги ҳаётини кузатувлардан шуни ҳис этиш мумкинки, ҳаммаша инсоний меҳр-муҳаббат. дўстга содиқлик, ватанни жисму жони билан севиш, катталарга ҳурмат, кичикларга иззатда бўлиш каби ўлмас қадриятлар хусусида теран мушоҳадали фикрларини ифода этади. Фикр ҳам шахс кабидир. Ундаги теран маъно инсонга нималарнидир ўргатади. Ҳар биримиз ҳаётнинг сиру синоатини сўзлар воситасида англаймиз. Ҳотам Умутов минглаб талабаларга устозлик қилган, улар орасида қорақалпоқлик юртдошларим ҳам бор. Мен ўтган йили юртга бораётганимда автобусда битта аёл билан ёнма-ён ўтириб қолдим. Исми Марҳабо Ҳазратқулова, касбдош эканмиз, сўз-сўзга уланди. Ҳотам Умутовдан адабиёт бўйича сабоқ олган экан. У киши менинг малакавий-битирув диплом ишимда расман раҳбарлик қилган, ўта синчков, меҳнатсевар, бағри кенг инсон, сиз ҳақиқатдан ҳам домлага шогирд тушган экансиз, ҳеч нарсадан ғам еманг, бахтли экансиз", деди.

Ушанда саҳроларни кесиб, олис қорақалпоққа шиддат билан елиб бораётган автобус дарчасидан

бепоён саҳрога боқарканман, ҳаёлимда адабиётнинг эртанги кунини, унинг нурли келажаги жонланди. Устоз ёзувчи Ўткир Ҳошимовнинг битта ибораси бор: "Қаламкашга қишлоқнинг қалби, шаҳарнинг ақли керак" деган. Ҳақиқатдан ҳам дунёда ижодкорки бор, аксарият қишлоқда туғилиб, шаҳарда доврўф қозонади. Олим ҳам шундайлардан. Домланинг бир олимлиги эмас, ижодкорлиги хусусида ҳам гап кетса, бир қатор ҳажвиялари, ҳаётини қатралари, латифаларини ўқисангиз бирдан дилингиз равшанлашади. Улар қатига сингдирилган маъно атрофимиздаги нафс балосига йўлиққан, тили бошқа, дили бошқа кимсалар хусусида сўз очади.

Ҳотам Умутов "Адабиёт назарияси", "Адабиёт-шунослик назарияси", "Адабиёт қоидалари", "Бадиий ижод асослари" каби ўнлаб дарсликлар яратди. Ушбу асарлари устознинг қирқ беш йиллик ҳаётини кузатувлари, илмий изланишлари ҳосиласи – мевасидир. Ҳотам Умутов қайси жанрда ижод қилмасин, ўз айтиш сўзи, руҳи, дунёни кўриш ва англаш тушунчаси – "мен"и бор. Синчков бўлиш, ҳар бир жумла устида ўтириб ишлаш, қайта-қайта мутолаа, мушоҳада, мулоҳаза юритиш устоз шахсиятига хосдир... Мен матн устида ишлаганимда жуда қийналиб кетардим, нақоратларни таҳлил қилиш, ўзига хос тарзда ёндашишга сабр-бардош етмайди денг, тўлган юракни бўшатиш, хоҳ илмий бўлсин, хоҳ ижодий бўлсин, нима бўлганда ҳам ботинимда бунга куч етмасди. Бирдан лоҳаслик қамраб оларди. Устознинг диққатталаблиги, масъулиятни зиммасига олганида – юрак кўри билан ишга киришиши, ҳеч нарсани безътибор қолдирмаслик каби хислатларини кўриб, кузатиб фикрим, таҳлилга бўлган мойиллигим ўткирлашди... Адабиёт ҳақидаги назарий қарашлари устознинг ўзига хос ёндашувидан, оламни англаш борасидаги тасаввурлари, ўша тасаввурлардан яраётган сўз, назарий фикр, тушунчани – тушунтира олиши, аниқ, ихчам тарзда ифода қилиши у кишининг маҳоратидан, истеъдодидан далолат беради. Истеъдод бор жойда ҳақиқий адабиёт дунёга келиши шубҳасиздир... Мен устоз билан ёнма-ён юриб иқроқ бўлдимки, у меҳр-муҳаббат, одамийлик, инсонийлик, ака-укачилик борасида жуда самимий, дилкаш, кўнглидаги тилида, тилидаги дилида бўлган дарёқалб инсон экан.

XX асрнинг сўнгги йиллари ва ниҳоят янги асрнинг ўтган йиллари устоз ҳаётида, ижодида туб бурилиш даври бўлди. Сабабки, шу ўн йиллар ичида бир қатор дарсликлар, рисоалар, адабий-бадиий, публицистик мақолалар, эсселар, хотиралар, қатралар, латифалар, ҳажвиялар алоҳида-алоҳида китоб ҳолида ва "Сайланма" шаклида ҳам нашр этилди, китобхонлар кўлига етиб борди. Самарқанд давлат университети профессори, Ҳотам Умутов адабиётимизда ўз йўлини яратди. У яратган мактаб эса ўсиб келаётган ёш авлодга, шогирдларига, юртдошларимизга ибрат бўлиб хизмат қилаверади.





Мақсуд АСАД

Ҳаёт - Бувим билмаган эртақ

* * *

Атрофимга тикилсам, ҳеч ким йўққа ўхшайди,
Қўлларим тутган қалам лағча чўққа ўхшайди.
Билмайман, нима кам, кўнглим недан безовта,
Орзум нишонга тегмай учган ўққа ўхшайди.

Гоҳи ичиб енгаман бу нотавон кўнглини,
Нима девдим санга ман: яшаш юки енгилми?
Барисига чидайман, ҳаёт қилмасин шафқат,
Фақат хиёнат эмас, хиёнатгамас фақат!

* * *

Дайди юрагимни шафаққа ювсам,
Ойга ҳамроҳ бўлиб қуёшни қувсам,
Булутга беркинсам, чақмоққа дўнсам,
Армон ўлармиди, тинч бўлармидим.

Эртақка кетсайдим ялмоғиз билан,
Бошимдан ўргилса қирқ бошли илон,
Излаб тополмаса риё-ю, ёлгон,
Армон ўлармиди, тинч бўлармидим.

Саҳрода ялпизнинг кўзидан ўпсам,
Ўлик гиёҳларга кўз ёшим сепсам,
Қўнундай кўзғолсам, довулдай қўпсам,
Армон ўлармиди, тинч бўлармидим.

Сен билган бўстонда қўлингдан тутиб,
Ҳижронингдан кетиб, дардим унутиб,
Ёнимда бўлсанг-да, соғиниб, қутиб,
Армон ўлармиди, тинч бўлармидим.



* * *

Менинг кимга бордир керагим,
Чала қолган шеъримдан бўлак.
Издиҳомдан безган юрагим,
Ҳаёт – бувим билмаган эртақ.

Гоҳо онам эркалаб суйган,
Ўз исмим ҳам келади малол.
Ким у менга қошларин уйган,
Куним сенга қолдим, хаёл?

Таъна билан боқади соат,
Боролмадим яна ёнингга.
Бир ўтинчим: кечиргил фақат,
Тегиб кетган бўлсам жонингга.

Кимга ҳам бор менинг керагим...

* * *

Соғинаман қайда бўлсангиз,
Кўзингизни кўргим келади.
Қор – кўксимга нақилар солган,
Изингизни кўргим келади.

Эргаштирар, нетай кунларим,
Юмушларим тортқилаб қўймас.
Хаёлларни бир четга суриб,
Юзингизни кўргим келади.

Сурагингиз мана, қўлимда,
Дийдор борми бундан ҳам ортиқ.
Хафа бўлиб гоҳо ўзимдан,
Ўзингизни кўргим келади.



Саъдулло ҚУРОНОВ,
ЎзМУ магистри

ИЪЖМОДО ВА МОДЕРН

XIX аср охирларига келиб фалсафа ва санъатда борлиқни ўзга бир йўсинда англашга, ифодалашга уришишлар кучая боради. Ф.Нитше, З. Фрейд, А.Бергсон, У.Жеймс каби мутафаккирларнинг қарашларидан таъсирланган ижодкорлар санъатга янги, модернизм йўналишини олиб кирадилар.

Модернизм йўналишида ижод этувчи санъаткорларда миф, қадимги афсона ва ривоятларга қизиқиш юқори бўлган. Айниқса, Ф.Кафка, Т.Манн, Б. Брехт, Ж.Жойс каби ижодкорларнинг асарларида бу жиҳат яққол кўзга ташланади. Албатта, бу модернизм талаб этаётган ифодага жудаям мос келарди. Боиси, устувор хусусиятлари реаллиқни рад этиш асосига қурилаётган бу йўналишнинг ифодавий-ғоявий мақсадларига фольклор ва унинг инсон руҳиятига бўлган таъсири аҳамиятли саналар эди.

Ўзбек модерн адабиёти намуналарини кузатар эканмиз фольклорга бўлган кучли мурожаатни, мифик образлар, афсона ва ривоятлардаги сюжет, мотивлардан бадиий-ғоявий мақсадларда кенг фойдаланилганини кўришимиз мумкин. Бу борада шоир Фахриёр асарлари фикримизнинг мисоли бўла олади:

*Онам болалигимда,
бу ёмғирда тулки болалайди, дегучи эди.
Офтобнинг чанг, тўғри чизиқ томиларидан
тўралган (тулқичалар) каттарган сари
– шаклини йўқотиб боради тобора.*

Шеърда табиат ҳодисаси ҳайвонларнинг болалаш билан боғлиқ ҳолда ифодаланмоқда, лекин асосийси фольклорда тулкининг айёрлик рамзи эканлиги ва ифодавийликда айна шунинг қўл келганлигидадир.

Миф инсон ожизлигининг маҳсулидир. Миф ҳали одамлар тушунмаган, уларни ҳайратга солган, қўрқитган ва севинтирган олам силсилаларининг ўзига хос йўсинда англаниши, айқаш-уйқаш тасаввурлар мевасидир. Биз инсонлар хоҳласак-да мифик тафаккурдан воз кеча олмаймиз. У гўдаклигимиздан буён онгимизга, қонимизга сингиб улгурган. Модернизмнинг

устувор ифодавий хусусиятлари ҳам инсон онгининг туб-тубидаги пучмоқларни тасвирлаш эди. Бу ўринда мифик образ ифодавийликдаги бир восита бўлиб, унинг вазифаси онг остида яшириниб ётган ҳисларни кўзғатишдан иборат.

Юқоридаги фикрларимизга янада аниқлик киритадиган бўлсак, модернизм учун асос бўлган фалсафий тушунчаларга мурожаат этишга эҳтиёж туғилади. XIX асрнинг охирларига келиб файласуфлар инсон фақатгина онги воситасида фикр юритмаслигини, балки у баъзан ҳиссиётга таянган ҳолда ҳам мушоҳада юритишини эътироф эта бошладилар. Зигмунд Фрейд инсон ўз ҳислари кўмагида фикр юритсагина олам ҳодисаларини моҳиятан англаши мумкин эканлигини таъкидлайди. Унинг издоши Карл Густав Юнг психология илмига “Жамоавий онгсизлик” тушунчасини киритади. “Юнг фикрича, психика ниманингдир ҳосиласи эмас, у бирламчи ва инсон борлигини аниқлаб берувчи асосий принципдир. Жамоавий онгсизлик – инсон онгининг дастлабки ҳолати”. Юнгнинг назариясига кўра психикани англаш бутун тирик мавжудотларнинг уйғун жиҳатларини ҳис этиш билан амалга оширилади. Бундай ҳолат айнан ибтидоий одамларда яққол кузатилса-да, барча ижтимоий даврлардаги инсон руҳиятига бирдай дахлдордир.

Кўриниб турибдики, модернизм йўналиши вакиллари инсон ибтидосидаги руҳиятни қидирганлар. Унинг онгсиз, табиат билан уйғун ҳолатидаги ички руҳият манзараларини ифодалашга уринганлар. Инсоннинг ибтидоий тафаккури эса ўз-ўзидан миф, асотир ва афсоналарга бориб тақалади...

Мифик образ ўқувчи ҳаёлотида ўзига хос таассуротни уйғота олиши билан аҳамиятлидир. Мисол учун, Фахриёрнинг “Кузда” шеърдан бир мисрани олиб қарайлик: “Сариқлик – тош ранги, ялмоғиз тошнинг”. Ушбу шеърда кузги манзаралар ва қахрамоннинг фалсафий мушоҳадалари уйғунлашиб кетган. Келтирилган мисрадаги тош образига икки хил сифат берилмоқда – сариқлик ва ялмоғизлик. Болалиқда (баъзилар ҳар доим) фольклордаги ялмоғизнинг борлигига ишонмаган, уни эслаб зир-зир титроқ босмаган инсоннинг ўзи

бўлмаса керак. Шеърдаги тошнинг ранги сариқ. Сариқ тош образи тасаввурда ялмоғиз ва у уйғотган ҳислар билан уйғунлашиб кетаркан, кўз олдимизда ўзгача хусусиятларга эга “тош” гавдаланади. Айни шу “тош” ифодавийликдаги кейинги манзаралар учун айни муддаодир...

Фахриёр ижодининг фольклор намуналари билан уйғунлигини ўрганарканмиз, бу борада шоирнинг “Ёзиқ” ва “Аёлғу” дostonлари жуда аҳамиятлидир. Ушбу асарлар бир қанча хусусиятларига кўра постмодернизм йўналишини ҳам ёдга солади. Чунки, бу асарларда халқ оғзаки ижоди, тарих лавҳалари, санъат асарлари, диний тушунча ва ривоятлар каби кўплаб соҳа намуналарига бевосита ва билвосита мурожаат, пародия, киноя яққол кузатилади. Постмодернизм методиди бу ҳолат интертекстуал ўйин деб аталади:

*Нилуфар кўйлагин бозорга солар,
Тангасини санайди сув парилари...*

*Нилуфарнинг кўйлагини сотиб олгани
Ёсуманнинг нафақаси етмайди...*

Бу ўринда Ёсуман ва сув парилари каби мифик образлар муайян бир тасвирий восита сифатидагина келтирилиб, улар билан алоқадор сюжет воқелигига ишора сезилмайди. Аммо кўйидаги парчага нисбатан бундай муносабат билдириб бўлмайди:

*Кунгабоқар қулоқни тунда
Ғор – қудуққа ташлаб юборар.
Қамиш униб чиқар ундан,*

ё раб...

*Бозингар ютган қилич сингари
Қудуқнинг бўғзига қамиш қадалар.
Чўпон йўқ битта най ясаб олгани,
Қишлоққа қайтмади ҳали подалар.*

Ҳа, бу болалигимизда кўп эшитган “Искандарнинг шохи бор” афсонасидаги сюжет мотиви. Аммо ижодкор мақсадига кўра бир мунча ўзгаришлар киритилган. Яъни қудуқ ичига сартарош бақирмай, кунгабоқар эшитилганлар (қулоқ)ни қудуққа ташлайди ва ҳ.к. Дастлабки парчалардан фарқли ўлароқ, бу ўринда ифодавий восита қаҳрамонлар эмас, балки сюжет мотиви. Икки ҳолда ҳам фольклор намуналари ижодкорнинг бадиий-ғоявий мақсади учун хизмат қилмоқда.

Шоирнинг онги ва қалбида чарх ураётган ғоя, ҳисларнинг образли ифодаси учун фольклор намуналари асос бўлаётган экан. Демак, ушбу намуналар шаклан ва ёхуд мазмун жиҳатидан ифодавийликдаги мақсадга яқин туради. “Ёзиқ” шеърида халқ оғзаки ижоди намуна-

ларининг асосан шаклий хусусиятлари эътиборга олиниб, маъно қайта яратилади. Дейлик, сув париларига хос латофат, инсонларга ёрдам беришлик ёки аксинча жодулаб сувга ғарқ этишлик каби мазмун хусусиятлари тасвирда аҳамиятсиз. Аҳамиятли жиҳати уларнинг ташқи кўринишида. Яъни, уларнинг ярми аёл, ярми балиқ – тангали балиқ. Ёки Ёсуманнинг қаҳратон совуқ келтириши эмас, балки қариялиги муҳим. Қариялар эса нафақа оладилар... Искандар ҳақидаги афсонанинг сюжети ва мазмуни эса тубдан ўзгартирилади. Энди қудуқ, қамиш, най, чўпон каби образлар жар солувчи эмас, балки, айта олинмаётган, жар солинмаётган, бўғизда қолиб кетаётган ва шунга маҳкум бўлган дардларнинг рамзига айланиб қолади...

Фахриёрнинг “Аёлғу” дostonида ҳам жуда кўплаб миф, афсона, эртақ қаҳрамонлари ва сюжет мотивлари келтирилади. Бу борада шоирнинг ўзи шундай дейди: “Дostonнинг номи ҳам рамзий: унутилган тарих, миллат хотирасини асотирлар ёрдамида тиклашга бир уриниш бўлган эди бу”. Беш жуфт тахайюлдан иборат ушбу шеърнинг еттинчи тахайюли тўлалигича халқ оғзаки ижодидаги образлар асосида қурилади:

*бир кеча туш
шернинг тирноғини бўйнига
тумор қилиб таққан
шоҳнинг хотини*

тумсо маликага

*инчи иқлимдан
зангори олма келтириб берди
олмани еди у русумга кўра...*

*маликанинг кўзи ёриди
ой кўрсаки малика
шаҳзода ўрнига бўри туғибди
кўм-кўк бўривачча...*

Мифологик мактаб вакиллари адабиёт ва санъатнинг вужудга келишига мифлар асос бўлган дея таъкидлайдилар. Бу мактабга кўра миф поэзиянинг жавҳаридир. Умуман олганда, XIX асрга келиб санъатнинг янги босқичдаги ривожини ҳам бевосита фольклор билан муштарак боғлиқдир. Бу ҳақида “Адабиётшунослик луғатида” шундай ёзилади: “Зеро, классицизм даври сиғинган антик эталонлардан, маърифатчилик топинган ақл култидан безган романтизм вакиллари халқ оғзаки ижодида чинакам экзотика, битмас-туганмас хазинани кўрдилар”. Демак, халқ оғзаки ижоди доимо ёзма адабиёт учун илҳом манбаи бўлиб келган. Унинг замиридаги чинакам бадиият, фалсафа ва умуминсоний қадриятлар ифодаси модерн санъаткорлар ижодида ҳам ўзига хос талқинда намоён бўлмоқда.





Нурхон БОЗОРОВА

Баҳорга ошиққан юрак энтикар



МУҲАББАТ

Бахтимни хазондек тўккан шамоллар,
Кўлларимга шароб тутади бот-бот.
Маст ҳолимга алла айтар армонлар,
Олисларда эса кўклам – муҳаббат.

Баҳорга ошиққан юрак энтикар,
Бироқ хазонрезги билмайди шафқат.
Кўзларим, юзларим изтироб чекар,
Ғунча лабларимда шабнам – муҳаббат.

Қалбимни нишонга олади бир ўқ,
Юракка куйма деб қиламан даъват.
Аммо юрагимнинг қулоқлари йўқ,
Вужудим ичида бир шам – муҳаббат.

Сим-сим оғрияпти кўксимда ярам,
Аммо мен шунчаки эзмагайман қад.
Ахир қайлардадир кутмоқда кимдир,
Шунинг ўзи менга малҳам – муҳаббат.

Сен ёмонсан дединг, кўзимга боқиб,
Мен эса жим турдим, қилмай эътироз.
Кўздан исёнларим кетдилар оқиб,
Киприklarим эса сачради бехос.

Лабларим устида чўкди муҳаббат,
Оёқ-қўли синди, ярим жон, ҳолсиз.



Қалбим титрогида замлар баҳайбат,
Юрагим ўзимдек яшамас орсиз.

Тўғри, мен ёмонман – сенинг ёмонинг,
Қани, сўзларингни оқлаб берсин тун.
Шиддатли шамоллар олсинлар ёнинг,
Афсус қучогида тўкилсанг бир кун.

Ёмонлигим – севиб қолганман сени,
Наҳот шу иш билан кўксинг тилдим мен?
Ҳамон сен англамай турган севгини
Ташиладиму кетдим, ёмон бўлдим мен.

УЧИНЧИ ДУНЁ

Менинг дунёимга назаринг солма,
Айтарли ҳеч нарса йўқ унда, кўрсанг –
Баҳорда гулламай пишади олма,
Дув-дув тўкилади биттасин узсанг.



Қара, ястанади яланғоч ерлар,
Уни четлаб ўтар Тоҳир дарёси.
Мажнун саҳросини кашф этган дерлар,
Учинчи одамнинг қашишоқ дунёси.

Оқсоқ ҳисларимнинг йўлларин титиб,
Тунлар қучоғига қалайман чўғ.
Дунё дунёлигин қўйди унутиб,
Учинчи дунёда иккимиз ҳам йўқ.



Турсунбой АДАШБОВ

Кўринмай гуллаётганлар

Сўз заргари буюк устоз Миртемир,
Камтарлик бобида тенги йўқ эрди.
“Тақдиримга ҳеч ҳам ўпка қилмайман,
Ҳануз шеър ёзишни билмайман”, дерди.
Минг бора шукрим, устоз ўғити,
Бизларга ҳамини ибрат ва маёқ.
Башарти иштиёқ тугилса сенда,
Шафоат Термизий ижодига боқ.
Асли Шерободнинг Оққўргонидан,
Булбуллар кўтарган унинг танглайин.
Кўринмай гуллаган тутнинг гулидай,
Боботог еллари ўпган манглайин.
Ёқуб Аҳмаджонов комиллик йўлини,
Беҳудага ялов қилиб тутмади.
Эркин Воҳидовнинг назари тушгач,
Яшинаб кетган Наманганнинг тутлари.
Устоз Миртемирнинг этагин тутиб.
Ўтди Тўра Сулаймондай бахшилар.
Риштонлик ижодкор Баҳодир Исо.
Дер: “Шукур, яхшилар бордир яхшиям”
Ёшларни “киприк”дай авайлаб ҳардам,
“Сурат”дай дostonни дилларга ўйган.
Отаёр “Қуёшни кўргани келиб”,
Устозга муносиб ҳайкални қўйган.
Ҳар неки меъёрда бўлгани созди.
Фарзандга аталган қанду асал ҳам.
Зўр шеърлар ёзганди қишлоқда яшаб
Ҳазораслик шоир Рустам Назар ҳам.
Покдомонлик ижодкорнинг номини,
Азалдан буркаган шону-шарафга.

Мисраларга жило бериб заргардай
Анвар Юнус яшар Кўқон тарафда.
Кўринмай гуллаган Абдулла Шер-чи,
Қозоғга юқуниб, қаламдай озган.
Шаклий гўзалликлар излаб, ахтариб,
“Ёнаётган йўл”га чиққан Чиноздан.
Абдухалил Қорабоев аслида,
Андижонда, Булоқбоши томонларда.
Қишлоғини сўрасанг, алишмайди,
Афсонавий кавсарли чаманларга.
Ятаклари гард кўрмаган, оҳорли.
Букилмайди дўпписининг кизаги.
Фикрлари ҳусайнидай етилгач,
Қофияни ишқомлардан узади.
Назми пухта, ўта санжоб мисралар,
Мен ундай сўз гавҳарин қазолмадим.
Китобини ўқидим, шеърлари зўр,
Афсуски, пародия ёзолмадим...
Ҳаётбек Шодмоннинг айтимларида,
Сирдарёнинг тўлқинлари уфурар.
“Умидларнинг фаслари” ярқираб,
Қалдирғочнинг қанотидан уфурар.
Кўпкарида толиқмагай, толмагай.
Ғирот зотли тулпорларнинг тулпори.
“Завол билмайдиган манзил”ни кўзлаб,
Чопар Беҳзод Фазлидиннинг шунқори.
Мен бир китобхонман, мухлисман асли,
Сизларга тилайман бардош ва тўзим.
Арзон сўз бозори қизиган чоғда.
“Жўқи шоирлар”дан асрагин ўзинг!..